И.П. ПАСТУХОВА, Н.В. ТАРАСОВА

СТУДЕНТТЕР ҚЫЗМЕТІНІҢ ОҚУ-ЗЕРТТЕУ НЕГІЗДЕРІ

«Білім беруді дамытудың федералды институты» федералдық мемлекеттік мекемесі бастауыш кәсіптік білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру мекемесі оқу-әдістемелік құрал ретінде ұсынған

Пікірдің тіркеу нөмірі № 112, 26 маусым, 2008 жыл.

4ші басылым, стереотипті

ACADEMA

Мәскеу
«Академия» баспа орталығы,
2014

ӘОЖ 37(075.32)
КБЖ 74.57ші723
П196

Бұл кітап Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі және «Кәсіпқор» холдингі» КЕАҚ арасында жасалған шартқа сәйкес «ТжКБ жүйесі үшін шетел әдебиетін сатып алуды және аударуды ұйымдастыру жөніндегі қызметтер» мемлекеттік тапсырмасын орындау аясында қазақ тіліне аударылды. Аталған кітаптың орыс тіліндегі нұсқасы Ресей Федерациясының білім беру үдерісіне қойылатын талаптардың ескерілуімен жасалды.
Қазақстан Республикасының техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіндегі білім беру ұйымдарының осы жағдайды ескеруі және оқу үдерісінде мазмұнды бөлімді (технология, материалдар және қажетті ақпарат) қолдануы қажет.
Аударманы «Delta Consulting Group» ЖШС жүзеге асырды, заңды мекенжайы: Астана қ., Иманов көш., 19, «Алма-Ата» БО, 809С , телефоны: 8 (7172) 78 79 29, эл. поштасы: info@dcg.kz

Пікір берушілер:
педагогика ғылымының докторы, профессор *А.Ю.Белогуров;*
педагогика ғылымының докторы, профессор *А.А.Скамницкий*

И.П. Пастухова
П196 Студенттердің оқу-зерттеу қызметінің негіздері:орта кәсіби білім беру мекемесінің студенттеріне арналған оқу құралы / И.П. Пастухова, Н.В. Тарасова — 4-басылым, стер. — М. :«Академия» баспа орталығы, 2014. — 160 с.
ISBN 978-601-333-326-7 (каз.)
ISBN978-5-4468-0743-7(рус.)

Оқу құралы ОП.01 «Педагогика» педагогика мамандықтары бойынша жалпы кәсіби білім берудің Федеральді мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес құрастырылған.

Осы оқу құралында орта педагогикалық білім беру мекемесінің студенттердің оқу-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілері қарастырылған. Студенттер жұмысының мақсаты, міндеті, мазмұны, формалары мен әдістері анықталған, оқу-зерттеу қызметін ұйымдастыруға түрлі тәсілдер көрсетілген. Студенттерге зерттеу жұмыстарын өздері ұйымдастыру бойынша ұсыныстар ұсынылған.

Орта кәсіптік білім беру мекемелерінің студенттеріне арналған.

ӘОЖ 37(075.32)
КБЖ 74.57ші723

ISBN 978-601-333-326-7 (каз.)
ISBN978-5-4468-0743-7(рус.)

© И.П.Пастухова, Н.В.Тарасова, 2012
© «Академия» білім беру-баспа орталығы, 2010
© Ресімдеу.«Академия» баспа орталығы, 2012

Кіріспе

Ресей білімін жетілдіру мен дамыту негізгі үрдісі оқу орнына ауысудан, оның ішінде орта кәсіби білім беруден тұрады, оқу-білім беруден ғылыми-білім беру процесіне. Бұл ауысуды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жолдардың бірі студенттердің зерттеу жұмыстарын әр түрлі көріністер нысанында: студенттік ғылыми қоғам, элективті курстар мен факультативтер, ғылыми-практикалық конференциялар және пр. ұйымдастыру болып табылады.

ОКБ ФМБС талапт арына сәйкес дайындалу барысында түлектер кәсіби тапсырмаларды, кәсіби және жеке дамуды қалыптастыру және шешу үшін қажетті ақпаратты өздік іздеу, талдау және бағалау қабілеті сияқты жалпы құзіреттіліктерді меңгеруі тиіс;кәсіптік және жеке даму міндеттерін анықтау, біліктілігін арттыру мақсатында өзін-өзі дамытумен айналысу.Осылайша, кәсіби білім берудің соңғы мақсат парадигмасы өзгереді: «маман-орындаушыдан» — құзіретті «кәсіби зерттеушіге». Жақсы қалыптасқан білік және дағдысыз өздік оқу және зерттеу қызметтерінде маман болып қалыптасуы мүмкін емес.

Білім беру процесін әдістемелік қамтамасыз ету қызметі аясында болашақ мұғалімдер зерттеу және жобалық қызметке қатысуға дайын және қабілетті болуы қажет;кәсіби әдебиетті зерделеу, өзін-өзі талдау және басқа педагогтар қызметін талдау негізінде білім беру технологиялары мен педагогика дағдысын жүйелеуге және бағалауға; есеп, реферат, сөз сөйлеу және т.б. түрінде педагогикалық әзірлеуді ресімдеуге тиіс.

Алайда, тәжірибе көрсеткендей, кешегі мектеп оқушыларының негізгі кемшіліктері жағдайларда, салыстыру, шешім шығару, жауаптарға негіз айту, қызмет нәтижесін жинақтау және түсіндіру, күнделікті өмірде қолдану керек кезде алған білімдерін еркін пайдалана алмауболып табылады.Бұл өздік зерттеу жұмыстарының дағдыларын, оның ішінде кітапты және басқа ақпарат көздерін дұрыс меңгермегенімен негізделеді, бастысын ерекшелей алмайды, игерген білімді репродуктивті деңгейде шығарады; өздік танымдық қызметтің ішкі себептері жоқ.

Ғылыми-тәжірибелік конференциялар мен оқу дискуссияларында курстық жұмыстарды, дипломдық жобаларды, баяндаммен сөз сөйлеулерді орындау кезінде оқу орнынеі баспа басылымдары немесе сайттарға публикация дайындауға жаңа бастап жүрген зерттеушілер үнемі жалпы ғылым туралы және гносеология (ғылымды тану теориясы) бөліміндетаңқаларлық білместіктерін көрсетеді. Студенттердің ғылыми жұмыстар логикасы үнемі басқа жұмыстарға ұқсастық бойынша жай ғана

қалыптасады, меңгеру проблемалын, зерттеу құрылымы мен әдістерін, т.б. таңдауға саналы ғылыми көзқарас жоқ. Осы кемшіліктерді еңсеруге осы құрал арналған.

Оқу құралы «Педагогика» жалпы кәсіби пәнін, "Білім беру процесін әдістемелік қамтамасыз ету" кәсіби модулін меңгеру процесінде, сондай-ақ барлық кәсіби дайындау кезеңі ішінде оқып жатқан өздік оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеуқызметінің түрлі түрлерін ұйымдастыруда пайдалану үшін арналған. Құралдың мазмұны негізгі кәсіби білім беру бағдарламасы циклдерінің вариациялық бөлігі аясында курс үшін негіз бола алады.

Зерттеу жұмыстарын табысты ұйымдастыру үшін қосымшада студенттерге арналған ескертпе, курстық және дипломдық жұмыстардың ресімделу үлгілері, білім беру, оқыту, тәрбиелеу саласында микро зерттеу тақырыптары берілген.

Құралда СҒЗН көптеген аспектілері қаралады: оның функциялары, ұйымдастыру, жоспарлау, түрлі дәстүрлі және жаңа формаларды қолдану. Авторлар көп жылдық жұмыс тәжірибесінің негізінде жалпы және кәсіби құзіреттілікті, түлектерге бұдан әрі кәсіби қызметіне қажетті шығармашылық қабілетті қалыптастыру мен дамытуға ықпал жасайтын ғылыми-зерттеу қызметіне студенттерді тарту бойынша практикалық ұсынымдарды ұсынады.

1 Тарау

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

1.1. СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІНІҢ НЕГІЗДЕРІН ЗЕРДЕЛЕУДІҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ОНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ (СҒЗН)

ОКБ Федеральді мемлекеттік білім беру стандарты 050000 "Білім беру және педагогика" ірілендіру топтарының барлық мамандықтары үшін талап қояды, осыған сәйкес негізгі кәсіби білім беру бағдарламасын игеру нәтижесінде оқып жатқандар білім саласында зерттеу және жобалық қызметке қатысуға (ДК 4.5); кәсіби және жеке дамудың кәсіби міндеттерін қалыптастыру және шешу үшін қажетті ақпаратты іздеу, талдау және бағалауға дайын болу керек (ОК 4).

ОК 4 құзіреттілігін қалыптастыру жалпы гуманитарлық, әлеуметтік-экономикалық және жаратылыстану-ғылыми циклдар пәнін оқыған кезде басталады. Екі құзіреттілікті игеруге «Психология» және «Педагогика» жалпы кәсіби пәндер оңтайландырылған, осының аясында студенттерпедагогикалық зерттеудің мәні, принциптері, педагогикалық зерттеудің логикасы және оны ұйымдастыру, педагогикалық зерттеудің әдістер жүйесі және әдістемесі сияқты сұрақтарды қамтитын «Педагогикалық зерттеулерді ұйымдастыру және әдіснамасы» бөлімін оқиды. ДК 4.5 құзіреттілігін қалыптастыру деңгейі «Білім беру процесін әдістемелік қамтамасыз ету» кәсіби модульді игерген кезде бағаланады.

Аталған құзіреттілікті жақсы қалыптастыру негізгі кәсіби білім беру бағдарламасы циклінің вариациялық бөлігі аясында «Студенттердің ғылыми зерттеу негіздері» арнайы пәнін жүргізсе, мейлінше көтерілетінін практика көрсетеді. Студенттердің оны меңгерудегі мақсаты педагог қызметінің әмбебап түрі сияқты оқу және ғылыми зерттеу негіздері болып табылады.

Пәнді жүргізу әдістемесінің негізіне кәсіби мектепте жеке бағытталған оқыту технологиясын пайдаланған кезде ғалымдар ұсынған әдістер қойылуы қажет: оқу процесінде таңдау еркіндігі үшін жағдай жасау, озық өздік жұмыс, оқу-кәсіби қызметке өздігінен талдау жасау, өз қиындықтары мен қателерін анықтау, - рефлексияға түрткі болу, кәсіби қызметке «бату» арқылы кәсіби білік пен дағдыны үйрену, өзін-өзі анықтауда психологиялық қолдау

1 - К е с т е . Педагогикалық мамандықтар тобына арналған «Студенттер қызметінің оқу-зерттеу негіздері (СҚОЗН)» курсының оқу жоспары

№ п/п	Сабақ тақырыбы	Сағат саны	Оның ішінде		Өздік жұмыс
			лекциялар	практикалық сабақтар	
1	Педагогикалық зерттеуге кіріспе	4	2	—	2
2	Педагогикалық зерттеудің әдіснамасы	4	2	—	2
3	Педагогикалық зерттеудің құрылымы мен кезеңдері	4	2		2
4	Педагогикадағы зерттеу әдістері	4	2	—	2
5	Таңдап алынған тақырып өзектілігінің негіздемесі, бастапқы ғылыми позицияны анықтау	4		2	2
6	Педагогикалық зерттеудің мазмұны және логикасы	4		2	2
7	Нақты тақырып бойынша зерттеу әдістерін таңдау және негіздеме; педагогикалық эксперимент	4		2	2
8	Зерттеу нәтижелерін өңдеу және ресімдеу	4		2	2
Жиыны:		32	8	8	16

«Студенттердің ғылыми зерттеу негіздері» оқу пәнін оқу барысында студенттер«ғылыми зерттеу» түсінігін меңгереді, адамның практикалық қызметінде ғылыми зерттеу орындары мен рольдерін белгілейді, ғылыми

тану әдістерін зерделейді және оларды оқу және кәсіби қызметте қолдану мүмкіндігін қарастырады, логикалық заңдарды қолданумен, оқу және кәсіби ақпараттың жиналу мүмкіндігімен, жүргізілген зерттеу нәтижелерін ресімдеу және ұсыну қағидаларымен танысады.

Студенттердің зерттеу дағдыларын қалыптастырудағы жетекші ролі «Студенттердің ғылыми зерттеулерінің негіздері» курсының қажетті бөлігі болып табылатын практикалық жаттығуларды орындауға шақырылады. Осылайша, қалыптасқан дағдылар арнайы пәндерді оқу барысында курстық және қорытынды біліктілік жұмыстарын жүргізген кезде, сондай-ақ болашақ кәсіби қызмет барысында талап етілуі мүмкін және қажет болуы керек екенін атап өткен жөн.

Студенттердің практикалық сабақтарда орындалатын тапсырмалардың басым бөлігі ішінара іздестіру сипатқа ие болады, студенттер белгілі бір жағдайда зерттеу жүргізу арқылы белгілі бір әдісті қолдану ұсынылады. «Студенттердің ғылыми зерттеулерінің негіздері» курсы бағдарламасының қысқаша мазмұны және оқу жоспарын мысалға келтіреміз (СҒЗН)» (1-кесте).

1Тақырып. Педагогикалық зерттеуге кіріспе

Ғылыммен ажырамас байланыста болу - ұлттық қауіпсіздіктің және елдің әл-ауқатының факторы, әрбір азаматтың әл-ауқаты, адамның жаңа өмірлік көзқарасы. Ресейдің білім беру саясатының негізгі міндеті ретінде адамның, қоғамның және мемлекеттің өзекті және перспективалық қажеттіліктерін қанағаттандыру және оның іргелі сипатын сақтау негізінде білім берудің қазіргі заманғы сапасын қамтамасыз ету қарастырылады.

Педагогикалық ғылым мен педагогикалық практика арасындағы байланыстың бірыңғай қызмет циклі ретінде байланысуы. Педагогикалық тәжірибеге қатысты ғылымның озық функциясын жүзеге асыру. Жақсы жұмыс үлгісі ретінде озық тәжірибе. Озық тәжірибе критерийлері.

Мұғалімнің педагогикалық қызметінің ерекшеліктері: шығармашылық көзқарас, эксперименттік жұмысқа қатысу, диагностикалық қызметтің маңыздылығын арттыру, рефлексияны дамыту қажеттілігі, білім беру нәтижелерін болжай білу, инновациялық технологияларды құруға қатысу және т.б. Педагогтің ғылыми-зерттеу жұмысының шарты мен нәтижесі ретінде тиісті дағдыларды игеру саналады.

Жақсы зерттеу қызметінің негізгі шарты: өзекті мәселені таңдау, зерттеу әдіснамасын білу, зерттеу әдістерінің жиынтығын меңгеру, талдау, жалпылау, шешім шығару, деректер фактілерінің ғылыми стилін меңгеру, зерттеу құрылымын логикалық тұрғыдан құру қабілеті және т.б.

2Тақырып. Педагогикалық зерттеу әдіснамасы

Әдіснама теориялық және практикалық қызметті ұйымдастыру мен құру принциптері мен әдістерінің жүйесі ретінде танылады. Педагогикалық әдіснама - педагогикалық біліктілікті тану және қайта құру принциптері, әдістері, формалары мен процедуралары. Әдіснаманыңтөртдеңгейі: философиялық, жалпығылыми, нақтығылыми, технологиялық.

Педагогиканың әдіснамасын іске асыру салалары: педагогикалық білімді жүзеге асыру саласы ретінде педагогикалық құбылыстардың ғылыми білімі, тәжірибесі, ғылыми-педагогикалық білім жүйесі.

Ғылыми-педагогикалық зерттеудің әдіснамалық қағидаттары: педагогикалық құбылыстардың объективтілігі мен детерминизм қағидаты; педагогикалық құбылыстарды және процестерді зерттеуде тұтастық тәсіл принципі; даму құбылыстарын, басқа құбылыстармен байланыста және өзара әрекеттесу принципі; даму үрдісін қозғалыс күші мен даму көзі ретінде әрекет ететін ішкі қарама-қайшылықтармен байланысты өздігінен жүріп-тұру және өзін-өзі дамыту ретінде қарастыру принципі.

Педагогикалық зерттеулерді жіктеу: іргелі, қолданбалы зерттеулер, әзірлеулер. Педагогикалық зерттеулердің объектісі, мәні, міндеттері.

3 Т а қ ы р ы п . Педагогикалық зерттеудің құрылымы мен кезеңдері

Зерттеу жұмысының үлгілік құрылымы: мәтін парағы, мазмұны, кіріспе, негізгі бөлік (әдетте екі бөліммен ұсынылған: теориялық және практикалық), қорытынды, библиография, қосымша. Әрбір құрылымдық компоненттің мазмұнын қысқаша сипаттау.

Ғылыми-педагогикалық зерттеулердің логикасы. Бірінші кезең: зерттеу тақырыбын таңдау, оның өзектілігін негіздеу, бастапқы ғылыми ұстанымдарды анықтау (зерттеу міндеттері, объекті, мәні, мақсаты, болжамы). Екінші кезең: зерттеу міндеттері,болжамы және мақсатына сәйкес, зерттеу әдістерін таңдау. Үшінші кезең: таңдалған тақырыптың теориялық негіздерін баяндау. Төртінші кезең: педагогикалық эксперимент (анықтайтын, қалыптастыратын, бақылайтын).Төртінші кезең: педагогикалық эксперимент (анықтау, қалыптастыру, бақылау). Бесінші кезең: нәтижелерді талдау, түсіндіру және тұжырымдау. Соңғы бесінші кезең - практикалық ұсыныстарды әзірлеу.

4 Тақырып. Педагогикадағы зерттеу әдістері

«Зерттеу әдісі» терминінің анықтамасы. Зерттеу әдістерін жіктеу. Жалпы ғылыми әдістер: жалпы теориялық (абстракция және нақтылау, талдау және жинақтау, қарсы қойып салыстыру, индукция және дедукция); әлеуметтік (сауалнама, сұхбат, сараптама сұрақтар, рейтингі); әлеуметтік-психологиялық (социометрия, тестілеу, тренинг); математикалық (саралау, шкалалау, индекстеу, корреляция).

Нақты-ғылыми әдістері: теориялық (әдебиет және мұрағат материалдарын, құжаттама және қызмет өнімдерін талдау; ұғымдық-терминологиялық жүйесін талдау; түрлі сипаттағы процестер үшін диалектика іргелі заңдар ортақ негізделген ұқсастары; гипотезалар құру; ойша эксперимент жасау; болжау; модельдеу); эмпирикалық (массасы және жеке оқытушылық тәжірибені меңгеру мен жалпылау, педагогикалық эксперимент, ғылыми педагогикалық экспедиция,қадағалау, әңгіме, педагогикалық консилиум).

Ғылыми және педагогикалық зерттеу әдістерін таңдау принциптері: өзара толтырып тұратын әдістер кешенін пайдалану қағидаты, зерттелетін құбылыстың мән-мағынасының әдістерінің, зерттеу нәтижелерінің, мүмкіндіктерінің адекваттық қағидаты; оқу-тәрбие беру процесіне зиян келтіре алатын моральдық нормаларға қайшы келетін зерттеу әдістеріне, эксперименттерге тыйым салу принципі.

5 Тақырып. Таңдалған тақырыптың өзектілік негіздемесі, бастапқы ғылыми позицияларды анықтау

Өзекті тақырып қазіргі кезде өте маңызды. Тақырыптың маңыздылығын келесі аспектілерде қарастыру: 1) барлық қоғам зерттелетін мәселені тез арада шешу керек деген қорытындыға келеді; 2) бұл тақырып танымал педагогтар мен психологтардың назарын аударды, бірақ қазіргі кезеңде әдебиетте көптеген сұрақтарға жауап берілмеді; 3) озық педагогикалық ұжымдарда бұл мәселені шешуге әрекет жасалуда, бірақ практикада мұғалімдер күрделі қиыншылықтарға тап болады.

Студенттерді ең жақсы қорғалған аттестация жұмыстарының негізінде тақырыптың өзектілігін негіздейтін мысалдармен таныстыру. Студенттердің тәжірибелік сабақтарға қатысу үшін таңдалған нақты тақырыптардың өзектілігін негіздеуге арналған жаттығулар (студент аттестаттау жұмысына тақырыпты қалдыра алады).

Зерттеу тұжырымдамасын анықтау: «Объект», «мәні», «мақсаты», «гипотеза», «тапсырмалар», «зерттеу әдістері» - кіріспенің екінші бөлігінің мазмұны. Студенттер үшін таңдалған тақырыптар бойынша аталмыш зерттеу ұғымдарының тұжырымдамасын талқылау, олардың мақсаттары мен тақырыптарына сәйкес келетін табысты еңбектерді анықтау. Студенттердің ең жақсы үлгі ретінде бұрын қорғалған ғылыми-зерттеу жұмысы. Сынаққа дайындау.

6 Т а қ ы р ы п . Педагогикалық зерттеу мазмұны және логикасы

Ғылыми жұмыс жоспарын құрастыру. Бірінші тарау теориялық құрылыс ретінде қызмет атқарады. Оның мазмұны: тақырыптың негізгі ұғымдарының мәні, мәселенің дамуының тарихи аспектісі, заманауи міндеттері, оларды шешу үшін психологиялық және физиологиялық мүмкіндіктері, заманауи білім беру оқу орындарында таңдалған мәселені шешу жолдары.

Екінші бөлім - студенттің эмпирикалық қызметін көрсету. Осы тараудың негізгі мазмұны: таңдалған тақырып бойынша табысты жұмыс істейтін оқутушылардың практикалық тәжірибесін талдау; анықтама эксперименттің нәтижелерін сипаттау; жаңартылған эксперименттің формалары мен әдістерін, мазмұнын, сипаттау; қойылған міндеттерге сәйкес оқитындармен болған өзгерістерді көрсету.

Студенттердің жоспарлар нұсқасымен танысу, студенттер таңдаған нақты тақырып бойынша ғылыми зерттеу (аттестаттау) жұмыстар жоспарын жасау (болашақта жүзеге асырылатын зерттеу бойынша уақытша, тренингке немесе нақты). Ұсынылған жоспарларды талқылау, басымтақырыптарғаназараудару.

7 Т а қ ы р ы п . Нақты тақырып бойынша зерттеу әдістерін таңдау және негіздеме; педагогикалық эксперимент

Студенттердің нақты тақырыптар бойынша қолданатын әдістер кешенін сипаттау. Жалпы әдістерге қойылатын талаптар: қадағалау, пікіртерім әдісі, тестілеу және т.б. Нақты зерттеу тақырыбы бойынша міндеттерді, әдістерді анықтау. Әдістерді қолдану бойынша нұсқаулық құру. Күтілетін нәтижелер және оларды өңдеу жолдары.

Педагогикалық тәжірибені зерделеу және жинақтау әдісі. Бұқаралық, озық, жаңашыл педагогикалық тәжірибе. Нақты тақырып бойынша мысалдар бойынша тәжірибе түрлерін қарау. Педагогикалық эксперимент. Зерттелетін затының деңгейі туралы түсінік алу тәсілі ретінде тұрақтандыру эксперименті танылады.

Қалыптастыратын эксперимент (оқыту, түрлендіру) процестер мен құбылыстарды қатаң бақыланатын және бақыланатын жағдайларда зерттеу әдісіретінде танылады. Күтілетін нәтижелерді бағалау критерийлері. Диагностикалық құралдар. Нақты мысалдарды талқылау.

Авторлық зерттеу әдістерін қолдану. Олар орны педагогикалық экспериментте, қолдану әдістемесі. Алынған нәтижелерді өңдеу және түсіндіру әдістері. Үлгілермен танысу (ең жақсы, бұрын жасалған зерттеулерді пайдаланып). Алынған білімді өз зерттеулерінде шығармашылық тұрғыдан қолдану.

8 Т а қ ы р ы п . Зерттеу нәтижелерін ресімдеу және өңдеу

Зерттеу нәтижелерін сапалы және сандық өңдеу әдістері. Студенттердің негізгі ұғымдардың анықтамаларын таңдалған тақырып бойынша танымал сөздерді қолдану негізінде қалыптастыру және оларды қазіргі заманғы білім беру және оқыту тұжырымдамаларына сәйкес келтіру.

Қалыптасқан эксперименттің тиімділігін негіздеу. Салыстырмалы кестелерді, диаграммаларды, графиктерді, суреттерді және т.б. құрастыру.

Параграф, тараулар бойынша қорытындылар. Қорытындының мазмұны кіріспеде қойылған міндеттерге сәйкес зерттеулердің нәтижелерін жалпылама көрсетуі. Орындалған зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы. Ұсыныстарды қалыптастыру.

Титул парағын ресімдеу. Зерттеу нәтижелерін таныстыру стилі. Орфографиялық, пунктуация, стилистикалық қағидалар мен нормаларды сақтау.

Библиография. Қолданылған әдебиеттердің сандық тізімі, бастапқы деректерді жазу тәртібі мен дәйектілігі. Жұмыстың мәтінінде әдебиетке сілтеме жасау әдістері.

Қосымша тәжірибелік және эксперименттік жұмыстардың (бағдарламалар, рефераттар, т.б.) нақты материалдар жинағы, сондай-ақ оқып жатқандардың және басқа респонденттердің жұмыстарын қамтиды.

Зерттеу жұмысының мәтінін өңдеудің сыртқы мәдениеті: дәлдік, техникалық талаптарды сақтау (беттердегі мәтінді орналастыру, беттерді нөмірлеу және т.б.).

Студенттерді эстетикалық және техникалық талаптарды сақтай отырып, бұдан бұрын орындалған үлгілі ғылыми жұмыстармен таныстыру. Студенттердің қажетті құрылымдық компоненттерін тіркеу сапасын талқылау және бағалау.

1.2. ДӘРІСТЕРДІҢ ТІРЕК КОНСПЕКТІЛЕРІНІҢ ҮЛГІЛЕРІ

1.2.1. "Студенттердің оқу-зерттеу қызметінің негіздері (СОЗҚН)" курсына кіріспе" тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі

Жоғары білім жүйесінде «Студенттердің білім беру және ғылыми-зерттеу қызметінің негіздері» курсының өзектілігі күмән туғызбайды. Әсіресе, бұл оқу курсы ашық білім жағдайында үлкен әдістемелік және

практикалық маңыздылыққа ие болады.

Ашық білім Ресейдегі гуманистік білім парадигмасының маңызды бөлігі болып табылады. Ол ақпараттық технологияларға, оқытуға, уақыт, қарқын, мазмұн бойынша дараланған студенттердің білім беру стратегиясын және оны жүзеге асыру жолдарын таңдау еркіндігіне мүмкіндік береді. Жалпыға ортақ кәсіби білім беру қағидаттарының тұтас жүйесінде ең маңыздысы:

ақпаратты сызықты емес құрылымдау принципі және оқыту процесі болып табылады.

Бұл қағида үш жүйелік модуль негізінде оқытуды көздейді: 1) базалық (студенттердің іргелі білімдерін, салалық пәндер бойынша алдыңғы қатарлы ғылыми әдістерді меңгеру); 2) негізгі (студенттің білім беру құзыреттілігін білім беру стандарты деңгейінде меңгеру); 3) кеңейтілген (студенттер күрделі кәсіби тапсырмаларды шешу мақсатында қосымша теориялық материалдарды меңгеруге, нақты зерттеу бағыты көрініп тұрған арнайы курстарды әзірлеуге қатысу);

оқу ақпаратының әлеуетті артықшылық принципі. Бұл принцип білім беру процесін ұйымдастыруды көздейді, онда кез келген білім беру және ғылыми-іздестіру тапсырмалары студенттердің рефлексиялық белсенділігін барынша ынталандырады, когнитивтік (таныммен байланысты) процестерді белсендіруге ықпал етеді, білім беру мекемесінің қабырғаларында да, аспирантурада да кәсіптік құзыреттілік жүйесін қалыптастыру бойынша жұмыстың өзін-өзі аяқтауын көтермелейді; *студенттерге кәсіби құзыреттілік жүйесін оқыту кезінде қалыптасқан әлеуметтік өзектілік принципі.* Кәсіби құзыреттілік күрделі кәсіби міндеттерді қазіргі заманғы мәдениетке сай әдістерімен шешуге дайындық және қабілеттілікпен білімді, білікті, дағдыны білдіреді. Қысқаша мәлімдемеде әлеуметтік маңыздылық принципі студенттер арасында кәсіби құзыреттілік жүйесін қалыптастыруды көздейді:

а) осы сатыдағы студенттерге олардың дамуын шешу қажет;

б) кейіннен жаңа (күрделілендірілген) кәсіби құзыреттілікті игеру үшін нақты мүмкіндікті қамтамасыз ете алады.

Тұтастай алғанда, ашық білім беру адамның өзін-өзі жетілдіру үшін оңтайлы шарттарына жақын болған сайын табысты болады. Оқу үдерісінде осы жағдайларды іске асыру тетіктерін ашу үшін жоғарыда аталған үш принципті басшылыққа алу керек. Атап айтқанда, оның тұтастығын сақтай отырып, оқу үрдісін олардың әрқайсысы нақты студенттің танымдық мүмкіндіктеріне жауап беретін ерекшеліктері ғана бар процестерге бөлу керек.

Білім беру сапалы сипатта ғана құндылық, жүйе немесе процесс емес. Бұл, сонымен қатар, білім беру саласы - мемлекет, қоғам, әрбір адам, бүкіл тұтас өркениеттің «өнімнің тұтынушылары» экономикалық, моральдық, интеллектуалды жай-күйі үшін маңызы бар білім беру қызметі процесінде туындайтын барлық құндылықтарды мемлекет, қоғам және жеке тұлға беретін фактіні белгілейтін *нәтиже* болып та табылады.

Бұл тиімді аспект мұғалімнің білім беру қызметінің тиімділігі мен сапасын бағалауға, оның біліктілігін арттыруға байланысты мәселелерге қандай да бір қатысы бар ма деген сұрақ туындайды. Жауап, әрине, жағымды: мемлекет пен қоғам үшін стратегиялық маңызы бар білім беру қызметінде болжалды және қалаған нәтижелерді болжай алмай, барлық зерттеу-практикалық қадамдардың еш мағынасы жоқ.

«Студенттердің оқу-зерттеу қызметінің негіздері» оқу курсының мәні ғылыми зерттеулердің әдіснамасы мен практикасының таңдаулы аспектілері болып табылады.

Ғылыми зерттеулер әдіснамасы (*methodos* - зерттеу жолдары, теория, оқу және *logos*-сөз) - құрылымның, логикалық ұйымның, зерттеу жұмысының әдістері мен құралдары болып табылады.

Әдетте курстық және дипломдық жұмыстардың мәтіні келесі бөлімдерден тұрады: кіріспе, негізгі бөлік (2 - 3 тарау), қорытынды, әдебиеттер тізімі, қосымшалар (1 - 3 қосымшалар). Әдістемелік зерттеу аппараты кіріспеде сипатталған.

Әдіснамалық аппараттың элементтерін қандай тәртіпте орналасуы керек деген сұрақ туындайды. Басқаша айтқанда, кіріспе жоспары қандай болуы керек? Дәстүр бойынша бұл жоспар келесідей көрінеді.

1. Әдіснамалық бөлім:
   а) зерттеудің өзектілігі;
   б) проблема;
   с) тақырып;
   г) зерттеу объектісі;
   д) зерттеу мәні;
   е) зерттеу мақсаты;
   г) гипотеза;
   з) тапсырмалар;
   і) зерттеудің жаңалығы (теориялық және практикалық);

Рәсімдік бөлім:
   а) зерттеудің логикасы (кезеңдері);
   б) әр кезеңде зерттеу әдістері;
   в) диплом (курс) жұмысының құрылымы. Элементтердің тізбегі біршама өзгеше болуы мүмкін.

Бірқатар жағдайларда зерттеу тақырыбы оның объекті, мақсаты және гипотезі негізінде анықталады. Бұл тиісті элементтердің қатарын өзгертуге мүмкіндік береді. Кіріспе мәтіні зерттеудің жаңалығы туралы ақпаратпен аяқталуы мүмкін. Дегенмен, әдіснамалық аппараттың барлық элементтерін ішкі логика байланыстырады.

1.2.2. " Зерттеудің қызмет түрі ретіндегі ұғымы мен мәні" тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі

Зерттеу, ең алдымен, адамның жаңа танымдық дамуы, адамның когнитивтік әрекеті ретінде түсініледі. Бұл білім берудің әлеуметтік-мәдени миссиясына сәйкес ең қолайлы, адамның ақыл-ой қызметінің төрт әмбебап түрінің бірі. Қоғамдық санада зерттеу туралы белгілеу, анықтау, шындықты түсіну ретінде зерттеу туралы пікірлер бар.

Зерттеу - бұл «жолдан» бір нәрсені алуды, яғни нақты кездейсоқ заттардан жанама белгілер, жалпы заңның ерекшеліктері бойынша бірқатар заттарды көздейтін қызмет түрі. Бұл зерттеуде ойлауды ұйымдастырудың іргелі ерекшелігі, ол қадағалау, ойлау, аналитикалық дағдыларды дамытуды қамтиды. Зерттеудің жобалау, құрастыру және ұйымдастырудан айырмашылығы, оның ішкі өміріне араласпай, объектіні бақылау, шындықты анықтау басты мақсат болып табылатын объектіге қатысты ең "шетін" қызмет түрі. Зерттеу жұмысының қабілеті мен дағдыларын дамыту - бұл өз қызметін, олардың орын алуы мүмкін салдарларын бағалау құралы ретінде оқыту мен тәрбиелеудің маңызды міндеті болып табылады.

Зерттеудің қызмет түрі сияқты қайнар көзі - адамға тән табиғатта танымға деген ұмтылыс. Ғылым әр адамның бойында бар белгісізді кішірейту инстинкті, үздіксіз іздеу инстинкті, қоршаған ортаны зерттеу инстинктінен дамығаны туралы философтардың пікірімен келісуге болады. Кенеттен, ой-санасынан өтпеген зерттеулер адамға тән, ол әрдайым оның қабілеттеріне және әлеуметтік мәртебесіне тәуелсіз, үнемі қолдау көрсетеді, ол шындықты меңгерудің күшті құралы ретінде қызмет етеді. Бірақ ол кейде кездейсоқ (грек *sporadikos* - жеке, бөлек), ол бір жағдайдан екінші жағдайда пайда болады, шексіз. Ғылым пайда болған кезде ғана ғылым арқылы зерттеу мәдениеттің құбылысына айналып, оның тарихын, әдіснамасын, әлеуметтік институттарын алады.

Ғылымның пайда болуымен адамның кәсіби тобы – ғалымдар тобы көрінеді, олардың негізгі қызметі зерттеу болып табылады. Бұдан әрі ғылым зерттеуді «жекешелендіреді», ал қоғамдық санада стереотиптер біріктіріледі, бұл зерттеу әдісі ретінде ғылым саласымен шектеледі. Қазіргі уақытта зерттеу түрі ғылыми қызмет саласына айрықша тиесілі, ол адамдардың көпшілігінің ой-санасына тығыз байланысты. Мұндай жағдайларда ойлаудың зерттеу түрін меңгерген адамдардың саны қоршаған ортаны қабылдаудың репродукциялылығын, жаппай мәдениет ұсынатын дайын формаларды пайдалануды, «клиппен қабылдауды» дамытуға әкелетін ең күрделі және бай ойлау түрлерінің бірі болып табылады, ақпарат көлемі бойынша шектеулі ақпаратты қабылдағанда ақпараттың мазмұны туралы өз пікірін дамытатын және талдайтын қабілетінің бәсеңдеуіне әкеледі.

Оқу қызметіне «клип» мәдениетінің ену мысалдары - әдебиет классиктерінің еңбектерінің «қысқа мазмұндаманы» тарату, кем дегенде тарихи және әлеуметтік ғылымдар туралы оқулықтардағы құжаттардың үзінділері болмауы.

Сонымен қатар, білім берудегі жаңа тәсілдерді дамыту мәселесі бұрын қойылды, бұл дайын білімнің қорытындысын меңгеріп қана қоймай, сонымен бірге адамзаттың жиынтық білімін, өзектілік қажеттілігін жылдам арттыру жағдайында жаңа білім игеру әдістерін қолдануға және әрбір адамның түбегейлі жаңа мамандықтарды, қызмет құралдарын игеруге деген шұғыл көбею жағдайында мүмкіндік береді.

Шындықты игеру құралы ретінде зерттеу аз уақыт ішінде білім беруде негізгі рөлді атқарып, оқытудың басты пәніне айналуы мүмкін.

Жуық арада ғылыми зерттеу білім беру саласында оқытуды ұйымдастырудың басты формасына айналуы мүмкін. Сондықтан да оқу зерттеуінде зерттеу қызметі дамуының мәдени бірізділігін «құру» үшін біз үнемі ғылымға, оның тарихына, әдістемесіне оралып отыруымыз керек.

Сонымен қатар оны ғылымнан ажырата және шектей білу керек, ол білім саласында шындықты игерудің бұрыннан белгілі әдісі мен білім беру қызметін ұйымдастыру жолының институттандыруды жеңілдетеді.

Мұның бәрі күш-жігерді зерттеудің білім беру саласына қызметтің бір түрі ретінде енгізу әдісін жобалауға бағыттауға итермелейді, мұндағы мақсат – осы процессті зерттеу білім беру технологияларын ойлап шығару мен инновациялық желілердің білім беру мекемелерінде дамуының таралуы бойынша ұйымдастыру және құрастыру.

Зерттеуде басты құндылық шындыққа қарай қозғалу процесінің құндылықтары болып табылады. Бұл құндылық ойлаудың зерттеу типіне өткінші емес. Зерттеу қызметінде шындыққа апарар екі ерекшелік бар.

Бірінші ерекшелік – оның декларативтік емес, құрылымдық-қызметтік сипаты. Шындыққа жетуді өнегемен артуға болмайды, себебі бұл құндылықтардың өзі қызметтік контекст нәтижесінде «өзін танытады». Басқаша айтқанда зерттеуде бірдене белгіленуі (белгіленбеуі), анықталуы (анықталмауы) керек. Сәйкесінше, зерттеуді ұйымдастыратын оқытушының педагогикалық тапсырмасында ұзақ түсініктемелері мен өнегелері емес, ол зерттеу барысында алынған нәтижелерді бекіту. Бұл ретте шындық сөзінің мағынасына этимологиялық талдау жүргізсек, тіршілік (болмыс) түсінігімен тығыз байланысты екендігін ескерген жөн.

Екінші ерекшелік — енгізудің жеке педагогикалық стильге тікелей әсер етуі. Шындықты енгізудің құндылықты құраушылары болып обьективтілік, басқа адамның ойына деген төзімділік, іс-әрекеттердің реттілігі табылады. Әр педагог осындай мақсатты алға қойып, оқушылармен өзара әрекеттесу жолдарын сөзсіз өзгертеді.

Қызметтік сипат зерттеудің айқын құндылығы болып табылады. Зерттеу қызметі ұсынылған гипотезалардың шындыққа жанасуын тексеретін критерий болатын идеяларды, ойлау қызметін, практикалық қызметті үздіксіз ойлап шығаруды талап етеді. Мұндай іс-әрекет —

ұйымдасқан білім беру процесін құрастырудың пәндік негізі. Қызметтің тәрбиелік аспектілерін атап өткен жөн: адамның жеңіліске ұшырамауды, пассивтілікке қарама-қарсы тұрақты мақсатты қызметті іштей сезінуі, түсінуі, адамның үнемі алдына жаңа мақсаттар қойып, міндеттерді орындауға жол беретін жеке тұлғаның белсенді үйлесімін анықтайды. Бұл жеке сәттілікті де, адамның қоғам дамуына қосқан шынайы үлесін анықтайды.

Алдыңғы құндылықтар проблемаларды шығармашылық жолмен шешу құндылығымен байланыста болады. Ол адамның туындайтын проблемаларды шешуде жаңа, стандартты емес, тапқырлық жолдармен шешуге дайындығы мен мүмкіншілігін анықтайды, дайын стереотиптер мен сызбаларға қанағаттанбай, нормативтік жүйелер шегінен шығуды болжайды.

Құндылық ретінде тұрақты коммуникация қажеттілігін де айтуға болады: тек дамыған коммуникацияда ғана процестің барлық қатысушыларының позицияларын бірыңғай қызметтік режимге үйлестіруге болады. Осы құндылыққа қол жеткізу адамның ойлауды ұжымдық процесс ретінде қабылдауына, түрлі позициялы қоғамдастықта ұжымдық талқылаудан кейін ғана жаңа идеялар, шешімдерге қол жеткізуге болатынын түсінуге әсер етеді.

Зерттеудің тағы бір құндылығы нәтижелікпен байланысты. Қызметтің әр циклі нақты нәтиже – мәдени мәтінде көрсетілген өнімде жүзеге асады, аяқталушылық пен мәдени-тарихи мәнділікке ие.

Балалар мен жасөспірімдердің қоршаған өмірді тануда, белсенділікте, қарым-қатынаста ішкі қажеттіліктерге жауап беретін болғандықтан аталған құндылықтар зерттеуді білім саласында қолданудың обьективті алғышарттары болып табылады, олар арқылы қоршаған ақиқатты қызметтік игеру жүзеге асырылады. Зерттеу аталған қажеттіліктерге дамудың мәдени шектерін береді, ол осы жасқа тән аяқ асты көріністерді реттеуге және сәйкес келетін білім процесін құруға мүмкіндік береді.

Жеке тұлғаның құндылықтар негізін жоғарыда аталған құндылықтар бойынша құру бірқатар «жаңа мәдениет үлгілері» әлеуметтік институттары мен бұқаралық ақпарат құралдары арқылы белсенді түрде мәжбүрлеудің нақты альтернативасын туындатады, іс жүзінде материалдық құндылықтар мен бұқаралық сана стереотиптері олардың басты негіздері болыптабылады. Мұндай тәсілдеме нарыққа анағұрлым елеулі сұранысқа ие орташа мәдени деңгейдің бұқаралық тауарларын шығаруға жағдай жасайды, сондықтан да өндірушілерге мұндай процесс жақсы төленеді.

Педагогика мен педагогикалық психология бойынша қазіргі заман әдебиеттерінде *зерттеу қызметіне* іс жүзінде анықтама беріле қоймайды және анық саралана бермейді. Осы ұғымның мәнін айқындау білім беру практикасы бойынша маңызды міндет болып табылады, өйткені соңғы уақытта зерттеу, жобалық қызмет туралы бір жаңа және ресей мектептеріне тән емес нәрседей көп айтылуда. Қазіргі уақытта дәстүрлі

білім беру практикасының баламасы ретінде ұсынылатын принципиалды жаңалық «зерттеушілік мінез-құлық", "зерттеушілік оқыту", "зерттеушілік (нәтижелі) оқыту әдістері" сияқты терминдер мен түсініктерде көп көрінеді. В.М. Клариннің ойынша, олар еуропалық және американдық психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде бұрыннан қолданылып келеді.

Ресейде оқушылардың зерттеу қызметтерін зерделеудің педагогикалық және психологиялық аспектілерінің дамуында да ежелгі дәстүрлер бар. Академик И.П.Павловтың ілімінде бағдарлаушы-зерттеу қызметіне көңіл бөлінді. XX ғ. 50-ші жылдарында зерттеу тәртібін зерттеуге қызығушылық туындайды (А. В. Запорожец, Д.Б.Годовикова, М.И.Лисина, Н.Н.Поддъяков, С.Л. Новоселова еңбектері).

Түрлі уақытта зерттеу процесін басқаруды ұйымдастыру мәселелеріне Г. Г. Воробьева, А. С. Макаренко, В. А. Сластенин, Ю. К. Бабанский, М.М. Поташник, П.И.Пидкаси-стый, В. П. Симонов және тағы басқа Ресейдің атақты ғалымдары мен қоғам қайраткерлері көңіл бөлді. В. П. Беспалько, В. И. Журавлев, П. И. Карташов, Т. И. Шамова және тағы басқалардың еңбектерінде ғылыми зерттеу әдістері талданады, орта және жоғары мектептерде оқу процесін басқару мен үлгілеу мәселелері қарастырылады. Мұғалім мен оқушының зерттеу қызметінің мәселелерін В.И. Загвязинский зерттеді, оқу-зерттеу қызметін қалыптастыру үлгілері В. И. Андреев, Б. П. Есипов, И. Я. Лернер, П.М.Эрдниев және т.б. еңбектерінде көрсетіледі.

Оқушылардың зерттеу қызметтері инновациялық білім беру технологиясы, қазіргі заман әлеуметінде тәрбиелеу, білім беру, даму ретінде Н. Г. Алексеев, А. В.Леонтович, А. В. Обухов, Л. Ф. Фоминаның жұмыстары мен бағдарламаларында дами түсті.

1.2.3. «Ғылыми зерттеулердің гносеологиялық негіздері» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі

«Ғылыми таным» және «ғылыми зерттеу» түсініктерін ажырату қажет ғылыми таным қоғамдық-тарихи процесс ретінде қарастырылады. Ол әдеттегі танымнан нақты объектілердің ойда ғана тіршілік ететін мінсіз объектілерге түрленудің арнайы процедураларымен жиірек байланысты болумен ерекшеленеді. Ғылыми зерттеу жаңа білімді жеке зерттеушімен немесе зерттеушілер тобымен алудың субъективті процесі болып табылады.

Ғылыми зерттеуді жүргізетін студент өзіне анық және саналы түрде мыналарды елестету керек:

- ғылыми зерттеудің нәтижелері қандай;
- зерттеу нәтижесінде алатын жаңа білімнің ғылыми критерийлері қандай;
- қандай ғылыми білімге сүйенеді;

- қандай ғылыми білім формаларын қолданады және өз зерттеулерінің құрылымын қандай ғылыми білім формаларында құрайды;
- ғылыми танымның қандай әдістері мен тәсілдерін қолданады;
- ғылыми теория деген не және ғылымда оған қандай талаптар қойылады және т.б. (4—7-қосымшалар).

Осы және басқа да сұрақтарға жауапты философиялық әдебиеттерді оқып-танығасын алуға болады. («Гносеология» бөлімі).

Ғылыми қызмет (немесе ғылыми зерттеулер) нәтижесі ең бастысы білім болып келеді. Критерийлер жиынтығын қолдана отыра ғылыми білімді ғылыми емес білімнен[1] ажыратуға болады.

Білім ғылымилығының басты белгісі — оның шынайлылығы. Білімнің шынайлылығы астарында оның зерттелетін мәнге сәйкес келуі жатыр.

Бір уақытта білімнің шынайлылығын сипаттай отырып, оның қажетті негізділік талаптарына (қажетті негіздер принципі) сай келуін көрсетеді.

Ғылыми білімнің ең маңызды ерекшелігі – оның жүйелігі болып табылады. Жүйелік ғылыми білімнің ұйымдастырылуымен, оның қатаң индукциялық-дедукциялық құрылымымен (алатын жаңа білімнің бір бөлімінде жекеден жалпыға, ал басқасында жалпыдан жекеге жылжуға болатын кезде) байланысты.

Ғылыми білімнің тағы бір маңызды белгісі – интерсубъективтілік. Бұл белгі ғылыми білімнің барлық адамдарға ортақ мәнді, жалпыға міндетті ерекшеліктерін білдіреді (практикалық-кәдімгі жеке білімге қарағанда). Білімнің ғылымилығы критерийлеріне сонымен қатар формалды қайшылықсыздық; тәжірибелі тексерімділік; қайта өндірушілік және т.б. жатады.

Алайда ғылыми қызмет мәні тек білім ғана бола бермейді. XXI ғ. — постиндустриалдық өркениет ғасырында зерттеу қызметінің құнды мәні ақпарат болады: оны іздеу, шығару, сақтау, өзгеруі, тираждау, тарату. Бүгінгі күні ақпарат танылмағанға үңілетін зерттеушілерді де, өндіріс пен әлеуметтік өмірді басқару процесі басында тұратындар үшін де не бір субстанция ретінде түсіндіріледі. Ақпарат ұзақтық және қозғалыспен бірдей қарастырылатын философиялық концепциялар бар, және де бейнеленген алуан түрлілік, белгісіздікті жою, энтропияны жоққа шығару, құрылымдар күрделілігінің өлшемі, таңдау ықтималдылықжәне т.б. ретінде түсіндіріледі. Егер де қоғамның «ақпараттық» ретінде даму мүмкіншілігін алсақ, ауырлық ортасы адам болмысының «энергетикалық» пен «заттық» моменттерінен «ақпараттыққа» ауысатынын айтуға болады.

Ал енді ғылыми танымның принциптері мен функцияларына тоқтайық.

Ғылыми зерттеу функциялары туралы пайымдай отыра француз философы О. Конт былай деген: «Білу үшін, алдын-ала болжау». Бұл функцияларға *бақылау мен сипаттау* функциялары жатады. Зерттеушіге қатысты бұл мейлінше пассивті функциялар, алайда,

---

[1] *ИльинВ.В.,КалинкинА.Г.*Ғылым табиғаты:Гносеологиялық талдау. — М., 1985.

зерттелетін құбылыстарды сипаттайтын процесстер туралы фактілерді тиімді жинақтауға мүмкіндік береді; *ақпаратты тәжірибеде алу және тілдің осы ғылыми саласы (символдар жүйесі)*[2] *көмегімен тәжірибе нәтижесін тиянақтау.*

Жаңа бастап жүрген зерттеушілерге ғылым мазмұны әрдайым шешілмеген міндеттерге әкелмейтінін білген жөн. Ғылым негізін ең бастысы шешімі алдында табылған мәселелер құрайды, алайда алынған шешімдерді жаңа білім алгортіміне қосу — ол да ғылыми қызмет.

Мәселені таңдау өте күрделі рәсіммен — түрлі қайшылықтарды табу: проблеманы қою, мақсатты, зерттеудің міндеттерін, зерттеу гипотезаларының тиянақтамасын анықтаумен байланысты. Қайшылықтар көбінесе:

- түрлі авторлардың теориялық көзқарастары арасында;
- қолданбалық мәселерді шешудің теориясы мен практикасы арасында;
- ұқсас міндеттерді түрлі әдістермен әр түрлі авторлардың нәтижелерінің арасында анықталады.

Ақпарттық технологиялар рөлінің артуы мен олардың кәсіби білім беруді дербестендіруде нақты үлесінің жеткіліксіздігі қайшылық мысалы болып келеді.

Таңдалған проблеманы шешудің теориясы мен практикасында дәл осы анықталған қайшылықтар негізінде зерттеу тақырыбы аяқталғантүрде тұжырымдалуы керек.

Әрі қарай келесі мәселе көтеріледі: қойылған міндеттерді шешуде таңдаулы әдістерін тиімді қолдануды қамтамасыз ететін шарттардың (ұйымдастырушылық, техникалық, ақпараттық, әлеуметтік-экономикалық және т.б.) жиынтығы қандай. Бұл мәселенің шешімі зерттеудің мақсатын құрайды.

Келесі қадам — зерттеудің объектісі мен тақырыбын анықтау. Зерттеу объектісі ретінде әдетте, процесстер, жүйелер, құбылыстар және т.б. болады. Зерттеушінің бар ынтасы зерттеу мәні, үнемі зерттеу объектісі және дәл осы мәнді зерттеуге бағытталуы мүмкін.

Зерттеу гипотезасы — ғылыми проблеманы анықтау жолынан теорияны құруға дейінгі қажетті байланыстырушы тармақ. Бұл шынайлылығын дәлелдеуді қажет ететін ғылыми жорамал немесе ұйғарым. Гипотезаның қажеттілігі мән заттардың беткейлерінде жатпайтындықтан заңдар тікелей жеке фактілерде анықталмауымен түсіндіріледі.

Гипотезаларды ұсыну мен дәлелділігінің белгілі шарттары бар :

- гипотеза тексерілген және белгілі фактілерге қайшы келмеуі керек

[1]Философия: жоғары оқу орындарына арналған оқулық. — Ростов н/Д, 1997. — С. 535.

(алайда мұнда да ғылыми тәжірибеге енген ескі білімдер қате болып шығып жатса және олар жаңа ашылған ғылыми ізденіс барысында анықталған жағдайларды қоспағанда ерекшелігі болуы мүмкін);

- гипотеза ғылымның белгілі заңдарына сәйкес келу принципі сақталу керек;
- жаңа гипотеза мен ескі теория арасында пайда болған қайшылықты оларды тұжырымдамалық ара-қатынасын белгілеумен шешуге әрекеттену керек, нәтижесінде көбінесе ескі теорияның жаңа білімнің жеке бір бөлігі екендігі анықталады.

Гипотезаларды ұсыну зерттеушінің шығармашылық қиялымен (білімнің белгілі деңгейі мен дамыған абстрактылы ойлау қабілетімен қатар) байланысты. Шығармашылық қиялдау қабілеті (эмпирикалық немесе тоериялық болса да) ғылыми танымның барлық деңгейінде де және кез-келген кезеңінде де (проблеманы анықтау, гипотезаны тиянақтау, концепцияны негіздеу және т.б.) маңызды. Дәл осы фантазия, қиял нақты процестер туралы мәліметтерге сүйенетін болса, зерттеушінің мәнге тереңірек үңілуіне, оны түсінуіне мүмкіндік береді. Әлемде болып жатқан процестерді тұтастай сезіне қабылдауға болмайды, бірақ оларды ойша елестетуге болады. Елестету — өзінің барлық формаларында шығармашылық елестетуден тұратын, логикалық ойлауға ұштасатын сезімдік танымның жоғары формасы.

Елестетудің ғылымдағы рөлін көрнекілеу көрсету үшін Н.И.Лобачевский шығармашылығын еске түсірейік, ол өзінің евклидтік емес геометриясын «болжау геометриясы» деп атады, себебі оның тоериялық жүйесінде көрінетін нақты процестер, заттар, кеңістік қасиеттер сол уақытта әлі белгісіз болатын.

1.2.4. «Ғылыми зерттеулердегі жүйелік тәсілдеме» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі

Ғалымның қызметі ашық табиғи мен әлеуметтік жүйелерді зерттеуге байланысты жиірек қарастырылады, қазіргі заман ғылымының даму беталысы осындай.

Ғылымда жүйелік тәсілдеме проблемасы бірнеше онжылдықтар бойы өзекті болып келеді. Өткен XX ғ. — атом немесе космостық зерттеулер ғасыры ғана емес, ол жүйелер дәуірі.

Жүйелік тәсілдеменің өзекті талаптары қатарына мыналарды жатқызуға болады:

1) Әрбір элементтің жүйедегі орны мен қызметіне тәуелділігін біртұтастықтың қасиеттері оның элементтерінің қаситеттеріне түйістірілмейтінін ескерумен анықтау

2) Жүйенің жұмысы жеке элементтерінің ерекшеліктерімен, оның құрылымы сипаттамасымен, спецификалық ықпалдастықты байланыспен шартталғанын талдау

3) Осы жүйеге тән иерархиялықтың сипаттамасын зерттеу (макрожүйенің тұтастығын болжайтын қосалқы жүйелердегі бірізділік);

4) Жүйенің жан-жақты сипатталуын қамтамасыз ету;

5) Жүйені дамушы, серпінді тұтастық ретінде қарау.

Зерттеудің белгілі логикалық құрылымы бар.

Студенттің зерттеу жұмысы өзінше бір біліктілік жұмыс болып табылады, онда автор зерттеу міндеттерінің ғылыми дәлелденген педагогикалық, техникалық, экономикалық немесе технологиялық шешімдерін көрсетеді, алынған проблеманың шешімі негізінде жатқан теориялық қағидалар жүйеленген және жинақталған.

З е р т т е у п р о б л е м а с ы ғылыми білім генезисінің бастапқы формасы. Грек тілінен аударғанда «проблема» сөзінің мағынасы — тосқауыл, қиындық, мақсат, қайшылық. Дәл осы проблема ғылыми зерттеуге мән береді. Проблеманы сонымен қатар «...қойылған практикалық және теориялық мақсаттарды шешу үшін бар білімнің жеткіліксіздігін сезіну, демек оларды кеңейту қажеттілігі»[3] ретінде де қарастыруға болады.

П р о б л е м а н ы ң б а р б о л у к р и т е р и л е р і :

- Жеткіліксіз білім қоғамда тұтас болмайды және сондықтан да бірінші рет (қайтадан) алынуы керек;
- Ғылыми зерттеудің мақсатына қол жетуге болатын алгоритм белгісіз (егер алгоритм белгілі болса, онда бізде проблема жоқ, тек мәселе).

Проблемалық, проблемалық жағдайды зерттеудегі тұрақтылық және оны шешу әрекеті білімнің кез-келген саласында *ғылымилықтың ең маңызды критериі* болып табылады.

Проблемалар ғылыми бағыттар секілді *іргелі* (тек тоериялық) және *қолданбалы* (технологиялық) болып бөлінеді.

Алайда мұндай бөліну тек шартты түрде ғана, өйткені қазіргі ғылымда танымдық және қолданбалы аспектілердің өзара сіңісуі артып келеді.

Проблемалардың басқа да бірқатар белгілер бойынша сыныпталуы маңызды (1-сурет).

Зерттеу проблемасынан кейін оның нысаны мен объектісі анықталады. Гносеологиядағы нысан (таным теориясы) дегеніміз — ол танымдық қызметтегі танушы субъектіге қайшы келуші, яғни ол практиканың немесе ғылыми білімнің зерттеушінің айналысатын бөлігі.

Студенттер жиі ғылыми зерттеудің осы бір маңызды санатына да, сонымен қатар зерттеу мәніне де маңыздылық бере қоймайды, әр жұмыста

---

[3] *Крапивенский С.Э.* Әлеуметтік философия: гуманитарлық және экономикалық факультеттер студенттеріне арналған оқу құралы. — 2-ші басылым. — Волгоград, 1995. — С. 135.

қажет болатындығына қарамастан оларды бос ресмилік деп қабылдайды. Дегенмен, бұл мүлдем олай емес. Қате жасалған таңдау, мысалы, зерттеу объектісінің дұрыс таңдалмауы өрескел әдіснамалық қателіктерге, кейіннен қателерге, жаппай тәжірибедегі қателіктерге алып келуі мүмкін.

Мысалы, (БДИ деп аталатын) білім, дағдылар мен икемдерді қалыптастыру процесі ұзақ уақыт бойы көптеген дидактикалық және әдістемелік зерттеулердің нысаны болды, ол барлық отандық педагогиканың ең үлкен қателігі болды. Ал, қазір біз жеке тұлғаның дамуына бағытталған педагогиканың қажеттілігі туралы айтудамыз, бұл педагогикалық зерттеулердің бағыты мен қажеттіліктерін ғана емес, бүкіл білім беру тәжірибесін елеулі өзгертеді.

Сондықтан да зерттеу объектісін нақты анықтау үшін оған дипломдық жобаның ең басында ерекше көңіл бөлу керек.

1-сурет. Ғылыми зерттеулер проблемаларының сыныпталуы

Оған қоса, объект сіз оны анықтадыңыз ба жоқ па, оған қарамастан кез-келген зерттеуде болатындықтан —— өзінің дипломдық жұмысының объектісін нақтылап анықтамаған жаңадан бастаған зерттеуші кез-келген басқа ғылымның — экономиканың, информатиканың, әлеуметтанудың және т.б., әсіресе психологияның объектісіне «тайып кетуі» мүмкін. Кейін қайтадан педагогика арнасына келу үшін уақыттың да, күш-жігердің де елеулі жұмсалуын қажет етеді, әрине ол мүмкін болса.

Сонымен қатар объектінің теріс анықтамалары да жиі кездеседі. Студенттер көбіне осылай жазады: «Мынадай сыныптардың оқушылары зерттеу объектісі болып табылады» немесе «педагогикалық ЖОО-ның студенттері». Бірақ оқушыларға немесе студенттерге психологтар да, әлеуметтанушылар да, антропологтар да және кім болсын да қызығушылық танытулары мүмкін. Оқушылар, студенттер нақты зерттеудің объектілері бола алмайды. Оған қоса олар өздігінен педагогикалық зерттеулер объектілеріне жата алмайды.

Педагогикалық зерттеу объектісі сөзсіз әрқашан да мақсатты бағытталған білім беру процесі саласына: оның теориясы мен ұйымдастырылуы, құрамы мен принциптері, дәстүрлі мен инновациялық формалары, оқу мен оқыту әдістемесіне жатады.

Біздің ойымызша дұрыс таңдалған зерттеу объектілерін мысалға келтірейік. Зерттеу объектісі мен зерттеу тақырыбын бірге «біріктірілімде» қарастырылуы керек екенін ескере отырып, осы мысалдарда зерттеу тақырыбы да бір мезгілде ұсынылады.

Тақырып: «Төменгі сынып оқушыларының шығармашылығын компьютерді қолданумен дамыту». Зерттеу объектісі – оқушылардың шығармашылығын дамытуға бағытталған бастауыш мектептегі оқу-тәрбие процесі. Зерттеу тақырыбы - компьютерді пайдалану арқылы төменгі сынып оқушыларының шығармашылығын дамытудың жолдары мен құралдары.

Тақырып: «Оқу үлгерімі төмен оқушылардың физика сабақтарында танымдық қызығушылықтарын дамыту». Зерттеу объектісі — оқушыларда физиканы оқуда танымдық қызығушылықтарының қалыптасу процесі. Зерттеу мәні — оқу үлгерімі төмен оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруға бағытталған физиканы оқытудың дәстүрлі емес формалары мен әдістері.

1.2.5. «Зерттеу әдістері мен құралдары» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі

Зерттеу және өндірістік тәжірибеде барынша сәтті шешілетін (және шешілген) проблемаларға сәйкес жүйеленген әдістер банкін жасау мүмкіндігі бар. Мұндай банк негізінде таңдалған проблемалық бағыттарда нақты әдістерді қолданумен жетістіктер мен сәтсіздіктер талдауын өткізуге болады. Сонымен бірге, банкте ұсынылған әдістер тізімі ғана болуы таңдалған проблема бойынша шешімді құрастырудың сапалы және тиімді процесін жүзеге асыру үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Осы немесе басқа әдіске негізделген шешімдер қабылдау келесі компоненттер қосылуы тиіс жоба түрінде ресімделгені жөн болады:

- зерттелетін проблеманың тарихи-логикалық талдауы;
- нәтижеге, қандай да бір шешімге жеткілікті мөлшерде белсенді әсер ететін факторлар талдауы мен тізімі;
- «екінші эшелонды» құраушы факторлар талдауы мен тізімі (нәтижеге әсер ету деңгейі бойынша);
- проблема бойынша шешім қабылдаудың бұл немесе басқа әдістің релеванттылығын бағалау (әдістің мақсаттарға, міндеттерге, күтілетін нәтижелерге сәйкестігін анықтау);
- бұл немесе басқа әдістің негізінде алынған ғылыми деректерді тексеру туралы ақпарат;
- әдебиеттер тізімі.

Жұмысқа нақты әдістерді «іске қосу» туралы шешімді қабылдау барлық балама шешімдер жан-жақты талдаудан өткізгеннен кейін ғана маңызды болады. «Айқын белгісіздік» соңғы шешімге дейін сақталады.

Маманның кәсіби педагогикалық дайындығының сапасын бағалау жүйесінде когнитивті, белсенділік пен жеке компоненттерді ескеру маңызды. Когнитивті компонент кәсіби және педагогикалық білімнің

қалыптасуының нақты деңгейін; қызмет компоненті - жалпы педагогикалық дағдылар мен икемдердің; жеке компонент - маманның педагогикалық бағыттылығын анықтауға мүмкіндік береді.
Дегенмен, бәрі де соншалықты оңай емес: бағаланатын қасиеттер формалдауға әлсіз берілетін (сандық кодтау, саралау) ақпаратпен белгіленеді және бұл квалииметрия процесін қиындатады. Көмекке сараптау топтары келеді. Зерттеу жұмысында біз бірнеше рет олардың қызметтеріне жүгіндік. Сараптау тобы тұтас квалиметрияны жүзеге асыруға мүмкіндік береді, себебі олар түйсікті, білімді, тәжірибені біріктіреді және математикалық әдістерді жоққа шығармайды. Ғылыми жарияланымдар талдауы (Г.Г.Азгалдов,
Э.П.Райхман, В.С.Черепанов және т.б.) сараптамалық әдістердің келесі түрлерін ажыратуға мүмкіндік береді:

- өзін-өзі бағалау әдісі - өзіндік бағалау және ұсынылатын шкалаға сәйкес өз қабілеттерін, кәсіби және жеке қасиеттерін бағалау;
- топтық сараптау бағасы әдісі - эксперттік топтың әрбір мүшесімен педагогикалық құбылыстарды, фактілерді және т.б. автономды бағалау, бағалау нәтижелері (саралау мүмкін) түзетілімінің ұжымдық талдауы, яғни аудит;
- педагогикалық кеңес беру әдісі - ұжымдық пікірталас негізінде бағалау;
- жеке сараптық бағалау – зерттеушінің әрбір сарапшымен сұхбаты (сауалнама парағы толтырылады), салыстырмалы талдау, нәтижелерді салыстыру, доминанттарды бөлу
- бақылау әдісі - жеке бағалау рейтингісін жасау.

Дипломант критерий ретінде жиі оқушылардың жеке қасиеттерінің қалыптасу деңгейін (мысалы, моральдық жауапкершілік, эстетикалық мәдениет және т.б.) немесе қандай да бір қызметті меңгеру деңгейін (кәсіби шеберлік, педагогикалық ұжымды басқару және т.б.) белгілейді.
Әдетте, үш деңгей бөлінеді: төмен, орташа және жоғары. Сатылаудың басқа да көп саны болуы мүмкін, мысалы: нөлдік, төмен, орта, жеткілікті, жоғары және т.б. Педагогикалық құбылыстар мен процестердің күрделілігіне байланысты бағалау критерийі ретіндегі деңгейлерді бөлу заңды. Алайда деңгейлерді ойша, субъективті түрде бөле отыра таза экспериментші оқушыларды өз еркімен бағалайды, оларды бұл немесе басқа да деңгейлерге жатқызады . Осылайша, бірде бір критерийдің әділдігі мен нәтижелердің сенімділігі туралы айтуға болмайды.

Педагогикалық құбылыстарды бағалау критерийлері сапалық және сандық болуы мүмкін. Олар бір-бірін толықтырады. Зерттеуші, әдетте, сапалы критерийлермен ғана шектелмейді және алынған нәтижелердің сенімді болуы үшін кейбір сандық бағалау критерийлерін пайдалануға тырысады, бұл ретте белгілі көрсеткіштерді қолданады.

Оларды өлшеудің шамалары мен шкалаларына ерекше тоқтаған дұрыс. «Шама» ұғымы келесідей анықталады: шама - белгілі бір жиынның

өлшемі, оның элементтеріне қатысты «көп», «аз» немесе «тең» деп айтуға болады.Әрине, кез-келген жиында шама мен өлшем көрсетіле бермейді. Мысалы, оқушы Иванов Петровқа тең (тең құқықтықты шатастырмау керек!) деудің мәні жоқ, себебі әр адам - қайталанбас бірегей тұлға. Бірақ, мысалы, оқушы Ивановтың салмағы, бойының ұзындығы оқушы Петровадан көп (аз, тең) деу толық анықталған мәнге ие; мұндағы бой мен салмақ - шамалар.

Шама бір немесе басқа өлшеу шкаласымен, бағалаумен белгіленеді. Өлшеу шкаласы – бұл сандық жүйе, онда зерттелетін түрлі құбылыстар мен процестердің арасындағы қарым-қатынас белгілі сандық қатардың қасиеттеріне аударылған

Қатынас шкаласы - ең қуатты шкала. Ол эталон, бірлік ретінде қабылданған. өлшенген бір объектінің басқа объектіге қарағанда қаншалықты үлкен (кіші) екенін бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұнда бір объектінің басқа объектіге қарағанда қаншалықты үлкен (кіші) екенін салыстыруға да болады. Қатынас шкаласымен барлық дерлік физикалық шамалар - уақыт, желілік өлшемдер, аудандар, көлемдер, ток күші, қуат және т.б. өлшенеді.

Педагогикалық өлшемдерде қатынас шкаласы, мысалы, қандай да бір тапсырманы орындау уақыты, қателер саны немесе дұрыс шешілген есептердің санын анықтауда орын алатын болады.

Зерттеу нәтижелерін өңдеудің статистикалық әдістерін қолдануды қарастырайық. Педагогикалық зерттеулердің көпшілігінде математикалық статистика әдістерін пайдалану, әдетте, білім беру нәтижелерінің арасындағы айырмашылықтардың нақтылығын, бақылау және эксперименталдық топтардағы, сыныптардағы және т.б. кейбір тәрбиелік ықпал ету қажеттілігінен туындайды.

Көп жағдайда студенттер бір-бірінен айырмашылықтар нақтылығының қолданылатын статистикалық критерийлерін алады, тиісті жағдайларда сәйкесінше қандай критерийді пайдалану керектігін ұғына бермейді. Бұл ретте математикалық статистика бойынша көптеген нұсқаулықтарда тиісті тараулар соншалықты айқын жазылмаған, сондықтан оларды кәсіби емес санақшыға түсіну өте қиынға түседі. Сондықтан да студенттер заманауи ғылыми-педагогикалық және психологиялық әдебиеттердегі өлшеу шкалаларының «рецептін» пайдалана алады.

1.2.6. «Эмпирикалық зерттеу әдістері» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі

Эмпирикалық зерттеу әдістеріне сауалнама мен сараптамалық бағалау жатады.

Сауалнама - зерттеу объектісінің сандық және сапалық сипаттамаларын анықтауға бағытталған жүйенің зерттеу мақсатымен біріктірілген сұрақтар жүйесі.

Сауалнаманы келесі жағдайдаларды анықтауда қолданған дұрыс:

- қандай да бір нақты мәліметтерді алу үшін. Мысалы, оқытушы туралы мәлімет (жасы, білімі, жұмыс өтілі, кәсіби қызығушылықтары және т.б.);
- сауалнамаға жауап беруші қандай да бір мәселеге немесе құбылысқа қатынасын анықтау. Мысалы, білім беру бағдарламасының мазмұнына, түлек үлгісіне, мемлекеттік білім беру стандартының талаптарына және т.б. қатынасы;
- қойылған сұрақтарға нақты жауаптар алу. Мысалы, оқытуда инновациялық технологиялар пайдаланылады ма жоқ па;
- кез-келген құбылысты бағалау немесе оларды артықшылықтары тәртібі бойынша атау. Мысалы, жауап беруші аталған құбылыстардың ең жақсы немесе ең нашарын атауы керек немесе кез-келген құбылысты балдық жүйемен бағалауы керек.

Сауалнама сұрақтарына қойылатын талаптар:

- сұрақтар тізімінде зерттелетін проблеманың барлық аспектілерін көрсету;
- сұрақтардың реттілігін ойластыру (олардың тәртібі сауалнаманы толтыру үрдісін қиындатпай, көмектесуі керек);
- қолданылатын терминдердің қолжетімді болуы;
- сұрақтардың күрделілігі сауалнамаға қатысатындардың даму деңгейіне және біліктілігіне сәйкестігі;
- тұжырымдаманың түсінікті, қысқа болуы;
- ұсынылатын жауап нұсқаларының дұрыстығы мен сәйкестігі;
- позитивті эмоционалдық бағдарлау, сауалнаманың әдептілігі (сұрақтар теріс эмоцияларды тудырмауы керек немесе намысына тимеуі керек)

Сұрақтардың негізгі тақырыптық блоктары.

Мазмұны жағынан ажыратылатын сұрақтар:

- пікір, тілек, шешімдерді, жоспарларды анықтауға бағытталған сананың фактілері туралы сұрақтар;
- іс-әрекеттерді, қызметтің нәтижелерін, мінез-құлқын анықтауға бағытталған мінез-құлық фактілері туралы сұрақтар;
- сауалнамаға жауап берушінің жеке басы туралы сұрақтар («шағын төлқұжат»).

Формасы бойынша ажыратылатын сұрақтар:

- жабық сұрақтар (жауап нұсқаларымен);
- ашық сұрақтар (жауап сауалнамаға жауап берушімен тұжырымдалады және жазылады);
- жартылай ашық сұрақтар (ұсынылған жауап нұсқаларын таңдау

және оны еркін тұжырымдау мүмкіншілігін байланыстыру);

- балама жабық сұрақтар (тек бір жауап нұсқасын таңдау мүмкіндігі бар);
- тікелей сұрақтар (бір мәнді жауап талап ететін);
- жанама сұрақтар (сауал тақырыбына шынайы қатынасты көрсететін)

Функциялары бойынша ажыратылатын сұрақтар:

- негізгі сұрақтар (зерттелетін құбылыс туралы ақпарат жинау мақсатында);
- негізгі емес сұрақтар (сүзгі сұрақтар мен оның жауаптарын тексеру үшін сауалнамаға жауап берушіге қойылатын бақылау сұрақтар)

Сауалнама құрылымы.

1. Сауалнаманы өңдеу туралы ақпарат (күні, ұйым, бөлімше және т.б.атауы).
2. Сауалнамаға жауап берушіге сауалнаманың мақсатына, міндеттеріне және сауалнаманы толтыру тәртібі туралы жүгіну.
3. Сауалнама тақырыбы бойынша сұрақтар (алғашында қарапайым, кейін күрделі және сауалнама соңында - жеңіл).
4. «Шағын төлқұжат» және сұрақтарға жауап бергені үшін сауалнамаға жауап берушіге алғыс.

Сараптамалық бағалау әдісі (СБӘ) - бұл мамандардан ақпарат алуға бағытталған
логикалық және математикалық процедуралардың жиынтығы, оның талдауы және ұтымды шешімдерді дайындау мен таңдау үшін жинақтау. Өңдеу нәтижесінде пайда болған сарапшылардың жалпыланған қорытындысы мәселенің шешімі ретінде қабылданады.

СБӘ көмегімен жүзеге асырылады:

- бейресми белгілермен сипатталатын педагогикалық процестерді, құбылыстарды, жағдайларды сапалы талдау;
- білім беру мен тәрбиелеу үрдістерінің дамуын болжау және олардың сыртқы ортамен өзара әрекеттесуі;
- білім беру мекемесінің жұмысына және дамуына, педагогикалық қызметке әсер ететін анағұрлым маңызды факторлардың критерийі бойынша анықтау және саралау;
- балама шешімдерді бағалау және оңтайлы нұсқасын таңдау.

Сараптамалық бағалау әдісін сандық, дәл өлшенген құбылыстарды сапалы бағалауды қажет ететін жағдайда тиімді қолданылуы мүмкін.

Ұжымдық сараптамалық бағалаудың нақтылығы:

- сарапшының құзыреттілігі мен білімділігі;
- сараптама жүргізілетін саламен қаншалықты таныс болғандығына;
- осы проблема саласындағы жұмыс өтілі мен олардың жұмысының нәтижелеріне;
- өз пікірін негіздеу дәрежесіне;

- талқыланатын проблемаға деген объективті көзқарасқа;
- сарапшылардың санына байланысты болады

СБӘ-нің әртүрлілігін қарастырайық.

21 *Комиссия әдісі.* Бұл әдіс сарапшылардың жекелеген пікірлерінің жиынтығы негізінде белгілі бір мәселені шешу үшін ең объективті, дәлелді пікірді табуға тырысады. Сарапшылар топта жұмыс істегендіктен, олар бір-бірімен тікелей пікір алмасады. Әрбір сарапшы өзінің пікірін қорғайды, бірақ қажет болған жағдайда оны өзгертуге дайын болуы керек. Өзінің пікірін ұсынған кезде сарапшы өз позициясын дәйектеуі және дәлелдеуі керек, дәлелдемелер мен көрнекі мысалдар беруге және талқыланатын проблема бойынша өз ұсынысын ұсынуы тиіс.

22 Ми шабуылдауы әдісі (ұжымдық басты идея әдісі). Шешім сарапшылардың топтық ойлауы негізінде қабылданады. Осы әдіс көмегімен олар жаңа идеялар алуға тырысады, зерттелген құбылыстың дамуы туралы жаңа гептезаларды бағалайды.

Ми шабуылдауы әдісінің мәні екі мәселені шешуге негізделеді: жаңа идеяларды шығармашылық тұрғыда жасау және ұсынылған идеяны талдау мен бағалау. Оларды шешу үшін екі сараптау тобы құрылады. Бірінші топта (идеяларны жасаушылар) 4-тен 15 адамға дейін. Талқылауға бірнеше күн қалғанда олар проблема туралы ақпаратпен қамтамасыз етіледі. Осы топтың жұмысы барысында айтылған идеяларды бағалауды сынауға жол берілмейді. Сарапшылардың отырысы барысында олардың ойлары мен идеяларын жинап, жетілдіріп, араластырып отыру керек; қатысушылар бір-біріне «тербетулері» керек, нәтижесі - идеялар көшкіні.

Жұмыстың екінші кезеңінде екінші топ (талдаушылар) бірінші кезеңде айтылған идеялар мен ойларды сыни түрде зерттеп, олардың ең құндылықтарын іріктеп алады.

3. *Дельфи әдісі.* Бұл әдіс сарапшыларды реттік сауалнамадан өткізуден және кез-келген мәселе бойынша мамандардың басым шешімін анықтаудан тұрады.

Бірінші кезеңде саралаудың көмегімен құбылысқа сандық баға беріледі. Содан кейін талдау үшін сарапшыларға осы мәселе бойынша басқа сарапшылардың негізделген анонимді қорытындылары ұсынылады және қажет болса, өздерінің бастапқы сауалнамаларын толықтыруға рұқсат етіледі.

Екінші кезеңде сарапшылардың орташа және соңғы пікірлері мен дәлелдемелері сарапшыларға жеткізіледі және зерттеудің үшінші кезеңі жүргізіледі. Оның барысында сарапшылар өздерінің жауаптарын қайта қарап, жаңа шешімді дәлелдейді. Әдетте сауалнаманың осы кезеңінен кейін сарапшылардың жауаптары өзгермейді, сауалнаманы тоқтатуға болады.

4. *Тәуелсіз сипаттамаларды жалпылау әдісі.* Бұл әдіс бақыланатын тұлғаға түрлі адамдар тәуелсіз баға береді. Сипаттамалардың жинақталуы астарында әртүрлі сипаттамалардың толық талдауы мен синтезі жатыр,

олардың барысында барлық маңызды емес, кездейсоқ және қарама-қайшылықтар алынып тасталады. Бұл әдіс қызметте жеке тұлғаны зерттеудегі ең тиімді әдіс болып саналады.

1.2.7. «Педагогикалық эксперименттің зерттеу әдісі ретіндегі ерекшеліктері» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі

Эксперимент — ғылым саласындағы ең дамыған, бірақ бір уақытта зерттеу жұмыстарының және атап айтқанда жалпы педагогикалық қызметтің ең көп іске асырылмаған бір түрі.

Педагогикаға эксперимент XX ғасырдың басында келді. Көптеген елдерде «нақты педагогиканы», «эксперименталды педагогикны» құру әрекеттері жасалды. Олардың міндетіне баланың дамуына жасанды түрдегі әрекеттердің әсерін зерттеу енді.

Содан кейін экспериментке біресе тыйым салынды (теория мен практиканы жетілдірудегі рөлі төмендеді), біресе ғылыми білімдердің жалғыз сенімді көзі болып қайта енгізілді. Экспериментті бағалаудағы осындай асыра сілтеушілерді тек тоталитарлық жүйенің ерекшелігі арқылы ғана түсіндіру мүмкін емес. Сонымен қатар педагогиканың өзінің «жоғары» философиялық «пайда болуын» және қазіргі кездегі педагогика ғылым емес, өнер, ал тәжірибе - шындық критерийі деген жаңылысуларды да ескерген дұрыс.

Эксперименттік қызметтің күрделілігі мен адамдарға эксперимент жүргізуге болмайды дейтін қате түсінікті есте сақтау керек.

Энциклопедиялық сөздікте *эксперимент (латын тілінің expe- rimentum -сынақ, тәжірибе) таным әдісі ретінде анықталады, оның көмегімен бақыланатын және басқарылатын жағдайларда шындық құбылыстары зерттеледі.*

Философиялық сөздікте бұл тұжырымдама былай түсіндіріледі «кез-келген құбылыстарды зерттеудің мақсаттарына сәйкес келетін жаңа жағдайлар жасау арқылы немесе процесс ағымының дұрыс бағытта өзгеруімен белсенді түрде әсер ету арқылы зерттеу»[4].

«Қысқаша философиялық энциклопедияда» эксперимент «жоспарлы түрде өткізілген байқау; жоспарлы оқшаулау, оларға тәуелді құбылыстарды зерттеу мақсатында жағдайлардың араласуы және түрленуі. Осылайша, адам бақыланатын құбылыстағы заңдарды білу негізінде қандай да бір нәрсе байқау мүмкіндігін жасайды»[5].

«Психология» сөздігінде «эксперимент» түсінігі «жалпы ғылыми танымның негізгі сондай-ақ психологиялық зерттеу әдістерінің бірі

---

[4] Ең жаңа философиялық сөздік 3-басылым, дұрысталған. — М., 2003. — С. 1105.

[5] Қысқаша философиялық энциклопедия. — М., 2003. — С. 400.

(бақылаумен қатар)» ретінде қарастырылады.
Ол байқаудан бір немесе бірнеше ауыспалымен (факторлар) жоспарлы манипуляциялауды және зерттелетін объектінің мінез-құлқындағы ілеспе өзгерістерді тіркеуді жүзеге асыратын зерттеушінің тарапынан жағдайға белсенді араласуымен ерекшеленеді.
Дұрыс жасалған эксперимент ауыспаушылықтар арасындағы байланыс констатациясымен (корреляциясымен) шектелмей себеп-салдардың өзара қатынастары туралы гипотезаны тексеруге мүмкіндік береді.

Эксперимент міндеттерді анықтауды және оның нәтижелерін түсіндіруді анықтайтын теория негізінде жүзеге асырылады. Зерттеудің тәжірибелік әдісі алдымен эксперименттер жіктеулерін әзірлеген Ф.Беконның шығармаларында философиялық түсіндірмені алды. Экспериментальный метод исследования впервые получил философское осмысление в трудах Ф.Бэкона, разработавшего классификацию экспериментов. Бүгінгі күннің өзінде маңыздылығын жоғалтпаған бұл жіктеу бойынша эксперименттердің үш түрі бар:

Experimentafrnctifera— жемісті эксперименттер, яғни. практикалық пайда әкелетін эксперимент;

ExperimentaLucifera— жарық эксперименттер, яғни, білімді кеңейтетін эксперимент;

Experimentacrucis— «крест» (қиылысу) эксперименті, яғни, түбегейлі мәні (маңызды эксперимент) бар гипотезалар мен болжамдарды тексеруге қажетті эксперимент.

Педагогикалық эксперименттің анықтамасында арнайы педагогикалық құбылыс ретінде бірлік жоқ. Ю.К.Бабанский, В.Быков, В.И. Журавлев, В.И. Загвязинский, А.Кочетов, А.М. Новиков, В.Оронь, А.И. Пискунова, М Поташни және т.б. еңбектерінде эксперимент әртүрлі позицияларда қарастырылған. Соның ішінде:

- құбылыстарды зерттеу әдістері мен қабылдау жүйесі;
- теориялық білімдерге негізделген және танымдық қызметке бағытталған адамның тақырыптық-құралдық қызметі;
- Зерттеушінің ауыспаушылықтарды бұрмалауды жүзеге асыратын және басқа да ауыспаушылықтарға әсер етуін бақылайтын зерттеудің бөлігі ретіндегі зерттеу қызметінің түрі;
- Инновациялық қызмет технологиялары

Замануи педагогикада белгілі эксперимент келесідей қаралады:

- ғылыми-негізделген тәжірибе;
- гипотезаны тексеру;
- басқа біреу әзірлеген әдіснаманы (технологиялар, шаралар жүйесі және т.б.) жаңа жағдайда оқытушының немесе басқарушының жаңғыртуы;
- белгілі бір мәселе бойынша оқу орнындағы ғылыми-зерттеу жұмыстары;

- табиғи немесе жасанды түрде бақыланатын және басқарылатын жағдайлардағы педагогикалық құбылыс зерттеледі, проблема шешіледі, міндетті, проблеманы шешу тәсілі ізделеді (А.М. Новиков);
- балаларды оқытудың, тәрбиелеудің, дамытудың, мектепті басқарудың жаңа технологияларын жасау және мақұлдау бойынша қатаң бағытталатын және бақыланатын педагогикалық қызмет;
- педагогикалық қызметтің нәтижелеріне әсер ететін маңызды факторларды анықтауды болжайтын зерттеу әдісі, бұл оңтайлы нәтижелерге қол жеткізу үшін осы факторларды өзгертуге мүмкіндік береді;
- педагогикалық қызметтің нәтижелеріне әсер ететін маңызды факторларды анықтауды болжайтын зерттеу әдісі, бұл оңтайлы нәтижелерге қол жеткізу үшін осы факторларды өзгертуге мүмкіндік береді;
- педагогикалық зерттеулердің әдісі, онда педагогикалық құбылыстарға әсер ету зерттеудің мақсатына сәйкес жаңа жағдайлар жасау арқылы жүзеге асырылады;
- табиғи немесе жасанды түрде бақыланатын және басқарылатын шарттарда туындаған гипотезаны тексеруге арналған зерттеу жұмыстары, оның нәтижесі педагогикалық қызметтің нәтижелеріне әсер ететін маңызды факторларды қамтитын жаңа білім болып табылады (Е.К.Комраков, А.С.Сиденко).

Педагогикалық эксперимент - бұл айрықша түрдегі эксперимент, оның міндеті - оқу-тәрбиелеу қызметінде қолданылатын технологиялардың, әдістердің, білім берудің жаңа мазмұнының және т.б. салыстырмалы тиімділігін анықтау болып табылады.

Педагогикалық эксперимент - бұл зерттеу қызметінің ендіру түрі, оның негізгі мазмұны ғылыми идеяны практикалық тәжірибеге мақсатты түрде айналдыру болып табылады.Бұл белгілі бір үдерістің (құбылыстың) басталуына немесе осы үдерістің әсеріне негізделген ғылыми-зерттеу әдісі, ол осы үдерісті реттеуде оны бақылауға және өлшеуге, сондай-ақ, гипотезаларды верифицикациялауға мүмкіндік береді (В. Оконь).

Осылайша, бүгінгі күні ғалымдардың эксперимент деген не екені жөнінде түсінігі жоқ деп тұжырымдауға болады. Дегенмен, М.М. Поташниктің ойынша анықтамаларда аса қарама-қайшылық жоқ. Олар өзара толықтырады және бір-бірін нақтылайды. Атап айтқанда, мысалы, анықтамаларда эксперименттің зерттеудегі ғылыми статусы туралы ақпарат бар. Кейбір авторлар оны зерттеу әдісі, басқалары –зерттеу қызметінің бір түрі деп санайды. *Эксперимент зерттеу әдісі ретінде* тану және жаңа педагогикалық білім алу құралының функциясын орындайды.
Бұл әдіс өзінің мәнін көрсетпейтін құбылыстардың «ішіне» кіруге, оқиғалардың табиғи барысына кіру арқылы болашақтағы табысты қызметке жарамды білім алу үдерісін жеделдетуге арналған.

Басқа ғалымдар *экспериментте зерттеу қызметінің бір түрін көреді.*

Мұндай түсінік беру біріншіден едәуір кеңірек. Бұл мағынада эксперимент болмысты тану құралы ғана емес, оны өзгертетін құрал. Эксперимент – бұл әрдайым білім практикасына идеяларды енгізу деген пікір бар. Ғылым тәжірибесінде *эксперименталды енгізу* деген тиісті термин бар, ол идеяларды эксперимент арқылы немесе эксперимент барысында енгізуді білдіреді.

Эксперимент практиканың бір түрі ретінде толығымен ғылыми білімнің шындық критерийінің функциясын орындайды.

Эксперимент инновациялық қызметтің технологиясы ретінде жоспарланған педагогикалық нәтижеге жету бойынша белгілі бір іс-әрекеттер жиынтығы мен тәртібін білдіреді.

Жоғарыда айтылғанды қорытындылай келе, *білім беру саласындағы эксперименталды қызмет:*

- бұл экспериментшінің (мұғалім, тәрбиеші) зерттелетін жағдайға белсенді әсерін тигізетін және бұл әсердің әсерінен болатын оқушылардың психологиялық, педагогикалық, мінез-құлық қасиеттеріндегі өзгерулерді өлшейтін мақсатты қызмет;
- бұл арнайы әзірленген құралдар мен әдістер арқылы объектіні және эксперимент субъектісін дамытуды, өзгертуді қамтамасыз ететін инновациялық қызмет;
- бұл инновациялық идеялармен, оларды енгізумен байланысты іс-әрекеттер;
- бұл әрқашан саналы және мақсатты түрде жобаланған, басқарылатын және бақыланатын қызмет;
- бұл диагностикаланатын қызмет;
- жаңа педагогикалық білім беретін қызмет.

Әдебиетте және педагогикалық практикада «тәжірибелі-эксперименталды жұмыс (ТЭЖ)» деген сөз тіркесі жиі қолданылады. Жоғарыда аталған авторларда тәжірибе мен эксперименттің қалай ерекшеленетіні туралы сұраққа жауап таба аламыз. Эксперименттің қарапайым тәжірибеден айырмашылығы: соңғысы арнайы жоспарланбайды, пысықталмайды және диагностикаланбайды. Нақты оқытушының жеке тәжірибесі инновациямен байланысты болуы мүмкін. Сонда оны озық педагогикалық тәжірибе деп, ал оқытушыны - жаңашыл деп атайды. Бірақ бұл табиғи және эволюциялық қалыптасатын және өтетін тәжірибеге ұйымдастыруды, болжауды, жоспарлауды және диагностикалауды енгізсе, ол дереу эксперимент дәрежесіне ауысады.

Эксперименттер тұрпаттамасы. Замануи ғылымда түрлі-түрлі эксперименттер пайдаланылады. Іргелілік зерттеулер саласында эксперименттің ең қарапайым түрі - *сапалы эксперимент* пайдаланылады, оның мақсаты теория болжайтын құбылыстың болуын немесе болмауын анықтау. Объектінің қандай да бір сипатының сандық белгілігін анықтайтын *өлшеуіш эксперимент* күрделілеу болып табылады. Іргелілік зерттеулерде ой *эксперименті* кең қолданыс тапты. Ол теориялық білім

саласына жатады және дәріптеушілік объектілеріне өткізілетін ой рәсімдері жүйесін білдіреді. Нақты эксперименталды жағдайлардың теориялық модельдері бола отырып, ой эксперименттері теорияның негізгі принциптерінің келісушілігін анықтау мақсатында өткізіледі.

Өткізу шарттарына сәйкес эксперименттердің екі түрін атауға болады: табиғи (өріс) және зертханалық.

Табиғи эксперимент нақты жағдайда өткізіледі, сондықтан алынған нәтижелер мен жасалған қорытындылар практикалық есептерді шешу үшін толығымен барабар болады.

Мысалы, сабақта әдеттегі білім беру қызметінде істәжірибеші ескі, тиімсіздерді ауыстыра отырып оқытудың жаңа әдістерін немесе құралдарын енгізеді. Әдістер мен құралдардан басқасы сақталады: өткізу орны, күн тәртібі, кесте, бұрынғы оқытушы және топтың құрамы. Осындай табиғи жағдайда «шуды» жою мүмкін емес. Сонымен қатар, бұл экспериментті, әдетте, оқытушының өзі жүргізеді.

Осы экспериментті тәжірибе-эксперименталды жұмыс деп атауға мүмкіндік берді. Негізінде, педагогикада эксперименттер қалыптасқан педагогикалық үдерістер мен жүйелерді жоймайтын табиғи түрде жүргізіледі. Табиғи эксперименттің негізгі теріс сәті болып оның барысына әсер ететін көптеген айнымалылыққа бақылаудың жетіспеуі немесе болмауы табылады.

Зертханалық эксперимент зертханаларда өткізіледі және ұйымдастырушылық психологиялық және педагогикалық үдерістер мен құбылыстарды моделдеу принципі бойынша құрылады.

Бұл көптеген айнымалылықтарға нақты бақылау жасауға және табиғи жағдайларға ұқсас деп есептеуге болатын жағдайларды жасауға мүмкіндік береді. Бұл экспериментте оқушылар немесе оқытушылар арнайы дайындалған жайларға (зертханаларға) шақырылады, онда барлық бөгде тітіркендіргіштер жойылады - шу, артық дидактикалық материалдар және т.б. Осындай «тазаланған» жағдайда эксперименттен өтушілерге бірдеңе жасауы ұсынылады немесе оларға бірдеңемен әсер етеді және осы әсерлердің нәтижелерін дереу өлшейді. Мысал ретінде фондық музыка әсерінен сабақта оқушылардың психикалық жай-күйін анықтауға, сондай-ақ, электроэнцефалографпен жұмыс жасауға арналған эксперимент болуы мүмкін. Жалпы, педагогикалық зерттеулерде зертханалық эксперимент өте сирек қолданылады.

Зертханалық эксперименттің нақтылықпен қатар, басқа да сипаттары бар: бірдей жағдайда экспериментті бірнеше рет қайталау үшін қажетті жағдай жасауға мүмкіндік береді. Оның кемшілігі - табиғи емес, жасанды түрде жасалған жағдайлар. Қиындығы нақты жағдайды нақты модельдеуді талап ететіндікте және де сыналатындар жаңа жағдайда болатындықтан эксперименттің нәтижелері бұрмалануы мүмкін.

Істәжірибешілер өзінің практикалық қызметінде зертханалық экспериментті бастар алдында нақты жағдайды мұқият талдап, оның басты, негізгі сәттерін, жалпы және айрықша ерекшеліктерін анықтауы

тиіс.

Мақсаты бойынша тұрақтандыру, оқыту (қалыптастыру), бақылау және салыстырмалы (диагностикалық) эксперименттер болады.

Тұрақтандыру экспериментінің мақсаты - дамудың қазіргі деңгейін өлшеу (мысалы, оқығандық деңгейі, дерексіз ойлаудың дамуы, тұлғаның моральдық-ерікті қасиеттері және т.б.). Осылайша, қалыптастыру экспериментін ұйымдастыру үшін бастапқы материал алынады. Тәжірибе тәуелділік тәуелді айнымалы мәннің ағымдағы жай-күйін зерттеуге байланысты. Тұрақтандыру эксперимент тәуелді айнымалының ағымдағы жағдайын зерттеумен байланысты. Бұл ретте тәуелсіз айнымалы имманенттік қатысушы факторы ретінде болады.Мысалы, бірінші курс студенттерінің ынталандыру динамикасы зерттелінеді. Бұл тәуелді айнымалы диагностикаланады. Тәуелсіз айнымалылар ретінде студенттердің жасы мен олардың оқу жылы қолданылады. Олар өз бетінше өмір сүреді. Тәуелді айнымалыларды өлшеудің нәтижесін талдау кезінде олардың жасы мен оқу жылының байланысы белгіленеді. Педагогикада тұрақтандыру эксперименттер аз емес, әсіресе шекаралық зерттеулерде.
Қолданылатын диагностикалау әдістері бір уақытта оқыту- тәрбиелеу функциясын орындайды. Олардың көмегімен эксперимент қатысушыларына әсер етеді және оларды қандай да бір дәрежеде өзгертеді: тестідегі, сұхбаттағы, сауалнамадағы кез-келген сұрақ, жауапты таңдай отырып, «сол арқылы» өздерін талдауға және бағалауға көмектеседі.

Қалыптастыру (түрлендіргіш, оқыту) эксперименті белгілі бір қызметтің қалыптасу деңгейін, тұлғаның осындай немесе басқа жақтарының дамуын ғана емес, олардың белсенді түрде қалыптасуын немесе тәрбиеленуін мақсаты ретінде белгілейді. Бұл жағдайда эксперимент барысында ерекше жағдай қалыптастырылады, ол талап етілетін мінез-құлықты ұйымдастыруға қажетті жағдайларды анықтау үшін ғана емес, сондай-ақ, қызметтің жаңа түрлерін мақсатты дамытуды тәжірибелі түрде жүзеге асыруға, олардың құрылымын тереңдетуге мүмкіндік береді.

Қалыптастыру эксперименті педагогикалық ізденіс пен жобалаудың психологиялық зерттеулермен қосылуын және оқу-тәрбиелеу процесстің нысандарын, тәсілдерін, ең тиімді технологияларын зерттеуді және апробациялауды қамтамасыз ете отырып тұлғаның жеке қасиеттерін қалыптастырудың нақты жолдарын зерттеуде кеңінен қолданылады. Ол тәуелді айнымалыларды қайта жасау мақсатын қояды. Ол айнымалылардың екеуін де қамтиды. Бұл ең толық және шынайы педагогикалық, өзгеретуші эксперимент.

Бақылау экспериментінің көмегімен, қалыптастыру экспериментінен кейін нақты уақыт интервалы арқылы, қалыптастыру экспериментінің материалдары бойынша өзгерістер деңгейі анықталады.

Диагностикалау (салыстыру) экспериментінің мақсаты - зерттеу (эксперименталды) қызметінің нәтижелерін салыстыру және ұсынылған болжамдардың дұрыстығын анықтау. Салыстырмалы эксперимент, оқу-

тәрбиелеу процесі түрлі жолдармен жүргізілетін тәжірибелік және бақылау топтары болған жағдайда жүзеге асырылады. Бұл ретте зерттеуші енгізген факторларды шегергеннен кейін, оқу жұмысының нәтижесіне әсер ететін қалған жағдайлар екі топ үшін де бірдей болғаны маңызды.

Салыстырмалы экспериментте:

- экспериментті және бақылау топтарында оқу-тәрбиелеу жұмысының (экспериментті фактордан басқа) шарттарын теңестіру;
- бағалаудың жеткілікті объективті тәсілдерінің көмегімен екі топтың да оқушыларының оқытылу, даму, тәрбиелену және т.б. бастапқы деңгейлерін анықтау;
- экспериментті топтарда экспериментті факторды енгізе отырып, қажетті жұмысты жүргізу, ал бақылау топтарында – олсыз жүргізу;
- екі топтың да оқушыларының оқу, даму, тәрбиелеу және т.б. деңгейлерін қайтадан анықтау;
- жеткілі ұзақ уақыт (3-6 ай) өткеннен кейін оқушылардың жеткен нәтижелерін анықтау–бақылау рәсімін өткізу қажет.

Білім берудің құрылымы мен мазмұнын жаңғырту шеңберінде білім беру субъектілерін қамту деңгейі және міндеттері бойынша эксперименттер кең ауқымды және жергілікті деңгейге бөлінеді.

Кең ауқымды эксперимент - бұл эксперименттік оқу орындарында негізгі жиынтықта өткізілетін эксперимент, оның барысында білімнің мазмұны мен құрылымын жетілдірудің негізгі мақсаттары мен міндеттері пысықталып, тексеріледі, педагогикалық тиімділігі мен оны жүзеге асыру және нәтижелерін тарату, сондай-ақ, реформаның стратегиясына тиісті келетін озық педагогикалық тәжірибенің үлгілерін жинақтау кезеңінде осы эксперименттің әлеуметтік нәтижелері анықталады. Осындай эксперимент болып, мысалы, БМЕ (бірыңғай мемлекеттік емтихан) табылады.

Жергілікті (лат. тілінде *lokalis* — жергілікті) *эксперимент* барлық жүйені өзгертуге ұмтылмайды. Ол нақты бір тән және оның шегінен шықпайды. Оның негізгі мәні – жүйе ішінде жаңа типтің белгілі үлгілерін беру. Жергілікті эксперимент көлемі аздау іріктеуді қамтиды.

Бұл эксперименттің артықшылығы - зерттеуші зерттеудің жағдайларын түзете алады, алынған нәтижелерді нақты белгілеп, оларды нақты жағдайда тікелей пайдалана алады. Жергілікті эксперименттің құндылығы болып сонымен қатар белгілі жағдайды жасау, өлшем жүйесін ойластыру және әр түрлі айнымалылықты бақылау, талаптардың сақталу нақтылығына кепілдік беру және экспериментті қайталау мүмкіндігі табылады.

Педагогикада эксперименттер *мазмұны* бойынша да бөлінеді. «*Таза*» *педагогикалық эксперименттер бар.* Мысалы, дидактикалық, әдістемелік, тәрбиелік. Мұның артында не бар екені оңай түсінуге болады. Бұл мақсаттар да, гипотеза да, айнымалылар да, дагностикалау әдістері де

тиісті педагогикалық теориялар, оқулар, мәселелер шеңберінде әзірленгенді дегенді білдіреді.

Педагогикадағы эксперименттер жиі басқа ғылымдармен қиылысуда жүргізіледі. Айнымалылардың бірі ретінде, тәуелділерден жиі психологиялық, физиологиялық, әлеуметтану, медициналық, экологиялық, лингвистикалық, тарихи және басқа факторлары алынуы мүмкін. Сонда психологиялық-педагогикалық, физиологиялық-педагогикалық, әлеуметтік-педагогикалық, медициналық-педагогикалық, экологиялық-педагогикалық, лингвистикалық-педагогикалық, тарихи-педагогикалық эксперименттер жүргізіледі. Олар *шекаралық эксперименттер* деп аталады.

Шекаралық эксперименттер барысында педагогикалық факторлардың басқа факторлардан тәуелділігі зерттеледі. Мысалы, медициналық-педагогикалық проблема болып оқу сабағының ұзақтығы табылады. Зерттеуші тәуелсіз айнымалы ретінде оқу сабағының ұзақтығын, яғни педагогикалық факторды алады. Тәуелді айнымалы ретіндегі медициналық көрсеткіштер: тамыр соғуы, дене температурасы, жүрек соғуы және т.б. Олар бойынша сабақты қысқарту немесе жалғастыру мүмкіндігі мен дұрыстығы туралы пайымдайды. Тәуелділер ретінде педагогикалық факторларды – оқытылу, жұмысқа деген көзқарас, оқытудың уәждемесі және басқа да алынатын эксперимент өткізілуі мүмкін.

Бақылау сипаттамасы және диагностикалау әдістемесі бойынша өлшеу эксперименттеріне және квази эксперименттерге бөлінеді.

Өлшеу эксперименті - критерийлік көрсеткіштері мен оларды диагностикалау әдістерін анық көрсететін критерийлік эксперимент. Эксперимент барысында зерттеуші статистикалық маңызды деректерді алып, өңдейді. Осындай эксперименттің материалдары кестелерге, сұлбаларға, формулаларға, индекстерге, деңгейлерге және т.б. қайта өңделеді.

Квазиэксперимент параметрлерді толық бақылау болмаған жағдайда өткізіледі, бұл бақыланбайтын эксперимент. Ол оқытушының инновациялық қызметін құрастырған кезде қолданылады.

Адамдарды, ұжымдарды, білім беру мекемелерін қамтудың кеңдігі мен өткізу ұзақтығы бойынша панельді және ұзақуақтық эксперименттерге бөлінеді.

Панельді эксперимент – көп қатысушыларды қамтитын өте кең эксперимент. Көптеген тұрақтандыру эксперименттер бір уақытта панельді болады.

Ұзақуақтық эксперименттер керісінше кең емес, ұзақ, бір қатысушылармен қатарынан бірнеше жыл бойы жалғаса береді. Әдетте, қалыптастыру эксперименттер ұзақуақтық эксперименттер ретінде өткізіледі.

Бұдан басқа, эксперименттер тұрпаттамасына жеке түрлілер кіреді.

Қолданбалы инноватика бойынша жұмыстарда педагогикалық

эксперименттің осындай түрін *берілген бастапқы нұсқамасы бар эксперимент* деп атайды (М. В. Кларин). М. В. Клариннің пікірі бойынша, берілген бастапқы нұсқамалар – әлеуметтік тапсырыс, білім беру бағдарлар, оқытудың мақсаттары мен мазмұны.

Соңғы жылдары *жүйелі эксперименттер* кеңінен таралды, бұл *«тік бойынша»* байланысқа ие бірнеше қосалқы жүйенің болуын болжайды. Әдетте, осындай қосалқы жүйелер федералдық, аймақтық деңгейлер мен білім беру мекемесінің деңгейі болып табылады. Жүйелі эксперименттерді, әдетте федералды немесе кез-келген ғылыми-зерттеу институттарының эксперименттік алаңдары орындайды. Эксперименттің бұл түрі жиі берілген бастапқы нұсқаларға ие.

Тұрақтандыру экспериментінің бір түрі «жаңа келгенді» эксперименталды зерттеу болып табылады. Оның мәні жаңа адамды зерттелетін білім беру немесе өндірістік топқа енгізу болып табылады. Бұл «қармақ жем» ұжымды оның ішінен көріп, және оның мүшелері байқамайтын өмірінің аспектілерін байқауы тиіс.

Педагогикада *жалған эксперименттер* де болуы мүмкін (плацебо). Оның мәні тәуелсіз айнымалылар енгізілетіні туралы жарияланып, шын мәнінде олар енгізілмейді. Сыналатындарға жаңа нәрселер әсер ететінін айтады, бірақ іс жүзінде бұл болмайды. Иландыруды көздейді.

Жасандызатпен эксперимент өткізу сирек кездеседі. Оның барысында гипотезаға тікелей қарама-қарсы келетін, оны қабылдамай, жоққа шығаратын нәтижелер пайда болады. Мұндай эксперименттер өткізіледі, бірақ зерттеушілер оларды сипаттаудан қорқады.

Педагогикада сонымен қатар *ой экспериментін* пайдалануға болады. Ол болашақты болжау үшін қолданылады. Бұл эксперимент екі жағдайда пайдаланылады: тәуекел дәрежесі жоғары күрделі кешенді эксперименттерді дайындағанда және проблемалық жағдайлардан шығу бойынша шешімдерді әзірлегенде. Ол имитациялық эксперимент деп аталады және ЭЕМ көмегімен жүзеге асырылуы мүмкін.

Ой экспериментінің мәні кеңседе немесе компьютерде, ойда, зерттеудің барлық бағытын әр кезеңін ойлап, тәуелсіз айнымалыларды нақты көріп, тәуелді айнымалылардың «мінез-құлқының» нұсқаларын болжау болып табылады.

Бұл эксперимент түрінің ерекшелігі оның нақты фактілерге сүйенуінде; ықтимал шынайылық талданады. мүмкін. Сондықтан оны басшыларға жанжалдарды шешуге немесе оқу орнының даму стратегиясы мен тактикасын айқындаудың тәсілдері ретінде ұсынуға болады. Өкінішке орай, педагогикада психикалық эксперимент дамымаған.

Сонымен қатар, эксперименталдық қызмет типтері бойынша ерекшеленеді, бұл эксперименттің ішкі ұйымдастырылу әдісі. Осындай ұйымдастырылудың төрт типі бар.

Б і р і н ш і т и п - эксперименттік және бақылау тобының қатысуымен эксперимент жүргізу. Эксперимент үшін бастапқы сипаттамалар бірдей шамамен екі бірдей топ таңдалады. Олардың біріне тәуелсіз айнымалылар

енгізіледі, ал екіншіде бәрі бұрынғы қалпында сақталады. Тәуелді айнымалылар, әрине, әр түрлі өзгереді. Оларды диагностикалай отырып экспериментші екі топтағы өзгерістер мен өсу үрдістерін салыстырады және енгізілетін жаңалықтың деңгейі туралы қорытынды жасайды.

Екінші тип. Экспериментті басталуынан оның аяқталуына дейін тәуелді айнымалылардың өсу нәтижелерін салыстыру кезінде бақылау топтарынсыз жүргізу. Бұл «қол жеткізілгеннен» бастап зерттеу. Ол жеке бақылаушы топтарды құру мүмкін болмаған жағдайда, мысалы, жеке мінез-құлықты зерттеу кезінде жүргізіледі.

Үшінші тип. Эксперимент екінші типке сай жүргізіледі, бірақ бақылау топтары ретінде бұқаралық практиканы, кездейсоқ алынған топтарды, курстарды қолданады.

Төртінші тип. Эксперимент екінші типке сай жүргізіледі, бірақ бақылау топтарының диагностикалық деректері ретінде мүмкін, басқа аумақтарда, тіпті басқа уақытта да жүргізілген зерттеу деректерін пайдаланады.

Ұйымдастыру экспериментінің барлық төрт түрінің де қолданылуға мүмкіндігі бар. Оның бәрі таңдаудың орындылығы, эксперименттің міндеттері мен жағдайларына байланысты болады.

Осылайша, педагогика саласындағы эксперименттеу әр түрлі болады. Эксперимент түрі мен типін таңдау оқытушының қолында.

Эксперимент құрылымы. Эксперименттің құрылымына:

- объект және өзгертудің мәні;
- объектіні және эксперименттеудің мәнін өзгерту құралы;
- құралдарды пайдалану технологиясы;
- диагностикалық-талдау әдістері кіреді.

Осы бөліктердің әрқайсысы өз кезегінде компоненттерден тұрады.

Олардың қысқаша сипаттамасын берейік.

Объект және *өзгертудің мәні* эксперименттің маңызды құрамдас бөлігі ретінде белгілі бір қасиеттерді дамытуға арнайы педагогикалық көмек көрсетілетін эксперименттік әсерге ұшырайтын адамдардың (оқушылардың, оқытушылардың немесе ата-аналардың) тобын анықтау болып табылады.Эксперименттеу объектісі деген экспериментші жұмыс істейтін нақты құрам.

Эксперименттеу жұмысының тиімділігі көбінесе эксперименттеу іріктемесінің дұрыстылығына негізделген.

Эксперименттегі іріктеме – бұл қатысушылардың сандық және сапалық құрамын анықтау. Іріктеме зерттеу рәсімі ретінде әлеуметтануда жақсы әзірленген.Әлеуметтік жұмыстардан қатысушылардың сандық құрамын анықтау критерийлерін, қандай іріктеу типтері бар екенін білуге болады. Мысалы, әлеуметтік зерттеулер үшін іріктеу жиынтығының шегі 350-ден бастап 3000-бірлікке дейін өзгереді. Ю. К. Бабанскийдің пікірінше, егер педагогикалық зерттеулер кезінде белгілі көрсеткіштер бойынша типтік

бақылау және эксперименталдық объектілерді бөлсек, олардың санын кем дегенде (250-350) бірлікке дейін азайтуға болады.

Көптеген зерттеушілер атап өткендей, педагогика мен білім берудегі жағдай көбінесе ешқандай іріктеуді талап етпейді. Эксперименттер, әдетте, бірнеше оқу орындарында немесе оқу топтарында жүргізіледі. Дегенмен, тұрақтандыру немесе кең ауқымды эксперименттер жүргізу кезінде іріктеуді анықтау керек. Бұл ретте төмендегілерді ескеру қажет:

- экспериментке қатысушылар топтарға (ұжымдарға) біріктірілуі немесе экспериментке қажетті жаңа топтарға қайта ұйымдастырылуға қабілетті болуы тиіс;
- экспериментке қатысушылар негізгі сипаттамалары бойынша идеяға, гипотезаға сәйкес келуі және тәуелді айнымалыларды құрайтын қасиеттерді анық білдіруге тиіс;
- экспериментке қатысушылар – бұл маңызды жұмысты өткізуге көмектесуге дайын еріктілер;
- экспериментке қатысушыларды іріктеудің жалпы қағидаты қайтажаңғыртулық болуы тиіс – бұл ұқсастық құбылыстардың жалпы жиынтығын қамтуға қабілетті қорытындыларды алуға жеткілікті қатысушылар өкілдігі.

Эксперимент объектісі адамдар болып табылады. Дегенмен, бүгінгі күні адамның барлық құрылымын, көріністерін және қасиеттерін бір мезгілде толық қамтитын педагогикалық құралдар жоқ. Кез келген әсер адамның өзгеруі сияқты әрдайым жартылай болады. Экспериментші оны өзгерту үшін әсер ететін жеке тұлғаның бөлігі, жағы немесе сапасы *эксперименттің мәні* деп аталады. Эксперименттік өзгертудің мәні эксперименттеудің түпкі мақсатына енеді және келесідей болуы мүмкін:

- топ, курс, мамандық студенттерін оқыту үшін ынталандыру деңгейі;
- топ, курс, мамандық студенттерінің оқытылу деңгейі.

Объект пен эксперимент объектісін өзгерту құралы - оның көмегімен зерттеуші объект пен мәнін өзгерткісі келетін педагогикалық процестің немесе педагогикалық қызметтің компоненті. Олардың ішінде әдістер, мазмұны, құралдар, тәрбие мен оқыту. Кез келген дәстүрлі компонент өзгеруі, таңдалуы, басқа инновациялықпен ауыстырылуы және сол арқылы объектіге және зерттеу мәніне өзгерістер енгізуі мүмкін. Мысалы, проблемалық-іздестіру сипатындағы оқыту әдістерін оқу орнының оқу процесіне енгізу арқылы студенттердің кейбір ойлау сипаттарын өзгертуге болады. Іздестіру, зерттеу режимінде жұмыс жасай отырып, студент өзінің ойын дамытады, ол икемді, проблемалық, сыни, жүйелі және т.б. болады.

Объект пен мәнін өзгерту құралы *эксперименттеу* мақсатының құрамына кіреді. Шын мәнінде, эксперименттің мақсаты - «эксперименталды зерттеудің нәтижесінде не алғымыз (жасағымыз) келеді?» деген сұраққа жауап беру. Әдетте, мақсат етістік түрінде

білдіріледі: «біліп алу», «айқындау», «жасау», «тексеру», «өткізу», «анықтау», «құрастыру». Эксперименттің мақсатын дұрыс тұжырымдау үшін педагогикалық және ғылыми мақсаттардың қатынасын түсіну керек.

Оқу процесін жүзеге асыратын оқытушының рефлексивті белсенділік көзқарасына сәйкес, екі позицияны - педагогикалық және ғылыми-зерттеу және тиісінше, екі қызмет түрін - оқыту және ғылыми зерттеуді біріктіруімен сипатталады. Оқытушының осы екі позицияда бір мезгілде болуы екі кеңістікте (ғылыми және практикалық) жұмыс істеуді қамтиды және осы қызметтің мақсаттарындағы айырмашылыққа негізделеді. Олар бір-бірімен тығыз өзара байланыста болады, өзара түптеледі және бір-біріне әсер етеді. Дегенмен, педагогикалық мақсат пен эксперименттің мақсаты бірдей емес. Педагог-практиктың мақсаты (педагогикалық мақсат) - оқушының инновация арқылы өзгеруі. Эксперименттік қызметтің мақсаты - «педагогикалық нәтиже қалай және не арқылы жүзеге асты?» деген сұраққа жауап.

Жоғарыда айтылғаннан, мақсатты тұжырымдау кезінде оның дуализмін ескеру қажет екені көрінеді. Керісінше жағдайда зерттеу және педагогикалық мақсаттардың қатынасын анықтау мүмкін емес. Соның нәтижесінде олардың толық немесе елеулі сәйкес келмеу қатері туындайды. Келесі жағдай туындауы мүмкін: жаңа енгізілім үшін жаңа енгізілім, тіпті тиімділік критерийінің мазмұны бұрмаланған кездегі педагогикалық практиканың дамуына зиян келтіріледі - білім беру-тәрбиелеу нәтижелері жаңа енгізіліммен алмастырылады.

Эксперименттік қызметтің мақсаттарын тұжырымдау тәсілдерін төмендегідей жіктеуге болады.

Бірінші топ - тұжырымдалатын мақсаттар тек педагогикалық нәтижеге бағытталған. Мысалы: «Проблемалық-дамыту оқыту әдістерін қолдану арқылы курстың (мамандықтың) студенттеріне жағымды ынталандыруды қалыптастыру»; «Оқу сабақтарын өткізу барысында оқытуды даралау арқылы топ (курс, мамандық) студенттерінің арнайы пән бойынша оқытылуын арттыру».

Сонымен қатар, мақсатты тұжырымдау кезінде экспериментші кері бағытта ойлауы мүмкін, яғни заттардан емес, құралдардан. Сонда эксперименттің мақсаты келесідей болады:

- Проблемалық-дамыту оқыту әдістерінің топтың (курстың, мамандықтың) студенттерін оқуға ынталарын қалыптастыруға әсерін анықтау;
- Оқытуды жекелендіру тәсілдерінің тиімділігін осы оқу пәні бойынша топ (курс, мамандық) студенттерінің оқытылуын арттыру құралы ретінде тексеру.

Екінші топ - инновациялық нәтижеге бағытталған мақсаттар. Мысалы, «Қиыр Солтүстік» жағдайында гуманитарлық лицейдің білім беру қызметінің үлгісін әзірлеу», «кәсіби-педагогикалық колледжде тәжірибелік-эксперименталды жұмысты ғылыми-әдістемелік және

психологиялық-педагогикалық қолдаудың оңтайлы моделін әзірлеу және сыналту».

Үшінші топ - бір мезгілде инновациялық және педагогикалық қызметтің нәтижелеріне бағдарланған мақсаттар:

- бірлескен мақсаттар. Мысалы: үйлесімді шығармашылық тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды тиімді қалыптастыруды қамтамасыз ететін "мектеп—колледж—жоо" білім беру кешенін ұйымдастыру және модельдеу бойынша ғылыми-дәлелді ұсынымдарды әзірлеу», немесе «жалпы білім беру және кәсіптік мектептер арасындағы тосқауылды жоюға бағытталған және мектеп түлектерін жоғары оқу орнында бағдарлама талаптарын төмендетпей табысты оқытуды қамтамасыз ететін бірінші курс студенттерінің жоғары кәсіби оқу мекемесінде оқыту жағдайларына бейімделу әдістерін әзірлеу және сынау»

- мақсаттарды жеке тұжырымдау. Мысалы, педагогикалық мақсат: «бірінші курс студенттерін ынталандыруда жағымды өзгерістермен көрсетілген кәсіби бағдардағы элективті курстарын енгізудің және эксперименталды әзірлеудің арқасында пайда болған педагогикалық қызметтің күтілетін нәтижесі». Инновациялық нәтижеге бағдарланған мақсат: «эксперименталдық материалдар түрінде жалпы білім беретін мектептің оқушылары үшін оңтайлы ынталандыруды қалыптастыруда бейіндік оқыту мүмкіндіктері туралы жаңа білімдерді алуда көрініс тапқан экспериментшінің қызметінің күтілетін нәтижесі және элективті кәсіби бағдар беру курстары ».

Төртінші топ - бұл ғылыми нәтижеге қол жеткізуге талаптанатын мақсаттар. Мысалы, «Жалпы білім беру мектебінің, лицейдің, гимназияның ғылыми-әдістемелік кеңесінің маңызды, ұйымдастырушылық және әдістемелік негіздерін әзірлеу», «жалпы білім беру мектебі оқытушысының инновациялық қызметке дайындығын, кәсіби, психологиялық, педагогикалық және ғылыми-әдістемелік жағдайларын анықтау».

Айтылғандарды қорытындылай келе, инновациялық қызметтің форматы ретінде педагогикалық және ғылыми мақсаттардың жеке немесе бірлескен тұжырымдамасы педагогикалық эксперименттің ең қолайлы мақсаттары деп санауға болады. Мұның ғылыми мақсатқа қол жеткізуді зерттеу мақсатына да қатысы бар. Бұл нәтиже инновациялық қызметтің қосымша өнімі. Ол педагогикалық мақсат үшін жұмыс істейтін нақты тәжірибені құруға қажет. Егер жаңа білім нысанындағы ғылыми нәтиже негізгі ретінде ұсынылса, онда инновациялық қызмет ғылыми зерттеу санатына өтеді, сондықтан ол өзгерту әдіснамасы негізінде емес, ғылыми тану әдіснамасы негізінде іске асырылуы тиіс.

Эксперименталды мақсаттар деген экспериментшінің қызметі түйінінің

ұғымдық моделі. Онда зерттеуші айналысатын айнымалылар да бар.

Эксперимент барысында оған жаңа факторларды енгізе отырып, кез келген құбылыстың бағытын әдейі өзгертеді. Зерттеуші өзгертетін және бақылайтын шарт (фактор) тәуелсіз айнымалы, ал тәуелсіз айнымалының өзгеруіне байланысты зерттелетін (бақыланатын) өзгертуді тәуелді айнымалы деп атайды. Тәуелді айнымалы - бұл экспериментшінің өзгертуі мен әсер етуіне тартылатын адамның және қызметтің қасиеттері. Негізінде, бұл эксперименттің мәні.

Мысалы, эксперимент барысында мамандарды даярлаудың сапасын бағалаудың жаңа жүйесі қолданыстағыдан гөрі тиімдірек бола ма дегенді анықтау болжанды. Әлбетте, ең ақылға қонымды шешім жаңа жүйені тек студенттердің (топтың, курстың немесе бөлімнің) шағын іріктеуінде ғана сынап көру және оның тиімділігіне көз жеткізу.

Егер бізде мамандар даярлығының сапасын бағалаудың бірқатар критерийлері болса, онда бағалаудың жаңа жүйесі тәуелсіз айнымалы, ал жалпы білім беретін мектепте оқушылардың даярлық сапасын бақылауды тәуелді айнымалы деп қаралуы мүмкін. Бұл жағдайда байқау деген зерттелетін айнымалы туралы эмпирикалық ақпарат алудың кез келген әдісі, яғни, арнаулы орта білім беру мекемесінде мамандарды даярлау сапасына қатысты.

Сонымен қатар, экспериментке оқушылардың немесе экспериментшінің, оқу үрдісінің немесе бақылау нысанының ерекшеліктеріне негізделген қосымша айнымалылар әсер етеді.

Эксперименттің қалыпты барысы, оның тазалығы мен нәтижелерінің дұрыстығы үшін тәуелсіз және тәуелді айнымалыларды анықтау және мүмкіндігінше кез келген басқа факторлардың әсерін жою маңызды. Алайда, педагогикалық және психологиялық эксперименттердің көп бөлігі «стерильді» зертханалық жағдайларда өткізіле алмайды, сондықтан бақыланбайтын, кездейсоқ факторлардың болуы мүмкін. Сондай-ақ, эксперимент барысында экспериментшінің өзі әсер етуінен бұрмалануы мүмкін екенін ескеру қажет.

Экспериментті өткізу кезінде эксперименттің нәтижелеріне және оларды түсіндіруге айтарлықтай әсер ететін түрлі қосымша айнымалыларды объективті бағалауды үйрену маңызды. Бұл айнымалыларды төрт топқа бөлуге болады (2-кесте).

Егер эксперимент өткізудің классикалық нысаны туралы айтатын болсақ, онда белгілі бір жағдайда жағдайлардың тек біреуі ғана өзгереді және бұл өзгеріс басқа параметрлерге әсер ете ме, жоқ па екені байқалады.

Құралдарды қолдану технологиясы олардың тәуелсіз айнымалылар ретінде эксперимент мәніне, яғни тәуелді айнымалыларға, әсер ету дәрежесін анықтау болып табылады. Бұл «егер ..., онда ...», «.....сайын... ...», «...түсті» және т.б. формулалары бойынша құрылатын эксперименттің гипотезасы арқылы жасалады. Мысалы: «Егер математика сабақтарында проблемалық дамыту оқыту әдістерін қолданса,

онда оқушылардың оқу ынтасы арта түседі».

Эксперименттік гипотезаларды оларда оқу пәнін (пәндерін), тақырыптар санын және тіпті тақырыптардың өздерін, мүмкін, алынған нәтижелердің деңгейін айқындап, қолдану үшін ең қолайлы болатын белгілі бір әдістерді, тәсілдерді, оқыту технологияларын көрсете отырып, толық тұжырымдау ұсынылады. Мұндай гипотеза өте нақты, статистикалық сандық және сондықтан тексерілетін болады. Шын мәнінде, гипотезада манипуляция айнымалылармен жүзеге асырылған, оларды іске асыру экспериментті құрайтын болады.

2 Кесте. Эксперименттің қосымша айнымалылар түрлері

Студенттің жеке тұлғасына негізделген қосымша айнымалылар	Оқытушының жеке тұлғасына негізделген қосымша айнымалылар	Оқу үдерісіне байланысты факторлар	Нәтижелерді бақылауға байланысты факторлар
Білімі және дағдылары деңгейі; оқуға көзқарасы; қызығушылығы; бейімділігі; қабілеті; жасы; жынысы; денсаулық жағдайы (шаршау, көңіл-күйі, қорқыныш); әлеуметтік орта (ұжымдағы орны, үйіндегі жағдай)	Кәсіби шеберлігі; педагогикалық әдеп; жеке қасиеттері; жасы; психикалық жағдайы; денсаулық жағдайы; зерттейфтін мәселеге көз қарасы және басқа	Зерттелетін материалдың мазмұны мен көлемі; оқу күнінің ұзақтығы; әлеуметтік орта (студенттік ұжымдағы оқуға деген көзқарас, оқу тобының құрамы, оқытушымен қарым-қатынас, студенттер арасындағы қарым-қатынас) және т.б	Шындық (тексергісі келгенді тексереді); объективтілік; бақылау нысаны (ауызша сұрау, бақылау жұмыстар, тесттер, тестілер); бақылау тапсырмаларының ұзақтығы; бақылау тапсырмаларының күрделілік дәрежесі

Диагностикалық-аналитикалық әдістерге экспериментті параметрлеу операциялары және таңдалған параметрлерді өлшеу әдістері кіреді, яғни нақты диагностикалау, сондай-ақ, өңдеу әдістерін таңдау - ақпаратты талдау және қорытындыларды алу. Эксперименттің бұл бөлігінде ауыспалылармен көп жұмыс жүргізіледі.

Эксперименттерді параметрлеу - оның тиімділік критерийлерін анықтау болып табылады, яғни, критерийлік көрсеткіштер. Бұл эксперименталды жұмысты ұйымдастырудағы ең күрделі мәселелердің бірі.

Анықтамалық әдебиетте критерий өлшем, өлшеуіш, бағалау өлшемі ретінде сипатталады, оның негізінде қандай да бір бағалау, анықтау немесе жіктеу жүргізіледі. Ми Кондаковтың логикалық сөздігінде шындық критерийі сенімділікті анықтаудың өлшеуіші ретінде қарастырылады, яғни

біздің біліміміздің заттарға, құбылыстарға, объективті болмысқа сәйкестігі. Шындықтың критерийі – адамның табиғатты өзгертетін тәжірибесі, адамның практикалық өндірістік қызметі. Ғылыми зерттеулер мен өзгерту практикасында критерий объектінің немесе процестің тиімділігін анықтау үшін енгізіледі. Ол мақсаттарды нысандандыру болып табылады.

Экспериментте, бірінші кезекте, статистикалық деректерді бұдан әрі өңдеу үшін бастапқы деректер жиналады және педагогикалық құбылыс өлшенетін критерийлер белгіленеді. Бұл жағдайда тәжірибеде эксперимент айнымалысының ешқайсысы бір сипаттамасы бар дара объект болып табылмайтынын ескеру қажет.Оның құрылымы, белгісі және сапасы бар, олар бойынша танылып, өлшенеді және айнымалылардың критерийлік көрсеткіштері болып табылады.

Мысалы, студенттердің оқытылуы тәуелді айнымалы ретінде меңгерілген білім мен дағдылар көлемімен өлшенеді. Оларды меңгерудің беріктігі - басқа жағдайларда түсіну деңгейінен және пайдалану қабілетінен тұрады. Тәуелсіз айнымалы ретіндегі оқыту әдістері әртүрлілігімен, олардың байланыстырылуымен, сабақта пайдалану жиілігімен, ал нақты әдістер - оларды қолдану үшін уақыт бөлінетін сабақтардың жалпы санымен сипатталады.

Болжалды педагогикалық жаңартулардың тиімділігін бағалау критерийлерін анықтау эксперименттің дайындық кезеңінде жүргізілуі тиіс. Бұл кезеңде:

- таңдалған критерийлердің объективтілік, дәлдік, барабарлық, жарамдылық және бейтараптық сияқты талаптарға сәйкестігі тексеріледі;
- таңдалған критерийлер бойынша зерттеулердің статистикалық анық нәтижелерін қамтамасыз ету үшін қажетті экспериментке енгізілген қатысушылар саны анықталады.

Жеткілікті толықтығы бар критерийлер жиынтығы зерттелетін құбылыстың немесе процесстің барлық маңызды сипаттамаларын қамтуы тиіс.

Қол жеткізілген нәтижелердің алға қойылған критерийлерге сәйкестік дәрежесі әртүрлі тәсілдермен (мөлшерлік шкалалардың, сараптамалық бағалаудың және т.б. көмегімен) алынатын сандық, квалиметрлік және сапалық деректермен анықталады. Сондықтан айнымалылардың критерийлері мен параметрлерін анықтағаннан кейін, экспериментші оларды диагностикалау әдістерін іздестіреді.

Педагогикадағы эксперимент тек «кіру» (тәуелсіз айнымалы) және «шығу» белгілі (тәуелді айнымалы) болған кездегі лабиринтке ұқсайды. Экспериментші таңдалған стратегиялардың орындылығын дәлелдеуге және осы лабиринтте жүру тактикасын дәлелдеу үшін «кіре берістен» «шығуға» дейінгі жолды дәлелдеуге, түсіндіруге және ұғындыруға құқылы.

Эксперименттегі кейбір қателерді қысқаша талқылап өтейік.

Зерттеу қызметін сипаттаған кезде эксперименттің мәні көбінесе көзге көрінбейді, мәні пен объектісі біріктіріледі. Тәжірибе тұрғысынан бұл мүмкін. Бірақ ғылым үлкен дәлдікті талап етеді. Егер біз 10 сынып оқушыларына оқудың оң ынталандыруын өсуін зерттейтін болсақ, онда біздің қорытындыларымыз тек оларға ғана қатысты болады. Эксперименттегі объект - біздің әрекетіміздің және нәтиженің шекарасы. Тәуелсіз айнымалыларды параметрлеусіз және оларды өлшеу әдістерін таңдаусыз жалпы сипаттау да қолайсыз. Анықтаусыз

Кез келген қасиеттердің, жеке тұлғаның қасиеттерінің қалыптасу, кез келген қызметті меңгеру деңгейін субъективтік, оймен бөлу, сондай-ақ, экспериментке қатысушыларды ерікті бағалау және сәйкестендіру де қате болып табылады. Классификацияның белгілі бір негізі бойынша деңгейлер міндетті түрде бір-бірінен сапалы ерекшеленуі тиіс.

Әр эксперименттің барысында оның нәтижелері өлшенуі тиіс. Педагогикалық өлшемдермен, басқа көптеген өлшемдер сияқты, абсолютті дәлдікке жету мүмкін емес: біз әрдайым төзімділіктермен (абсолюттік мәнінен ауытқулар) айналысамыз. Сондықтан эксперимент кезінде әрқашан белгілі бір қате мүмкіндігі болады. Оларды азайту үшін бағалаудың сандық және сапалық критерийлерін қолдану қажет.

Әрине, бақыланбайтын және әсер ете алмайтын қателер мен кездейсоқ факторлар аз болса, алынатын нәтижелердің нақтылығы жоғарылайды.

1.2.8 «Білім беру мекемесіндегі эксперименталды қызметті ұйымдастыру және басқару» тақырыбындағы дәрістің тірек конспектісі

Эксперименттік қызмет неғұрлым күрделі болса, соғұрлым ол ойластырылған ұйымдастыру мен басқаруды талап етеді. Эксперименттi өткізу туралы шешім тақырып пен зерттеу түрін таңдау кезеңінде қабылданады. Зерттеуші эксперименттің тиісті типін және түрін анықтайды. Мұны мұқият ойластырғаннан кейін ғана эксперименттің жалпы тұрпаты, яғни оның моделі құрастырылады.

Мысалы, зерттеуші өзінің тәжірибелі жұмысын жүргізді, мысалы, инновациялық мазмұнды, оқушыларды неғұрлым табысты оқыту әдістері мен құралдарын анықтады дейік. Оған эксперимент технологиясы арқылы тәжірибесін өткізіп, сәйкесінше, оны сипаттауы ғана қалады. Бұл жағдайда ол квази-эксперимент болады, статистикалық деректер толық емес немесе мүлдем болмайды, бірақ зерттеуші бақылауға, сипаттауға және түсінуге болатын педагогикалық фактілерді, жағдайларды және оқиғаларды

анықтап, сипаттап береді. Осындай «эксперименттен кейін» статистикалық өңдеуге бағынатын, есте сақталғанды және бағалауды белгілейтін ретроспективтік әдістерді қолдануға болады. Бірақ мұның барлығы эксперимент барысында емес, оның динамикасында іске асады.

Егер тәжірибелік жұмыс аяқталмаса, онда кез келген кезеңінде оны экспериментке аударуға болады. Бағдарламаны құрастыру, мақсаттарды, гипотезаны және айнымалыларды анықтау, диагнозды таңдау және т.б. жеткілікті болады. Мұндай қажеттілік бұл тәжірибе аттестаттау жұмысына арналған зерттеудің қайнар көзі мен негізіне айналғанда пайда болады. Егер екуінің біреуі де жоқ болса, экспериментті қайтадан ұйымдастырылып, ғылыми және сауатты жобалау керек болады. Осы үшінші жағдайды қарайық.

Педагогикалық эксперименттің өзінің идеалды түрінде толық көлемдегі үш ірі блогы бар болады: дайындық, қалыптастырушы және талдамдық. Осы блоктарға эксперименттік қызметтегі 32 әрекет - кезең кіреді. Оларды қысқаша қарастырайық.

1 - к е з е ң . Эксперименттің типін және түрін анықтау - оның моделін жасау. Алдыңғы материалды қараңыз. Параққа барлық ғылыми жұмыстың тақырыбын және гипотезасын жазыңыз. Тағы да оқып шығып, ойланыңыз, оларға енгізілген идеялардың бейнесін еніңіз. Және, оймен эксперимент жасай отырып, өзіңіздің моделіңізді «жинаңыз». Тек сіз ғана эксперименттік қызметіңіз қандай болатынын шеше аласыз. Сонымен, бұл қандай эксперимент болатынын: зертханалық немесе табиғи, педагогикалық немесе шекаралық және т.б. таңдаңыз.

Ал енді эксперимент түрін анықтаңыз. Төртеуінің бірін таңдау керек. Тәжірибеңізді барынша ескеріп, оны экспериментке қосыңыз. Сонымен, бақылау топтарының болуы немесе болмауы, жаппай тәжірибе қолжетімді ме және ол туралы сізде қажетті ақпарат бар ма, тарихи параллельдер жасау керек пе? Алгоритм бойынша қатаң таңдаудан гөрі таңдау әрдайым күрделі және жауапты емес пе. Таңдау - әрдайым шығармашылық екенін ұмытпаңыз.

2 -к е з е ң . Эксперименттік бағдарлама жобасын әзірлеу – жасап шығарылған модельді іске асыру үшін оны алдын ала жобалау.

3-к е з е ң . Экспериментті өткізу онын табу (таңдау) сіздің тәжірибеңізбен және мекемнің жағдайымен байланысты. Бұл мәселені басшымен шешкен жөн. Ол - тәжірибелі адам, оқу орны мен оқытушының мүмкіндіктерін бағалайды.

4- к е з е ң . Экспериментке қатысушылардың анықтамасы - алдыңғы әрекетте ішінара орындалады. Оқытушылардан басқа, эксперименттен өтушілерді - студенттерді, ата-аналарды немесе оқытушылардың өзін таңдау керек. Зерттеудің мақсаттары мен гипотезасы еске түсіруге көмектеседі. Егер экспериментші ретінде оқытушы таңдалса, онда тәуелсіз айнымалыларды пайдалану технологиясын дәлме-дәл жаңғырту, бақылау бейімділігі, өзін өзі бақылау және талдау, оның студенттерге деген көзқарасы, сондай-ақ табандылық пен шыдамдылық сияқты маңызды

қасиеттері зерттеледі. Тұрақты өзгерістерге бейімді оқытушы, артық импровизация және тәуелсіз инновациялық эксперимент жасауға жарамайды. Ол экспериментке қажетсіз «шу» енгізеді, «тұрақты фондық ауытқуларды» тудырады. Егер оқушылар таңдалса, онда басқа критерийлер қолданылады. Бұл оқытушы-экспериментшіге деген оң, мейірімді көзқарас; экспериментшілер ансамбліне қосылу қабілеттілігі; жаңаға, әдеттенбегенге деген ашықтық. Сіздің «эксперименталды» студенттеріңіз осы параметрлерге сәйкес келе ме?

5-кезең. Эксперимент моделіне байланысты бақылау және эксперименталды топтарды қалыптастыру. Егер олар құрылатын болса, онда олардың біркелкілді болуын ойлау қажет: бір жаста, бір оқытушы-экспериментші, бірыңғай бағдарлама, ұлдар мен қыздардың бірдей саны және т.б. Әсер ететін факторлардың санын азайту үшін бастапқы тең жағдайлар өте қажетті.

6-кезең. Қатысушылардың эксперименттік қызметке психологиялық дайындығы мақсат пен гипотезаны түсіндіруді, эксперименттеу технологиясының мәселелеріндегі бірауыздыққа жету, зерттеудің құндылығына деген сенімділікті ояту және оны жүргізу барысында ынтымақтастыққа дайындықты қамтиды. Әңгімелесу, талқылау, нандыру, көрсету, таныстыру нәтижесінде осындай жұмысты жүргізуге өзара қызығушылық және оны жоғары сапалы орындау және қиындықтарға төзімді болуға дайындық туындауы тиіс.

7-кезең. Қатысушылардың кәсіби және педагогикалық дайындығы олардың арасындағы функцияларды бөлу және оларды орындауға оқытумен байланысты. Демек, экспериментші /оқытушы қалыптастырушы бөлікті іске асырса, онда диагностиканы студенттердің өздері жүзеге асыра алады. Оларды осыған үйрету керек. Оқытушы-экспериментші тәуелсіз айнымалыны енгізу, бақылағыштық, диагностикалық әдістерді пайдалану, ақпаратты өңдеу және басқа да дағдыларды өңдеу технологиясын үйретеді. Мұның бәрі эксперимент алдында орындалады.

8-кезең. Экспериментті материалдық-техникалық қамтамасыз ету кеңістіктік ортаны эксперимент жүргізілуі мүмкін құралдармен қанықтыру болып табылады, ол үзілмейді немесе бұрмаланбайды. Көшіргіштер, креслолар, компьютер, түсті музыка, кино қондырғысы және басқа жабдықтар қажет пе екені - барлығы жылыжайлық немесе ыңғайлы жағдай жасауды қалағандықтан емес, тек эксперименттегі мақсат, гипотеза және тәуелді айнымалылар арқылы анықталады.

9-кезең. Экспериментті әдістемелік қамтамасыз ету эксперимент жүргізу үшін оңтайлы режимде де жасалады. Мұндағы ең бастысы - жеткілікті әдістемелік материалдармен тәуелсіз айнымалыларды қамтамасыз ету және диагностикалау болып табылады.

10- кезең. Эксперименттік енгізуге тәуелсіз айнымалыларды дайындау деген біріншіден, оларды педагогикалық жобаның (жоспарлар, бағдарламалар, сабақтар конструктары және сабақтан тыс іс-шаралар -

конспектілер, сценарийлер, оқулықтар және т.б.) әртүрлі қолайлы нысандарында мәтіндік пысықтау; екіншіден, оқушылардың оларды пайдаланудағы оқытылуы; үшіншіден, дәстүрлі қызмет жүйесіндегі жиілілігі, ұзақтығы, уақыты және пайдалану орны бойынша параметрлік сипаттау. Мұнда оларды жүзеге асырудағы барлық кедергілерді қамтамасыз ету маңызды. іске асыру үшін,

11-к е з е ң . Тәуелді айнымалыларды диагностикалау әдістерін әзірлеу тәуелді айнымалыларды параметрлеу сияқты операцияларды қамтиды, яғни критерийлік сипаттамаларды қалыптастыруды; олардың жағдайын диагностикалау әдістерін таңдауды; бұл әдістердің жарамдылығын, яғни, объективті және тұрақты ақпарат алуға сенімділігін тексеруді; алынатын ақпаратты өңдеу әдістерін қамтиды.

Бұл кезең зерттеушінің психологиялық-педагогикалық диагностика саласындағы құзыреттілігін талап етеді. Диагностика - білімнің арнайы саласы болғандықтан, оқытушылардың барлығы оны меңгере бермейді, сондықтан мамандардан кеңес алу нұсқасы мүмкін. Бұл кәсіпқой еместігінің көрсеткіші болмайды. Керісінше, бұл эксперименттің тазалығы мен сауаттылығы үшін сіздің жауапкершілігіңізді сипаттайды.

12-к е з е ң . Диагностикалық материалдарды көбейту - бұл тек техникалық жұмыс. Оның мағынасы - баспа негізінде экспериментпен қамтылған көптеген сұлбалар, сауалнамалар, тесттер және одан да көбі бар болуында. «Құрғап кетуі» сөзсіз. Тәжірибе көрсеткендей, сауалнамалар мен тесттер жоғалып кетеді, толтырылмайды, дұрыс толтырылмағандықтан «бүлінеді». Бұған дұрыс қарау керек. Бірін ғана есіңізде сақтаңыз: қолжазбалық мәтіндер немесе сауалнамалар, жоспарлар мен сұлбалар, кем дегенде, төрттен бір рет нәтижелерді бұрмалайды, әсіресе жауаптар мен сұрақтарды жазу бір мезгілде жүргізілсе. Ойланыңызшы: неге? Эксперименттік әдістердің бөлігі компьютерлік нұсқаға ие болуы мүмкін, бұл мәселені айтарлықтай жеңілдетеді.

13-к е з е ң . Экспериментке қатысушылардың рандомизациялау - олардың ең маңызды сипаттамаларын теңестіру. Студенттер, оқытушылар, жағдайлар мен шарттар арасында көп ұқсастық болуы және айырмашылықтары алып тасталуы тиіс. Біртекті топтардың осы жағдайында ғана жаңа тәуелсіз айнымалыны енгізуден оның тәуелді айнымалыларға әсерін белгілеу мүмкін болатын кезде «жалғыз айырмашылық» әсері пайда болады. Тәуелсіз айнымалылар орнатылатын фактордан, эксперименттен өтетіндердің мінез-құлқы өзгерудің негізгі себебінен нақты болады.

Рандомизация экспериментке қатысушыларды ұқсас критерийлер бойынша арнайы іріктеу арқылы мүмкін болады: үлгерімі, тәрбиелілігі, оқытылуы, оқуға деген ынтасы және т.б. Бұл критерийлер тәуелді айнымалылардан «енгізіледі». Рандомизацияның тағы бір нұсқасы - экспериментке қатысушыларды арнайы қосымша даярлау, оларды қосымша оқыту, қосымша білім беру және қосымша тәрбиелеу. Рандомизация кез келген экспериментте, оның кез келген типінде және

түрінде қолданылады. Осы сәттен бастап эксперимент өткізудің күнделіктерін жүргізу басталады.

14-к е з е ң . Эксперименттеу кестесін жасау - оны өткізудің күнтізбелік жоспарын жасау. Мұнда оларды өткізу күндерінің (мерзімдері) барлық кезеңдері кіреді. Желі кестесін жасауға тырысуға болады.

15-к е з е ң . Эксперименттік қызметтің негізгі бөлігі - енгізу үшін тәуелсіз айнымалылардың дайындығын тексеруден тұрады. Олардың дайындығын тексеру деген енгізілетін жаңалықтарды және өзінің оларды меңгеруін белгілейтін мәтіндердің жағдайын, сондай-ақ, олардың материалдық-техникалық және әдіснамалық қамтамасыз етілуін тағы да сыни бағалау.

16─18 к е з е ң д е р . Тәуелді айнымалыларды бастапқы диагностикалау, алынған деректерді өңдеу және эксперименттің бағдарламасы мен кестесін түзету - тығыз байланысты кезеңдер. Алғашқы диагностикалаудан бастап нақты эксперимент басталады, онда тәуелді айнымалыны құрайтын қасиеттердің дамуының бастапқы деңгейі, «санау нүктесі» анықталады. Бұдан әрі олардың барлық өзгерістері енгізілетін жаңа компоненттің әсеріне, яғни тәуелсіз айнымалыға байланысты болады. Алынған барлық эмпирикалық материал дереу өңделгені жөн болады. Экспериментші оны сезінуі керек, оны жеке нұсқада және топта елестетуі керек. Бұл білім – оның келесі әрекеттері үшін трамплин тәрізді. Ең жақын әрекет - эксперименттің бағдарламасы мен кестесін түзету. Бастапқы төмен көрсеткіштерді алғаннан кейін, бұл әрекет ету блогы ұзартылуы мүмкін.

19- к е з е ң . Тәуелсіз айнымалыны енгізу - өзгерту эксперименттің негізі. Ұзақ он сегіз операция оған апарады. Пәннің жаңа мазмұны бойынша сабақ өткізесіз бе, оған жаңа әдістерді немесе құралдарды енгізесіз бе, жүктеме режимін өзгертесіз бе – барлығын дайын материалдар бойынша жасайсыз. Сіз ештеңені «жүріп бара жатқан кезде» өзгертпеуге тырысасыз. Өйткені, бұл тәуелсіз айнымалылар ұзақ уақыт бойы әзірленді - олар жаман немесе кездейсоқ болуы мүмкін емес. Жоспарланған жаңалық дәстүрлі қызметке бөлшектеп, сондай-ақ, толық енгізілуі мүмкін.

20─22 к е з е ң д е р . Тәуелді айнымалылардың екінші қиылым барысындағы жағдай - алынған деректерді өңдеу, эксперименттік бағдарламаны және кестені түзету болып табылады. Тек диагностикалау материалдарды өңдеу бірінші қиылымның нәтижелерін салыстырмалы (факторлық немесе корреляциялық) талдау арқылы толықтырылады. Сіз ең жақсы нәтижелерге қол жеткіздіңіз бе? Барлығы емес пе? Күтілуден төмен бе? Ұмтылма Қайғырмаңыз. Бақылау топтарында қалай екенін қараңызшы. Сіз эксперименттік бағдарламаны және кестені түзету туралы шешім қабылдадыңыз ба? Бұл Сіздің құқығыңыз.

23-к е з е ң . Тәуелсіз айнымалыны енгізу алғашқы енгізудің қайталануы болуы мүмкін. Екінші бөлімі, яғни тақырыбы, нысандары, әдістері бойынша эксперименттің жалғасы болуы мүмкін. Сіз бұған дейін тоқтап, істеріңіздің жай-күйін зерттеп, әрі қарай жүрдіңіз. Осылай сенімді

және кәсіби түрде жалғастырыңыз. Жаңалықтарды екінші рет енгізер адынды сіз эксперименттен өтушілеріңізді табыстарыңызбен қуантуға болады.

24—26 к е з е ң д е р . Тәуелді айнымалылардың күйінің үшінші қиылым кезеңінде эксперименттің қалыптасқан бөлігін аяқтауыңыз мүмкін. Егер жоқ болса, онда бұл циклдер қайталануы мүмкін: тәуелсіз айнымалыларды енгізу, диагностикалау, салыстыру ... Барлығы эксперименттің сипаттамасымен, мазмұнымен және кестесімен анықталады.

27—28 к е з е ң д е р . Диагностикалық қиылым нәтижелерін жалпылау және қорытындыларды шығару екі бағытта жүзеге асырылады. Бірінші - эксперимент көрсеткен бағытта және алынған нәтижелерде. Ал олар күтпеген фактілерді, идеяларды, жағдайларды жасауы және табуы мүмкін. Екінші — гипотезадан бастап және гипотезаны ескере отырып талдау және жалпылау. Бұл қарама-қарсы талдау мен жалпылау істердің нақты жағдайын толығырақ және дәлірек көрсетеді және тереңдеу және объективтілеу қорытындылар жасауға әкеледі.

29-к е з е ң . Тәуелді емес айнымалылардың сапалық және сандық сипаттамалары және оларды экспериментке енгізу ерекшеліктері оларды тәуелді айнымалылардағы өзгерістермен түзетілімдік талдауға дайындауға мүмкіндік береді. Экспериментші тәуелсіз айнымалылардағы шағын ғана өзгерістерді және оларды экспериментте қолдану жағдайын белгілеуі тиіс.

30-к е з е ң . Тәуелсіз және тәуелді айнымалылардың салыстырмалы талдауы олардың тұрақты байланыстарын немесе ең болмағанда олардың өзара тәуелділігінің ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Нақты осында барлық эксперимент бойынша негізгі қорытындылар және болашақ әдістемелік ұсынымдар пайда болады. Осы кезеңде жаңа идеяны енгізу уақытының санаты, оның даму ұзақтығы үлкен рөл атқарады. Өкінішке орай, педагогикалық эксперименттің бұл жағы дамымаған және әдебиетте ұсынылмаған.

31-к е з е ң . Қорытындылау, эксперимент бойынша қорытындылар мен зерттеудің гипотезасының қатынасы - дәлелдеудің шыңы. Мұнда зерттеудің негізгі сұрағына жауап қалыптасады: гипотеза эксперименттік деректермен дәлелденді ме? Эксперименттік деректер оны растады ма?

32-к е з е ң . Есептегі эксперименттің сипаттамасы қандай орынға және қандай рөл атқаратына байланысты болады. Сонда ғана ол тікелей эксперименттік зерттеу немесе тікелей эксперименттің мақсаты деп аталатын болады. Сипаттама жоспарына жалпы: эксперимент бағдарламасы, диагностикалау әдістемесі, эксперимент барысы, диагностикалау нәтижелері және гипотезаны растау кіреді.

Арнайы құрылған бағдарламасыз педагогикалық экспериментті өткізу мүмкін емес. Бағдарлама болуының арқасында кез келген экспериментті бірнеше рет қайталауға болады. Бағдарламаға келесі бөлімдер кіреді.

1. *Эксперимент туралы жалпы мәліметтер.*

1.1. Эксперимент тақырыбы.

1.2. Өткізу орынның жалпы сипаттамасы.

1.3. Қатысушылардың жалпы сипаттамалары (эксперименшілер және эксперименттелетіндер).

1.4. Эксперименттің типі.

2. Эксперименттің ғылыми аппараты.

2.1. Теориялық негізі (тірек теориялар, негізгі түсініктер).

2.2. Эксперименттік зерттеудің мақсаты.

2.3. Эксперименттік гипотеза.

2.4. Тәуелсіз айнымалылардың сипаттамасы.

2.5. Тәуелді айнымалылардың сипаттамасы.

2.6. Тәуелсіз айнымалыларды диагностикалау әдістері.

2.7. Тәуелді айнымалыларды диагностикалау әдістері.

2.8. Эмпирикалық деректерді өңдеу әдістері.

3. Экспериментті ұйымдастыру.

3.1. Материалдық-техникалық қамтамасыз ету.

3.2. Әдістемелік қамтамасыз ету.

3.3. Экспериментке қатысушыларды ұйымдастыру-педагогикалық дайындау.

3.4. Экспериментке қатысушылардың психологиялық дайындығы.

3.5. Экспериментті өткізу кестесі.

4. *Қосымша. Эксперименттік материалдар. Диагностикалау әдістері*.

Эксперименттің барлық бағдарламасының әр бөлімі бойынша, әсіресе кестесі өте толық, бөлшектеніп әзірленеді. Ол эксперименттеу тактикасын анықтайды. Бұл операцияның барлық түрлерін үш кезең бойынша (дайындық, қалыптастырушы, талдау) уақыты көрсетілумен қамтиды. Сондай-ақ, кестеде экспериментке қатысушылар арасындағы жұмыс түрлерін бөлуді, пилоттық зерттеудің бар болуын немесе жоқтығын, бақылау топтарын анықтауды және қажетті қиылымды өткізуді көрсеткен жөн.

Педагогикалық зерттеулерде кейде оқытылатындардың шектеулі тобымен жүргізілген эксперименттер бойынша қорытынды жасалады. Жиынтықтың бір бөлігі ғана (жинақтың жиынтығы) зерттеліп, олар бойынша барлық жиынтық туралы қорытынды жасалады. Жеткілікті үлкен көлем және дұрыс іріктеу жиынтықты іріктеу нәтижесінің баламалылығын қамтамасыз етеді. Қате іріктеу үлкен жүйелік қателерге алып келеді. Іріктеу жиынтықтың барлық элементтері (оқу тобы, студенттер) бойынша талапты қанағаттандыруы, іріктеу жиынтығына кіру үшін бірдей мүмкіндіктерге ие болуы тиіс. (Мысалы, таңдау жиынтығына мамандығы бір, үлгілерімі жақсы бір курстың ғана тобынан студенттерді алуға болмайды). Экспериментке қажетті оқытылатындар (студенттер тобы) эксперименттің мақсаты тұрғысынан, олардың сырт пішіні, мүмкіндігінше, репрезентативті (байсалды) болатындай етіп таңдалуы керек. Себебі бөлшек (таңдау) абсолютті дәлдікпен тұтастай алғанда (жиынтық)

сипаттамаларына ие болуы мүмкін емес, соңғының қасиеттері белгілі бір дәрежеде іріктеудің қасиетінен ерекшеленеді.

Репрезентативтіктің қателігі іріктеу көлемі мен іріктеу тәсілдерін дұрыс таңдамаудан туындайды. Іріктеу көлемінің ұлғаюы өлшеу және есептеу жұмыстарының көлемін ұлғайтуға әкелетіндіктен, зерттеуші іріктеу әдістеріне ерекше назар аудару қажет. Ол ең төменгі көлемде ең төмен қателікті беретін қатынасты табу керек. Эксперименттік және бақылау топтарының репрезентативтігін қамтамасыз ету үшін эксперименттік топтарын ірітеудің келесі әдістері пайдаланылады.

1. *Кездейсоқтықпен іріктеу (кездейсоқ іріктеу).* Кездейсоқ іріктеудің мақсаты әртүрлі тәсілдермен белгілі бір құбылыстың жалпы сомасының іріктеуін алу болып табылады. Бұл ретте, сыналатындар санын минимумға дейін азайтуға тырысады, онда нәтижелер ғылыми тұрғыдан сенімді болар еді. Кездейсоқ іріктеудің төрт түрі бар:

а) қарапайым кездейсоқ іріктеу, онда барлық мамандық топтарын, мысалы, белгілі бір жүйемен карточкаларға немесе перфокарталарға жазады. Мысалы, экспериментші жиырма эксперименттік және жиырма бақылау топтарымен шектелу туралы шешім қабылдады дейік. Бұл жағдайда, карточкалар бумасынан әрқайсысында бір топ белгіленген карточкалар жұбын таңдайды. Мұндай жұптың бір тобы эксперименталды, екіншісі - бақылау болады. Іріктеуді жиырма жұп карточка алынғанша жалғастырады;

б) механикалық іріктеу, онда топтар нөмірлерінің реттік қатарын жазып, олардың астында кездейсоқ сандарды жазады;

Ең кіші жұптар сандарын және оларға тиісті топтарды ретпен таңдайды, ең төменгі санға сәйкес келетін топ эксперименттік болады, ал екіншісі - бақылау тобы болады. Механикалық іріктеу әліпбилік іріктеу деп аталуы да мүмкін;

в) кездейсоқ сандар кестесінің негізінде іріктеу, онда іріктеу жиынтығына кездейсоқ сандарымен немесе осы сандардың соңғы екі санымен сәйкес келетін барлық топтар қабылданады;

г) сериялық іріктеу, онда зерттелетін жиынтық бөліктерге (сериялар) бөлінеді және іріктеуді әрбір бөліктен жоғарыда сипатталған әдістерді пайдалана отырып жеке түрде жасайды. Сериялық іріктеуді зерттелетін жиынтық өте біркелкі болмаған кезде қолданған жөн болады. Сериялар оларға кіретін жиынтықтың элементтері тым өзгеше болмайтындай етіп жасауға тырысады.

2. *Бұрын белгіленген сипаттама (типологиялық іріктеу) негізіндегі іріктеу.* Бұл әдіспен зерттеуші эксперимент үшін әртүрлі жағдайлар арасынан неше топты (студенттерді) таңдауы керек екенін алдын ала анықтайды. Осылай бақылау топтары да таңдалады. Бұл әдіс бақылауды жоспарлау кезінде пайдаланылуы мүмкін.

Осылайша, педагогикалық эксперименттің жетістігі оған енгізілген идеялар құндылықтарына, авторларының шығармашылық ақылына ғана

байланысты емес, сонымен бірге оның технологиясы әзірленіп, жүзеге асырылған мұқият қырағылыққа да байланысты болады.

1.2.9. «Педагогикалық тәжірибені зерделеу және талдап-қорытындылау» тақырыбындағы дәрістің тірек конспектісі.

Үздік тәжірибе - мұғалімнің жоғары шеберлігі, яғни, жоғары педагогикалық нәтижеге әкелетін практиканы білдіреді.

Педагогикалық тәжірибе - педагогикалық тапсырмаларды жүзеге асыру кезінде өз бетінше пайдаланылатын кәсіби дағдылар жиынтығын меңгеру деңгейін көрсететін мұғалімнің педагогикалық жұмысының нәтижесі[6].

М.Н.Скаткиннің пікірінше, әдеттегіден кем уақыт пен күш-жігер жұмсағанда оң нәтиже беретін тәжірибе озат болып табылады.

Педагогикалық тәжірибені зерттеуді ұйымдастыру. Көптеген оқытушылардың игілігі болуы үшін кейде жоспарлы және мақсатты бақылау барысында терең зерттеу мен таратуды қажет ететін құнды шығармашылық табыстар, тәсілдер, құралдар мен әдістерді табуға болады.

Оқытушының тәжірибесінде ешқандай жаңа, түпнұсқалық болмауы мүмкін, бірақ ғылыммен бекітілген қағидаттар мен әдістерді танымал қолдану негізінде ол педагогикалық шеберлікті меңгермеген оқытушылар үшін жақсы үлгі бола алады.

Кез келген жұмыстың сапасы оның соңғы қорытындылары бойынша бағалануы мүмкін. Педагогикалық нәтиже - жалпы және кәсіби білім деңгейі, студенттердің қабілеттері мен дағдылары, дүниетанымның қалыптасу деңгейі, тұлғаның дамуы және тәрбиелену деңгейі болып табылады.

Оң тәжірибенің игілігін анықтау кезінде уақыт көрсеткіштерін ескеру маңызды. Бірдей педагогикалық нәтижелерге көп немесе кем уақытпен және күш-жігермен жетуге болатынын ұмытпаған жөн.

Оқушылардың артық жүктелуі арқасында білімнің жоғары деңгейіне жеткен тәжірибені озық ретінде қарастыруға болмайды.

Озық педагогикалық тәжірибенің белгілері:

- орта кәсіптік білім берудің негізгі критерийлері бойынша оқу үдерісінің нәтижелерінің жоғары сандық және сапалық көрсеткіштері;
- студенттің жеке тұлғасының қоғамдық бағдарлануының қалыптасуы;
- студенттердің оқытылуы (білімдернің толықтығы мен беріктігі,

[6] Психологиялық-педагогикалық сөздік. Құраст.авт.-В. А. Мижериков. — Ростов н/Д, 2005. — С. 332.

білім жүйесі мен оларды жалпылау шаралары, білімді жаңа жағдайға көшіру мүмкіндігі, тиісті жалпы білім беретін арнайы және кәсіби дағдының болуы);

- студенттерде қалыптасқан танымдық және кәсіби қызығушылығы мен қажеттілігі;
- өз бетімен білім алуға ұмтылу (оқытушы және студенттер);
- білім алу қызметінде қоғамдық бағалы себептер мен бағалы бағдар болуы;
- студенттің тәрбиелілігі;
- оқытушының кәсіби-еңбек тәжірибесі, яғни әр түрлі қызмет түрлерінде қажеттіептілігі болуы (еңбекті ғылыми ұйымдастыру – ЕҒҰ), кәсіби және еңбек операцияларын орындаудағы тәжірибелік дағдылар (олардың саны, сапасы, жылдамдығы);
- кәсіби-педагогикалық жұмыстың процесін және нақты түрлерінің нәтижесін талдау қабілеті;
- өзін-өзі бақылау, атқарылған жұмысты өзін-өзі талдау, теория мен практиканың байланысы, іске деген өнертабыстық тәсілі;
- оқытушы жұмысын ұйымдастыруды түзету;
- педагогикалық тәжірибенің оңтайландырылуы (әдеттегіден кем уақыт пен күш-жігер жұмсағанда оқу-тәрбиелеу жұмысында және аталған тәжірибе маңыздылығы төмен емес білім беру жіне тәрбиелеу міндеттерін шешуге кедергі болмайтындай ғылып ең артық нәтижеге жету);
- тәжірибенің тұрақтылығы мен орнықтылығы;
- тәжірибесінің бір оқытушы басқа оқытушының қайталау және шығармашылық пайдалану мүмкіндігі;
- тәжірибенің келешегі: үздік тәжірибенің әрдайым болашағы болады, оның даму перспективасы анық;
- тәжірибенің ғылыми негізділігі.

Үздік тәжірибе оқытушының шығармашылық теориялық ізденісінің нәтижесі немесе сынау мен қателер үдерісіндегі табысы болуы мүмкін. Озық педагогикалық тәжірибені жалпылаудың міндеттерінің бірі - оған ғылыми түсінік беру.

Бұл белгілер болған жағдайда аталған тәжірибені озыққа жатқызуға болады. Әрбір белгі қандай дәрежеде берілетінін өлшеу маңызды болады. Мәселен, оқытушының ерекше көзқарасы нәтижесінде қалыптасқан студенттің танымдық қызығушылығы туралы мынадай белгілер бойынша айтуға болады: студенттің белгілі бір сабақтағы белсенділігі; сабақтан тыс оқулар шеңбері; пәндік олимпиадаларға, конкурстарға қатысу; оқу радио және теледидар теле бағдарламаларын үнемі тыңдау және қарау. Бұл жағдайда оқытушының сұрақтарына жауаптардың дәлдігі мен толықтығы, сабақта жолдастарының (өз бастамасы бойынша) жауаптарына қосымшалар саны, оқытушыға қойылатын сұрақтар, шешілген

олимпиадалық, курстық есептер саны мен сапасы, жұмыс саны мен сапасы, (шешілмегеннің саны және қиындық деңгейі), студенттің оқытушыға кеңес алу үшін жүгінуі және сұрақтарының мазмұны; студенттің жолдастары алдында ақпаратпен, баяндамамен сөз сөйлеуі (сабақтан тыс уақытта) және, ақырында, студенттің жалпы оқығандығы, оқу курсының шегінен асып кететін материалдарды білуі өлшем болуы мүмкін.

Озық педагогикалық тәжірибені зерделеудің құрылымдық бірліктері, нысандары және әдістері. Педагогикалық тәжірибені зерттеуді келесі құрылымдық бөлімшелер жүзеге асырады:

әдістемелік секция немесе бірлестік. Бұл секцияда (бірлестікте) бір оқу пәнінің және бір профильдің оқытушылары (бір немесе бірнеше көршілес мектептер) болады;

циклдік комиссия. Ол бір циклдің-пәндердің оқытушыларын біріктіреді;

педагогиканың өзекті мәселелерін зерттеу бойынша ғылыми топ. Мысалы, проблема бойынша: «оқыту әдістерінің салыстырмалы тиімділігі»; «проблемалық оқыту»; «студенттердің белсенді өмірлік ұстанымын тәрбиелеу»;

ғылыми-педагогикалық семинар. Жүйелі түрде жұмыс істейді, онда озық қатарлы педагогикалық тәжірибе мәселелері талқыланады;

проблемалық зертхана. Жалпы мәселелерді зерттеумен айналысатын әртүрлі кәсіптік оқытушыларды қамтиды, мысалы, студенттердің танымдық қызығушылықтары мен қажеттіліктерін тәрбиелеу, құндылық бағдарларды, кәсіби дайындықтың сапасын арттыру және т.б.

педагогикалық шеберлік мектебі (университет). Оның мақсаты - озық тәжірибені негізінен жас оқытушылар тобында насихаттау;

педагогиканың және педагогикалық зерттеулердің тар проблемалары бойынша арнайы курс. Тар мәселені жүйелі және терең зерделеу міндеті бар, ол педагогикалық тәжірибені оқып, жалпылауға тырысатын тәжірибелі және жас оқытушыларға арналған;

ғылыми экспедиция. Тәжірибені зерттеу мен жалпылауды ұйымдастырудың бұл тәсілі жиі кездесе бермейді. Ғылыми экспедицияларды ұйымдастыру, аооо барлық педагогикалық ұжымының немесе жеке оқытушылардың озық тәжірибесін монографиялық зерттеу және жалпылау мақсатында жасалады.

Педагогикалық тәжірибені зерттеу мен жалпылаудың негізгі нысандарын қарастырайық.

1. *Білім беру және тәрбие жұмысының әр түрлі тақырыптары мен мәселелері бойынша ашық сабақтар.* Тәжірибелерді зерттеу мен жалпылаудың бұл түрі барлық білім беру мекемелерінде кеңінен қолданылады. Әріптестер мен мектеп басшылары тәжірибелі педагогтардың ашық сабақтарына қатысады, нақты озық болып табылатын тәжірибені ұжыммен талқылайды, оның осындай болуына әсер ететін жағдайларды анықтайды.

2. *Педагогиканың мәселелері бойынша педагогикалық кеңестер,*

өндірістік жиналыстар, мәжілістер. Олардың алдында көптеген дайындық жұмыстары жүргізіледі: әртүрлі педагогтардың оқу-тәрбиелік іс-шараларына барып, олар талданады, әдебиеттер зерттеледі, тәжірибені көрсететін көрмелер ұйымдастырылады, баяндамалар мен қосымша баяндамалар жасалады. Кеңесте, жиналыста, мәжілісте баяндамада қойылған мәселелер ұжымдық түрде талқынады, кейбір педагогтардың, топтардың және тұтас ұжымдардың жұмысында табысты қамтамасыз еткен факторлар мен жағдайларды анықтауға назар аударылады; мәселені талқылағаннан кейін озық тәжірибені пайдалану туралы ұсынымдар беріледі.

3. *Ғылыми-әдістемелік және ғылыми-практикалық конференциялар.* Бұл тәжірибені зерделеудің және жинақтаудың тиімді нысаны. Конференцияның тақырыбына сәйкес, оқытушылар әдебиеттерді зерттеп, өзінің тәжірибесін, сондай-ақ, әріптестерінің тәжірибесін түсінеді.

4. *Педагогикалық көрме.* Ол оқыту процесін жандандыруға ықпал ететін дидактикалық материалдарды қолдану тәжірибесін көрсетеді; пәндер аралық байланыс бойынша түрлі сұлбалар мен материалдарды; білім беру және тәрбие жұмысының әртүрлі мәселелері бойынша жоспарлар, конспектілер және әдістемелік әзірлемелердің үлгілері ұсынылады және т.б. Педагогикалық көрме басқа нысандардың құрамдас бөлігі сияқты ұйымдастырылады (конференциялар, мәжілістер).

5. *Педагогикалық оқулар.* Оқытушының өз тәжірибесін талдау, түсіну және жалпылауды болжайды. Алдымен мұғалім әдістемелік секцияда, бірлестікте немесе педагогикалық кеңесте, өндірістік мәжілісте баяндамамен сөз сөйлейді. Содан кейін педагогикалық оқулар жүргізіледі, үздік баяндамалар журналдарда, мақалалар жинақтарында және т.б. жариялау үшін облыстық, аймақтық оқуларға ұсынылады.

6. *Оқу және тәрбие жұмысының өзекті мәселелері бойынша пікірталастар мен пікірсайыстар.* Ауызша және баспа түрінде ұйымдастырылады. Педагогикалық ұжымдарда педагогикалық мәселелер талқыланады. Әр түрлі оқытушылардың пікірлері өзара бір-бірін толықтырады немесе мүлдем керісінше болады. Пікірталастың әрбір қатысушысы өз ұстанымын дәлелдеуге немесе дауласатын тараптың пікірін өз тәжірибесінен, озық тәжірибенің материалдарымен жоққа шығаруға тырысады.

7. *Педагогика прооблемалары бойынша семинарларлық сабақтар*. Семинар тақырыбы оқу жылына немесе бірнеше жылға белгіленеді. Теориялық және әдістемелік әдебиет зерттеледі, семинарға қатысатын педагогтардың жеке тәжірибесі талданады, жалпылау жүргізіледі.

8. *Педагогикалық тәжірибені зерделеу және жалпылау әдістері бойынша практикумдар*. Егер оқу мекемесінде тәжірибені зерттейтін оқытушы-энтузиастар тобы болса, онда осындай практикумдарды өткізу орынды. Сабақтарда белгілі бір тақырып бойынша әдебиеттер тізімін құрастыру, тәжірибені зерделеудің жоспарын дайындау, белгілі бір

тақырыптар бойынша әдістерді зерттеу және оларды таңдау, бақылау және жазу әдістерін қолдану, сандық талдау және алынған материалдарды сапалы түсіндіру, барлық материалдарды жалпылау сияқты мәселелер талқыланады.

9. *Педагогикалық кеңес беру.* Олар ауызша және жазбаша болуы мүмкін. Ізденген жаңашыл-педагогтың жұмысында сұрақтар, қиындықтар болады және кейде күмән туындайды. Тәжірибелі оқытушылар жаңадан бастаған, тәжірибесі аз оқытушыларға педагогикалық кеңес береді.

10. *Өз бетінше білім алу.* Егер бұл тәжірибе баяндамалар, мақалалар, брошюралар, монографиялар, әдістемелік әзірлемелер, жаднамалар, нұсқаулықтар және т.б. нысандарда сипатталып. жалпыланған болса, онда бұл кез келген педагог үшін басқалардың тәжірибесін үйренудің қолжетімді, тиімді және қажетті нысаны. Белгіленген тәжірибені жалпылап алу үшін бір тақырып бойынша көптеген сипаттамалар болуы тиіс.

Озық педагогикалық тәжірибені зерделеу және жалпылау кезеңдері. Педагогикалық тәжірибені зерделеу мен жинақтаудың бірінші кезеңі - бір жағынан, қалыптасқан нысандар мен жұмыс әдістерінің арасындағы қайшылықты табу және екінші жағынан - оның тиімділігін арттырудағы қажеттіліктер. Бұл қайшылық сезініледі, түсініледі, педагогика ғылымының терминдерінде (түсініктер мен санаттар) проблема тұжырымдалады.

Екінші кезең – оқу-тәрбие жұмысында нақты жетістіктері бар кейбір педагогтардың немесе барлық ұжымдардың жұмысындағы табыстарды, жаңалықтарды анықтау. Зерттеу нысаны, тәжірибені зерделеу және жалпылау анықталды.

Үшінші кезең - тәжірибені зерделеу және жинақтаудың егжей-тегжейлі бағдарламасын әзірлеу: тақырып пен мақсат тұжырымды қалыптастырылады, нысан (білім беру мекемесі, топ, оқу пәні, педагог, пәндік/циклдік комиссия және т.б.) және зерттеу мен жалпылау пәні нақтыланады.

Оқу бағдарламасы*:* зерттеу әдістері белгіленеді және нақтыланады, қандай мәселелер және қандай әдістермен зерттелетіні анықталады;

- жұмыс кезеңдері және нақты объектілерді зерттеудің күнтізбелік мерзімі белгіленеді;
- жеке орындаушылар тағайындалады (әр орындаушы қандай мәселе бойынша материалды қорытындылауы тиіс).

Төртінші кезең - бұл бағдарлама негізінде педагогикалық фактілерді және басқа да эмпирикалық пен ақпараттық материалдарды жинау бойынша жұмыс. Алынған материал нақтыланып, оның дұрыстығы тексеріледі. Одан әрі зерттеу және жалпылау үшін педагогикалық тәжірибені сипаттау керек (авторларды атау, мәселені белгілеу, тәжірибенің мазмұнын дәйекті түрде қайта айтып беру, ол жүзеге асырылатын нақты жағдайлар мен уақытты сипаттау, сипатталатын тәжірибеге қатысты оқыту және тәрбие жұмысының жетістіктерін

көрсету).

Бесінші кезең - сипатталған тәжірибені түсіну: фактілер салыстырылады, талданады, олардың арасындағы өзара байланыстар анықталады, олар және педагогикалық үдерістің арасындағы байланыстың нақты жағдайдағы сипаттамасы анықталады. Осыдан нақты қорытындылар жасалады.

Мағыналы материал баяндама, мақала, әдістемелік әзірлеме және ұсыныстар, плакаттар, ақпарат, дәріс, брошюра, кітап, монография, диссертациялар және т.б. түрінде ресімделеді. - *алтыншы кезең*.

Тәжірибені жинақтау нәтижесінде алынған қорытындылар ғылыми және педагогикалық зерттеулердің басқа әдістерімен және ең алдымен педагогикалық эксперимент арқылы тексеріліп, толықтырылады; жалпыланған материалдарға қажетті түзетулер енгізіледі.

1.2.10. «Педагогикалық қызметті диагностикалау және талдау әдістері» тақырыбындағы дәрістің тірек конспектісі

Жалпы мағынада *диагностика* - танымның ерекше түрі, өйткені грек тіліндегі «диагноз» деген сөз тануды, анықтауды білдіреді. Пдагог өз жұмысында диагностиканың әртүрлі түрлерін пайдаланады: психологиялық, педагогикалық, әлеуметтану.

Психодиагностика тұлғаның жеке қасиеттерін және даму перспективаларын анықтау әдістерін жасайтын психология саласы.

Педагогикалық диагностика білім беру қызметінің субъектілерін (оқытушы, студент) және олардың өзара әрекеттесу нәтижелерін зерттеуге бағытталған.

Әлеуметтік диагностика әлеуметтік объектілердің: топтар, ұжымдар және т.б. өлшемдері.

Бүгінгі күні бұл да жеткіліксіз шығар. Мысалы, *медициналық* диагностикадағы аса қажеттілік бар.

Диагностика өз мәнінде көп функционалды. Атап айтқанда, ол келесі функцияларды орындайды:

- талдамалы - педагогикалық жүйелердің жағдайын кешенді әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық талдау, қолданыстағы себеп-салдар байланыстарын анықтау

- шындық диагностикалық – оқытылатындардың оқытылу, тәрбиелілік, даму деңгейін, сондай-ақ, оқытушылардың кәсіби деңгейін зерттеу;

- бағалау - білім беру қызметі субъектілерінің қызметін сапалы және сандық бағалау;

- түзету - оқытушылар мен студенттердің өзін-өзі дамыту бағытындағы, оқу үдерісін дидактикалық түзетудегі белсенділігін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық түзету;

- бағдарлық - білім беру мекемесінің ұжымын (студенттік және педагогикалық) оқу мекемесінің мақсаттары мен міндеттерін шешуге, барлық ұжымның және жеке тұлғаның мәселелерін оңтайлы шешуге бағыттау;

- ынталандыру - оқытушылар мен студенттердің еңбегіне баға берудің дифференциалды тәсілдерін жүзеге асыру, жеке ынталандыру деңгейін арттыру;

- бақылау - оқу - тәрбиелік үдерісінің барысына жедел бақылауды жүзеге асыру;

- ақпараттық - педагогикалық жүйелердің даму динамикасы мен диагностикасы нәтижелері туралы оқу үрдісіне қатысушыларды хабардар ету;

- мониторингтік - диагностиканың деректерін жинақтау, жүйелеу және сақтау.

Әрине, барлық аталған функциялар бір-бірімен тығыз байланысты. Тәжірибеде білім беру мекемелерінің қызметкерлері оларды күн сайын орындайды. Оны тиімді пайдалану үшін белгілі білімдер мен дағдылар, кейбір технологиялар қажет.

А.И.Кочетовтың айтуынша, диагностиканың негізі оқытушының қызметін және оның жұмысының нәтижесін ғылыми тұрғыдан сапалы талдау болып табылады, ал оның мақсаты - оқушылардың оқытылу, тәрбиелену және даму деңгейінде олардың жалпы мәдениеті, эрудициясы, теорияны тәжірибеде қолдану мүмкіндігі көрсетілген педагогтың қызметі мен оның еңбегінің нәтижелері арасындағы байланысты орнату болып табылады.

Мұғалімдердің педагогикалық қызметінің диагностикасы белгілі бір принциптерге негізделуі тиіс. Мысалы, Н.С. Сунцов оларды келесідей тұжырымдады: мақсатқа сәйкестік және жолдаушылық (адрестілік); мектеп басшысының алдағы қызметінде диагностиканың нәтижелерін міндетті түрде есепке алу; нақты оқытушының педагогикалық ұжыммен өзара қарым-қатынасын зерттеу; диагностикалық рәсімдердің педагогикалық ғылым мен практикасының заманауи жетістіктерге сәйкестігі; педагогтың қызметін және тұлғасын зерттеудің жүйелігі және

үздіксіздігі.

Диагностикалық зерттеуді бастау кезінде келесі сұрақтарға нақты жауап беру қажет:

- Мұны не үшін істеу керек?
- Нені диагностикалау керек?
- Неге дәл осыны?
- Тиімді диагностикалау үшін не істеу керек?
- Өзгелер мұны қалай істейді?
- Диагностиканы өткізудің қандай нысандары, әдістері, тәсілдері, ұсыныстары бар?
- Қандай диагностикалық рәсімдерді және қандай реттілікпен орындау керек?
- Диагностиканы кім өткізеді және алынған нәтижелерді талдайды?
- Диагностикалық зерттеудің нәтижелері қалай тіркеледі, сақталады және пайдаланылады?

Осы сұрақтарға жауап іздеу диагностикалық жұмыстың дайындық кезеңінің мазмұны болады. Әділдікті сақтау үшін, барлық нүктелерді біржола қоюға мүмкіндік беретін айқын жауап алу мүмкін болмайтынын айтқан жөн болады. Білім беру мекемесінің күнделікті өзгеретін жағдайында аталған сұрақтарға жауапты көп рет беру керек болады.

Дайындық кезеңі келесі сатылардан тұруы мүмкін.

1. *Диагностикалық жұмыстың мақсатын анықтау сатысы.* М.М. Поташниктің айтуынша, мақсат - қалаған нәтиженің бейнесі ғана емес, мүмкін болатын нәтиженің де. Сондықтан, нақты қажеттіліктерді анықтамаудан бұрын және оларды қанағаттандыру мүмкіндіктерін табу алдында мақсатты тұжырымдау мүмкін емес. Осыған сүйене отырып, әрекеттердің осы кезеңдегі келесі тәртібін анықтауға болады:

- білім беру мекемесінің педагогикалық қызметтің жетістіктерін диагностикалаудағы қажеттіліктерін талдау. Басқаша айтқанда, білім беру мекемесінің проблемаларын шешудің (және олардың қайсысы) осындай диагностикаға негізделгенінің қаншалықты тиімді екенін анықтау қажет. Мұны М П Поташниктің, В.С. Лазаревтің және т.б. жұмыстарында сипатталған білім беру мекемесінің проблемалық-бағдарланған жағдайын талдау барысында жасауға болады;
- диагностиканың мақсатын қалыптастыру. Жалпы тұжырымдама (оқытушылардың педагогикалық қызметін зерделеу) емес, өткізілетін диагностиканың мағынасын нақты анықтау. Әрине, мақсаттың «дыбыстау» мекеменің анықталған мәселелерінің ерекшелігіне және оның дамуының басымдықтарына тәуелді

болады. Талданып отырған кезеңде оқытылатындардың жоғары оқу мазасыздығы, жеткілікті қанағаттанарлық нәтижеге ие болғанда танымдық белсенділіктің төменгі деңгейі бар екенін анықтадық. Оқу сапасын одан әрі жетілдіруді, анықталған теріс аспектілерді жоюмен педагогтардың коммуникативтік мәдениетінің жетіспеушілігімен байланыстыру дұрыс болатыны айқын. Демек, диагностиканың мақсаты оқытушылар арасындағы кәсіби қарым-қатынастың қалыптастырылу деңгейін анықтау болып табылады.

2. *Диагностикалаудың мәнін және критерийлерін анықтау кезеңі.*

Осы сатыдағы әрекеттер тәртібі келесідей болуы мүмкін:

- Ғылыми және арнайы әдебиеттерді диагностикалаудың мақсаттарына сәйкес зерттеу және талдау;
- Объектіні (кімді зерттеу керек) және мәнін (нені зерттеу керек?) анықтау. Мұнда не диагностикаланатынын нақты анықтау өте маңызды. Барлығын және бәрін диагностикалау мүмкін емес. Диагностиканың субъектісі көбінесе педагогтар қызметінің зерттеуге оңай аспектілері болады (әдістемелік қиындықтар, теориялық дайындық). Немесе бұл мәселе қолданыстағы немесе «сәнді» диагностикалық әдістер негізінде шешіледі. Біздің жағдайда диагностиканың субъектісі оқытушылар қарым-қатынасының мазмұны мен кәсіптік деңгейі болады;
- диагностиканың критерийлерін модельдеу. Бұл қиындау жұмыс. Ең алдымен, ғалымдар арасында педагогикалық қызметті диагностикалаудың көптеген проблемалары бойынша бірлік пен келісім жоқ. Осылайша, кәсіптік-педагогикалық қарым-қатынасты диагностикалауда критерийлік модельдер жиынтығынан - А Бодалев, А.А. Леонтьев, В.Сречнев, Т. М. Малковская, В.А. Кан-Калика және басқалар таңдау жасау қажет болады.

3. *Педагогикалық қызметтің диагностикасының жоспарын (артығы - мақсатты бағдарлама) әзірлеу сатысы.* Бұл жоспардың құрылымы мен көлемі диагностиканың қойылған мақсатына және жұмыстың есептелген кезеңіне негізделеді. Бұл іс-шаралардың мазмұны, орындаушылары және мерзімі көрсетілген дәстүрлі жоспар немесе басқа да нұсқалар болуы мүмкін.

4. *Диагностикалау әдістерін таңдау және оларды біріктіру кезеңі.* Осы кезеңде педагогикалық қызметті диагностикалаудың теориясы мен практикасы бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді зерттеу және талдау негізінде диагностикалық әдістемелер пакеті іріктеледі. Бұл жағдайда келесіні назарға алу қажет:

- таңдалған зерттеу әдістерінің диагностиканың әдістемелік принциптеріне сәйкестігі;

- басқа әдістер арқылы алынған деректерді тексеру мүмкіндігі.

Содан кейін диагностиканың негізгі кезеңіне көшуге болады. Осы кезеңде әзірленген және бекітілген іс-шаралар жоспары дәйекті түрде жүзеге асырылады. Зерттеуші ақпарат көздерін алудың кең ауқымын және әртүрлі диагностикалық әдістерді қолданғаны маңызды.

Диагностиканың соңғы кезеңі сандық және сапалық талдауға, алынған ақпаратты жинақтауға және жүйелендіруге және түзету іс-шараларын әзірлеуге арналған. Мұнда кестелер, графиктер, диаграммалар, қорытындылар және ұсыныстар бар әр түрлі аналитикалық есептер дайындалады.

1.3. СТУДЕНТТІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ӨЗІН-ӨЗІ ҰЙЫМДАСТЫРУЫ

Оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру және өзін-өзі ұйымдастыру (СӨЖ) - бұл міндеттерді уақтылы және табысты орындау үшін қажетті педагогикалық жағдайларды жасауға бағытталған оқытушының және студенттің әрекеті.

Пәннің жалпы құрылымын талдау кезінде оқытушы алдын ала келесіні анықтайды:

- студенттер өз бетінше меңгере алатын тақырыптың фрагменттері;
- дағдыларды дамытуға бағытталған тапсырмалар (жалпы оқу, жалпы кәсіптік, арнаулы);
- студенттердің арнайы дағдыларын және жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған репродуктивті және шығармашылық сипаттағы тапсырмалар.

Тақырыптық жоспар мен жұмыс оқу жоспарында материалды зерделеудің логикалық дәйектілігін көрсететін сыныптан тыс және сабақтан тыс өзіндік жұмысты ұйымдастырудың негізгі түрлері мен нысандары ғана көрсетілуі тиіс.

СӨЖ ұйымдастыру библиографиялық деректерді өңдеумен (каротека құрастыру), жазбаша жұмыстарды әзірлеу (реферат, баяндама, бақылау тапсырма, аннотация), ғылыми жобаны әзірлеу (семестрлік, курстық, дипломдық жұмыс, проблемалық мақала), виртуалды ақпаратты іздеу (Интернет және локальды желі арқылы) желідегі диалог, web-беттерді және веб-квесті жасау, өзіндік тыңдау (лингафонды және кітапхана жүйесі арқылы), электрондық оқыту материалдарын меңгеру (компьютер жүйе арқылы), телеэфирді тарту (оқу теледидары арқылы), теориялық зерттеудің апробациялау (ғылыми конференция арқылы) байланысты болуы мүмкін.

Жеке немесе типтік тапсырмаларды орындаған кезде СӨЖ басқару ішкі пәндік және пәнаралық байланыстарды (оқу құралдары, әдістемелік нұсқаулықтар, әдістемелік ұсыныстар, құралдар) ескере отырып, тиісті әдіснамалық қамтамасыз етудің көмегімен жүзеге асырылуы тиіс.

Студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру барысында оқу құралдарын пайдалану. ***Оқыту құралдары*** - бұл өзіндік жұмыстың негізі. Студенттердің толыққанды өзіндік жұмысын ұйымдастыру замануи оқыту құралдарынсыз және олардың мүмкіндіктерін барынша пайдаланусыз мүмкін емес.

Шартты түрде оларды үш топқа бөлуге болады:

Дидактикалық құралдар - өз бетінше білім алу көзі болуы мүмкін құралдар (түпшығарма, құжаттар, көркем туындыларының мәтіндері, есептер мен тапсырмалар жинақтары, журналдар мен газеттер жиынтығы, ғылыми танымал әдебиет, оқыту фильмдері, бейне жазбалар, карталар, кестелер, тірек сигналдар, құралдар, заттар, жинақтамалар);

Техникалық құралдар- олар арқылы оқу ақпараты ұсынылады (компьютерлер, аудио және бейне техникасы);

Студенттердің өзіндік жұмысына жетекшілік ету үшін *қолданылатын оқу-әдістемелік құралдар* (сабақтарда және қосымша сабақтарда жекелеген және топтық жұмысын ұйымдастыруға арналған түрлі тапсырмалары бар карталар, алгоритмдер және тапсырмалар үлгілері бар карталар, жалпы нұсқаулық-әдістемелік нұсқаулықтар).

Оқыту құралдарын әзірлеу және қолдану – бұл оқытушының жеке шеберлігі, шығармашылық ізденімпаздығы, оның студенттерді қосымша шығармашылыққа оята білуі көрінетін педагогикалық қызметтің бір қыры.

Студенттердің өзбетімен зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру нысаны. Студенттердің өздік жұмыстары әртүрлі формада жүзеге асуы мүмкін: жаппай, жеке және топпен.

Студенттердің өздік қызметін ұйымдастырудың *жаппай нысанын ұйымдастыру* ерекшеліктері келесідей:

- Студенттер барлығына бірдей берілген тапсырманы орындайды;
- Оқытушы тапсырманы орындау бойынша жалпы нұсқама береді;
- Студенттердің жұмыстарын әрі қарай жалғастыруы үшін жалпы тәсілдер мен басшылыққа алатын құралдар пайдалынылады.

Бұл нысанның ерекшелігі судентерді ынтымақтастыққа баулитын ұжымдық жалпы мақсат пен міндеттерге жетуде. Өздік қызметтің аралық және соңғы нәтижелерін студенттер талқылай алады, өзара бақылауға жатуы мүмкін. Бұл білім мен біліктің сапасына қомақты әсер етеді, студенттердің танымдық қызығушылығының және белсенділігінің артуына ынталандырады.

Студенттердің өздік қызметін ұйымдастырудың жаппай нысаны жаппай сұхбаттасудан ерекшеленеді. Студенттердің жалпы тапсырмасы, жалпы нұсқамасы бар болғанына қарамастан, әрқайсысы өздігінен жұмыс жасайды, бәрінен бұрын өз күшімен мақсатқа жеке қол жеткізуге тырысады. Егер де қол жеткізе алмай жатса, онда студент оқыту сабақтарында жұмыс қорытындысын талдау кезінде дұрыс жауаптарды тыңдай алады. Осылайша, ұжымдық жұмыс пен жеке жұмыс үйлесімдігін табады. Табысқа жету оқытушының мақсатты қалай қоюына, алдағы

жұмыс қалай ынталандырылғанына, студенттердің іс –әрекеттері қалай ұйымдастырылғанына байланысты болады.

Өздік қызметті ұйымдастырудың жаппай нысаны студенттер тақырыпты зерделуге кіріскенде, белгілі бір бағытта белгілі бір көңіл-күйді қалыптастыру маңызды болғанда, жаңа тақырыпқа қызығушылық тудырғанда аса дұрыс болады. Ол студенттер үлгі бойынша тапсырманы орындау тәсілін меңгергенде біліктің бастапқы қалыптасу кезеңінде де пайдалы. Сондықтан бірінші жаттығулар мен есептер типтік, барлық топқа жалпы, студенттер оқытушының жалпы нұсқамасын алғаннан кейін білімді қолдану механизмін тезірек түсініп, іс –әрекеттің негізгі сызбасын меңгеретіндей болуы тиіс. Осы кезеңде тапсырманы ұжымдық талдау, тапсырманы орындау барысында студенттер жіберген типтік қателерді талдау басты рөл атқарады.

Жеке және топтықпен салыстырғанда жаппай жұмыс оқытушыға кейбір ұйымдастыру мәселелерін шешуге мүмкіндік береді, өйткені бұл жұмысты карточка және басқа да тарату материалдары болмағанда да топта өткізуге болады. Екі-үш тапсырма тақтада жазылуы мүмкін, олар бағдарлама шегінен шықпауы тиіс. Студенттерге алдағы жұмыстар туралы алдын ала хабарлау қажет. Жұмыс барысында басқаларға қарағанда тапсырманы тезірек орындайтын консультанттар мен ассисенттер көмегін пайдалануға болады,

Өздік жұмысының жеке нысаны тапсырманы міндетті түрде жеке орындауды көздейді және студенттер ынтымақтастығы болмайды.

Оқытушы студенттердің жеке өздік жұмыстарына арналған оқу материалын толық мұқият болжауы тиіс.

Жеке өздік жұмыстарын орындаған кезде жұмыс мазмұнын айқындауда, оны орындау тәсілдерін таңдағанда студенттің рөлі арта түседі, студенттің оқытушымен ынтымақтасу мүмкінідігі пайда болады; бұл қажеттіліктер уақытты талап ететін көп тапсырмаларды орындау кезінде туындайды.

Тәжірибе жеке тапсырмаларды орындағанда үлгерімі жоғары және жауапкершілігі ерекше емес студенттерді де қатыстыру қажеттігін көрсетеді. Жеке тапсырмалар материалға жеке қарым-қатынасты тудырады, белсенділікті ынталандырады.

СӨЖ топтық нысаны шағын топтардағы жұмыстарды болжайды. Көбінесе тұрақты құрамдағы жұппен жұмыс пайдаланылады. Бұл нысанды бірдей табысты етіп:

- оқулықтың, құжаттың материалын бірлесіп пысықтауда
- зерханалық жұмыстарды және практикалық тапсырмаларды орындағанда;
- жазбаша жаттығуларды өзара тексеруде қолдануға болады..

Студенттің білім деңгейі аса жоғары, ойлау қабілеті өзгеше басқа

студенттермен сөйлесуге мүмкіндігі болғандықтан ынтымақтастықтың ынталандыру рөлі құрамы ауысымды жұпта күшейеді. Жұппен жұмыстың ерекшелігі іскери өзара қарым-қатынастың қажеттілігі және шарасыздығы. Ынтымақтастықты шағын топтарда (4-6 адам) ұйымдастыру өте қиын. Студенттерді осындай топтарға біріктіру үшін негіздеме ретінде оқытушалар әртүрлі негіздемелерді (критерийлерді) айтады:білім деңгейі, қабілеті, оқуға деген қызығушылығы, білік деңгейі және т.б.

Топпен жұмысты бастардың алдында оқытушы арнайы дайындық ұйымдастыруы– топ консультанттарын (басшыларды) анықтауы тиіс. Консультант студенттер арасында міндеттерді бөледі, жұмысты қалай құру, жалпы топтың есебін қалай ресімдеу қажеттігін шешеді, алға ұсынылған гипотезаларды талқылауды басқарады, шешім қабылдайды, топ қызметін бағыттайды, бақылайды.

Студенттерге арналған тапсырманың мазмұны мен бағыттылығы. Өздік жұмысына арналған тапсырмада үнемі оқу тапсырмасы болады, ақыл-ой және практикалық әрекеттерді жобалайды, яғни жұмыс барысында орындау қажет ой операцияларын анықтайды. Ол байқампаздық, ізденімпаздық және репропродуктивті қызметті дамытуға, бір немесе бірнеше білім көзін пайдалануға бағытталуы мүмкін.

Тапсырмаға шығарады, қажетті тапсырыс :

- нақты материалды;
- үздік идеялар, теориялар, түсініктер, қағидаттар заңын;
- себеп-салдар байланысын.

Тапсырмалардың мазмұны бойынша әртүрлі деңгейлерді анықтайтын қызмет түрлерін жасау керек (шығармашылық тапсырмалар, жобалар).

Студенттердің өздігінен жұмыс жасау деңгейін арттыруға тапсырманы біртіндеп қиындатылған жағдайда қол жеткізуге болады. Құбылыс, оқиға, заң, заңдылық немесе теория негіздерін ашу арасындағы себеп-салдар байланыстар мен бағыныңқылықты түсіндіруді талап ететін тапсырмалар қиын болып табылады.

Студенттердің міндеттері тапсырмалары білім мен білікті біріктіруді қажет болғанда қиындайды. Біріктіру нақты тақырып бойынша қиындықтарды арттыруды, пәнаралық байланыстың талдауын, толассыз идеяларды және проблемеларды көздеуі тиіс. Тапсырманы қиындатуға бірнеше оқу тапсырмаларын шешу бірден жобаланған жағдайда қол жетеді.

Студенттер жұмыс жасаған кезде қолданатын ақпарат көздері. *Аналиткалық (құрастырушы) тапсырманың* негізі мәтін (мәтіндер[7])

---

[7] Бұл жағдайда және PISA материалдарында мәтіннің астында – студенттердің оқу жетістіктерін халықаралық зерттеу (Programme for International Student Assessment),

Ақпаратты ұсынудың әртүрлі нысандары түсініледі (сөз мәтіні, кесте, диаграмма, сурет және т.б).

түрінде берілген кейбір ақапараттық алаң (азды көпті реттелген фактілер жиынтығы) болып табылады.

Мәтіндерге қойылатын сұрақтардың ерекшелігі ұсынылған фактілерді қарастыру үшін белгілі бір қырын беретіндігінде, оларды салыстыруды, іріктеуді, түсіндіруді, толық ақпараттық суретті қалпына келтіру үшін жетпейтін элементтерді табуды талап ететіндігінде. Яғни мәселе берілген ақпараттық өрісті қайта құрылымдауды талап етеді.

Осы типтегі тапсырмалар белгілі бір зерттеу стратегиясын қажет етеді: алдымен мәтіндерде ұсынылған ақпаратпен тез танысу (таныстыру барысында жалпы пәннің анықтамасы, әр фрагменттің ақпараттық құны, ондағы ақпараттың ерекшелігін және т.б. анықтау), содан кейін мәтінге қайтару, белгілі бір мақсатта олардағы ақпаратты талдауы мүмкін.
Нақты міндеттер схемадағы барлық әрекеттерді қамтымауы мүмкін. Осындай міндеттерді шешуге қажетті негізгі біліктер: салыстырмалы ақпаратты мәтіннен үзінді келтіріп, берілген ақпаратты сыни түрде бағалау, гипотеза үшін қажетті ақпаратты таңдап, дәлелдемелерді құрастыру; түрлі деректерді бірыңғай ақпараттық суретпен біріктіру.

Ақпараттық тапсырмалар мәтіндегі нақты ақпаратты іздеуге бағытталған. Белгілі бір ақпаратқа деген сұраным нақты бір жағдайда пайда болады: компьютерлік бағдарламаны қалай орнатуды білу қажет, осы өсімдіктің сұрпын қашан отырғызу қажет, пойыз қай вокзалдан және қашан жөнелтіледі, қағиданы бұзу қандай салдарға алып келуі мүмкін және т.б. Осындай тапсырмалар типіне оқылымның зерттеу стратегиясы тән. Нақты ақпаратты іздеу аналитикалық және интерпритациялық міндеттердің бөлігі болуы да мүмкін.

Осындай тапсырмаларды шешу үшін талап етілетін басты біліктер: ақпаратқа сұранымды қалыптастыру, әртүрлі құрылымдағы мәтіндерге сүйену. Осындай типтегі тапсырмалар көбіне іскери мәтіндерде құрылады (нұсқаулық, жаднама, хабарландыру, шарт және т.б.).

Интерпритациялық тапсырмаларда ақпараттық «шу» жоқ. Мәтінде бар барлық нәрсе мәтіннің мазмұндық жоспары, автор ойының құрылымы үшін маңызды болып табылады.

Ұқсас тапсырмалар екі мәтіндік жоспарларды сақтауға және байланыстыруға бағытталған: фактологиялық (оқиғалық) және мағыналық (символикалық). Осымен мәтіннің назар аударарлықсыз бөлшектеріне назар аударылады (сипатталып отырған оқиғалар көзқарасынан).

Позициялық тапсырмалар: автор позициясын анықтауды, ол сүйенетін аргументтер реконструкциясын, өз позициясын, оның аргументациясын анықтауды болжайды. Мәтінде автор позициясын қайта жаңартуға арналған материал бар. Ол саналы түрде жасырын болатын («шуылдатылған») жағдайлар болуы мүмкін. Осындай тапсырмаларды шешу үшін талап етілетін маңызды біліктердің бірі – мәтіннің фактологиялық құрамын интерпритациялықтан бөліп ала алу.

Тапсырмалар нұсқасы: 1) мәтінде бірнеше позиция бар, оның бірі –автор позициясы; 2) мәтінде бірнеше позиция бар, осы ретте автор позициясы көрсетілмеген.

Өздік жұмыстарға арналған тапсырмалардың мазмұны мен бағыты студенттердіңғ қабілеті мен мүмкіндіктеріне саралап оқыту тәсілі негізінде айқындалуы тиіс. Шартты түрде әрбір оқу тобының студенттерін төрт шағын топқа бөлуге болады.

Бірінші шағын топқа терең білімді, қабілеттері дамыған, өздік жұмысқа дайын, оқу қызметі қарқыны жоғары студент жатады. Оларды пәнге деген әрекетті қызығушылығы сипаттайды, дегенмен өздік жұмысын орындау барасында олар өзара тексеру дағдылары әлсіз болуына байланысты, есептеу кезіндегі зейінсіздіктен олар қиналады.

Екінші шағын топтың студенеттері ынталылығы мен ұқыптылығымен ерекшеленді. Олар зеделенітп отырған бағдарлама материалын жақсы біледі, бір типті тапсырмаларды оңай орындайды, пәнге қызығушылығы бар. Олар бірніш топтың студенттеріне қарағанда тапсырманы орындауда шығармашылық қабілеттерін көрсете бермейді. Олар жалпы оқу дағдаларының толық қалыптаспауынан, сондай-ақ өздерін тексере және бақылай алмауынан қиындықтарға тап болады.

Үшінші шағын топ студенттері теориялық материалды терең білмейді, пәнге деген қызығушылығы жоқ. Олар өздік жұмысын орындау кезінде көбірек қиналады, жалпы оқу білік, дағдылары бар, басқа пәндерді зерделеу барысында алыныған білімдерін қолдана алмайды.

Төртінші шағын топ студенттері теориялық материалды нашар біледі, олардың өздік жұмыстарын орындау дағдылары жоқ, сондықтан олар оның мәнін түсінбегендіктен бастапқы кезеңде тапсырманы орындай алмайды.

Осы топтармен өздік жұмыстарын үйымдастырған кезде оқытушы студенттердің жеке қасиеттерін ғана ескермей, оларға тән қиындықтарды жеңе білуге көмектесе отыра, олардың қабілеттерін дамытуға тырысуы қажет.

Студнеттердің өздік жұмыстарына арналған нұсқама. Өздік жұмысты ұйымдастыру кезінде СӨЖ арналған тапсырмаларға оқытушының берген нұсқамасы маңызды болып табылады. Ол студенттерге тапсырманың мазмұнын, оқу тапсырмасының мәнін, сондай-ақ орындалған жұмыс нәтижелерін ресімдеуге қойылатын талаптарды түсінуге көмектесу үшін қажет.

Нұсқама кіріспе, ағымдағы, жеке, топтық, жаппай, нақты, қысқа және т.б. болуы мүмкін.

Жалпы кіріспе нұсқама жұмыс мақсатын түсіндіру үшін жүргізіледі: оқытушы студенттердің келуі тиіс соңғы нәтижеге назар аударады.

Жаңа тапсырма ұсынылған жағдайда кіріспе нұсқама студенттердің бар негізгі бұрын меңгерілген білімдерімен, тәжірибесі немесе

әрекеттерімен тапсырманы байланыстыруға көмектеседі.

Ауызша нұсқама берудің толықтығы оқыту кезеңіне байланысты. Бастапқы кезеңде ол аса толық. Зертханалық және практикалық жұмыстарды орындау кезіндегі кіріспе бөлім тапсырманы түсіндіруді (не істеу керек?), оны орындау тәртібі (қалай орындау қажет?), тәсілдерді көрсету және орындауды (неге осылай жасау керек?) қамтиды.

Жазбаша нұсқамалар қатаң түрде орындау реттілігін талап ететін өздік жұмыстарына қажет. Барлық қажетті іс-әрекеттердің орындалуы туралв нақты ұйғарымы бар жазбаша нұсқамада алгоритм болады, студент оны басшылыққа ала отыра, белгіленген қатаң жол бойынша, еркін қадамдарға жол бермей, тапсырманы орындайды.

Студенттердің оқу-зерттеу жұмыстары нәтижесін бақылау - кері байланыс қағидаты. Сыныпта және ерекше мән берілетін сыныптан тыс СӨЖ орындаудың уақтылығы мен сапасын бақылау міндеттелігі студенттердің өздік жұмысындағы барлық жүйе тиімділігінің кепілдігі болып табылады.

Мазмұны жағынан СӨЖ – оқытудың жоспарланған мақсаттарымен өздік жұмыс барысында студенттердің қол жеткізген нәтижелердің қатысы. Оның негізгі мақсаты студенттердің жетістіктері мен табыстарын анықтауда; олардың өздерін жетілдіру жолдарын анықтауында; студенттерді өзіндік шығармашылық белсенді қызметке қосу үшін жағдай жасау үшін білім, біліктерін тереңдетуде.

Біріншіден, бұл мақсат білім стандарттарының талаптары аясында студенттердің оқу материалын меңгеру сапасын анықтаумен байланысты. Екіншіден, СӨЖ бақылаудың негізгі мақсатын нақтылау студенттердің өзара бақылау және өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бақылау қажеттілігін қалыптастыру тәсілдерін меңгеруін болжайды. Үшіншіден, бұл мақсат студенттерде өздік жұмысын орындау жауапкершілігі, бастамашылық жасау сияқты жеке қасиеттерді тәрбиелеумен байланысты.

СӨЖ сапасына дұрыс ұйымдастырылған бақылау оқытушыға студенттің алған білім, білік, дағдысын тиімді бағалауға, қажетті көмекті уақтылы көрсетуге, оқытудың қоған мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

СӨЖ сапасын бақылауды келесі функциялар атқарады:

бақылау функциясы- ол студенттердің білім деңгейін, олардың зияткерлік дамуын, өздігінен оқу еңбегінде қалыптасқан дағдыларын анықтайды, сондай-ақ СӨЖ жоспардағы және қол жеткізген нәтижелерін салыстарады және студенттер қолданатын әдіс, форма және өзін-өзі жетілдіру құралдарының тиімділігін анықтайды;

оқытушы функциясы – ол өзбетімен оқу қызметі саласындағы студенттердің білім, білік және дағдыларын жетілдіреді және жүйелейді. СӨЖ нәтижелерін соңғы тексеру барысында студенттер зерделенген материалды қайталайды және бекітеді. Олар бұрын зерделегенді ғана

айтып қана қоймайды, әрекеттердің әртүрлі тәсілін пайдалана отырып, жаңа жағдайда білім мен білікті қолданады. Бақылау студенттерге зерделенген материалда бастысын, негізгісін бөлуге, тексерілетін білім мен біліктерді аса нақты және ашық етеді. Ол, сондай-ақ, білімді жалпылау және жүйелеуге ықпалдасады;

диагностикалық функция – қателер, кемшіліктер және білімдегі ағаттықтар туралы, студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыру біліктері және оларды тудыратын себептері, студенттердің тап болатын қиындықтары туралы ақпарат алудан, сондай-ақ әдіс мазмұны мен өзін өзі оқыту құралдарын әрі қарай жетілдіру бағыттарын нақтылаудан тұрады;

болжамдық функция – оқу-тәрбие процесін жетілдіру тиімділігі мен перспективасы туралы озық ақпарат алудан тұрады. Бақылау нәтижесінде оқытушылар келесі оқу материалының (тарау, тақарып) порциясын меңгеру үшін СӨЖ барысында қажетті нақты білім, білік, дағды қаншалықты қалыптасуына байланысты оқу процесінің белгілі бір бөлігін дамыту бағытын болжау үшін негіздеме алады. Болжау нәтижесін бүгінгі күні нақты типте қателер жіберетін немесе танымдық қызметі тәсілдері жүйесінде белгілі бір олқылықтары бар студенттердің өздік жұмыстарын әрі қарай жетілдіру моделін жасау үшін пайдаланады. Болжау СӨЖ құралдары бойынша әрі қарай оқу процесін жоспарлау және жүзеге асыру үшін дұрыс қорытынды алуға көмектеседі;

дамыту функциясы – студенттердің шығармашылық қызметтерін дамытудан, танымдық белсенділігін ынталандырудан тұрады. Бақылау оқушылардың дамуында ерекше мүмкіндіктері бар. Бақылау барысында студенттердің сөйлеу, есте сақтау, назар аудару, елестету, еркіндік және ойлау қабілеттір дамиды. Бақылау қабілеттілік, бейімділік, қызығушылық, қажеттелік сияқты жеке қасиеттердің дамуына және пайда болуына үлкен әсерін тигізеді.

бағдарлаушы функция – топтың жалпы және жеке студенттің оқыту мақсатына қол жеткізу (оқу материалы қаншалықты меңгерілген және қаншалықты терең зерделенген) дәрежесі туралы ақпаратты алуынан тұрады. Бақылау студенттерді олардың қиыншылықтары мен жетістіктерінде бағдарлайды. Ол СӨЖ орындаудағы олқылықтарды, қателерді және кемшіліктерді анықтайды және білі мен білікті жетілдіру бойынша күш салу қажет бағытты көрсетеді. Бақылау студентке өз-өзін жақсы тануға, өз білім мен мүмкіндіктерін бағалауға көмектеседі;

тәрбиелеуші функция – студенттерді өздік жұмысын орындауға жауапты қарауға, ұқыптылыққа, адалдыққа тәрбиелейді. Тексеру студенттерді тапсырманы өздігінен орындаған кезде өзін-өзі аса байсалды және жүйелі бақылауға үйретеді. Ол тұрақты ерік, батылдық, өзіндік тұрақты еңбек дағдыларын тәрбиелеудің талабы болып табылады.

СӨЖ бақылаудың көрсетілген функциялары оқыту процесіндегі оның рөлін және маңызын көрсетеді. Оқу процесінде функциялар әртүрлі

деңгейде және әртүрлі үйлесімде көрінеді. Бөлінген функцияларды іске асыру практикада СӨЖ бақылауды аса тиімді етеді, оқу процесінің өзі тиімді бола түседі.

СӨЖ нәтижелерін бақылау өзінің өзіндік шығармашылық қызмет материалдарын (өнімдерді) міндетті түрде ұсынған кезде әртүрлі формада жүзеге асады. Бақылау формасы мен әдістері ретінде семинар сабақтары, сынақтар, бақылау жұмыстары, өзара тексеріс, шығармашылық жұмыстарды қорғау, пленралық, секциялық отырыстарға, студенттердің ғылыми –практикалық конференцияларына және т.б. қатысу.

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ӨЗІН-ӨЗІ ҰЙЫМДАСТЫРУ БОЙЫНША СТУДЕНТТЕРГЕ АРНАЛҒАН ҰСЫНЫСТАР

2.1. СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТ КӨЗДЕРІМЕН ӨЗДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУЫ

Зерттеу жұмыстарының жоспар, тезис, конспектілерді құру, рефераттарды, аннотацияларды, рецензияларды, пікірлерді, баптар мен баяндамалрды жазу сияқты зерттеу жұмыстарын қарастырайық, өйткені олар әртүрлі оқу пәндерді зерделеу тұрғысынан алғанда, сондай-ақ оларды сыныпта немесе сабақтан тыс уақытта пайдалану тұрғысынан әмбебап сипатқа ие. Жалпыланған түрде олардың мәні мен құрылымы кестеде келтірілген. 3. Студенттің өздік жұмысының осы түрлерін орындау технологиясын толық сипаттайық.

Жоспар. Бұл жоспар ақпаратты бекітудің қысқа нысаны болып табылады. Ол:

- мазмұнның ретін көрсетеді;
- ойлар және оларды жалпылау;
- мәтіннің мазмұнын ашады;
- көздің мазмұнын еске түсіреді;
- конспектілер мен тезистерді алмастырады;
- барлық түрдегі жазбаларды құруға көмектеседі (баяндама,
- хабарлама, есеп);
- жасалған жазбаны жақсартады;
- ақпарат көзін пысықтауды күшейтеді;
- өзін-өзі бақылауды ұйымдастырады;
- назар аударады және жұмыс дербестігін ынталандырады;
- жақсы таныс мәтінді жадты жандандырады.

3 - к е с т е . Оқу –зерттеу жұмыстарының түрлері

Оқу –зерттеу жұмыстарының түрлері	Компоненттері
Конспект - бір нәрсенің мазмұнын қысқаша жазып, негізгі идеяларды және жұмыстың ұстанымдарын айқындайды	Жоспарланған конспектілерде конспектінің белгілі бір бөлігінің жоспарға сәйкестігі; мәтіндік конспектілерде - цитаталар; еркін конспеткілерде – үзінді-көшірмелердің, цитаталар, тезистер тіркесімі; тақырыптық рефераттарда - бірнеше көздерден қойылған сұрақтарға жауаптар
Аннотация – мәтінде қозғалған негізгі мәселелерді, пікірлерді, бағалауды, қорытындыларды бекітетін мәтіннің қысқаша сипаттамасы (кітаптар, мақалалар, қолжазбалар)	Автор қозғаған негізгі мәселелер, оның тұжырымдары мен ұсыныстары; мәтіннің маңыздылығы. Аннотацияның мәтіні әдетте стандартталмайды.
Пікір - жалпы бағалау, сыни пікір, толық талдаусыз жүргізілген жұмыс туралы пікір	Кіріспе (талдау тақырыбы, тақырыптың өзектілігі, мәтіннің құрылымы, жұмыстың көрсетілген тақырыпқа сәйкестігі туралы қорытынды); негізгі бөлігі - қысқаша мазмұны және зерттеудің сапасын бағалау; зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығына байланысты қойылған сұрақтардың толыққанды дамуын бағалау; қорытынды (жұмыстың жалпы бағасы, авторға тілектер)
Рецензия — қандай да бір шығарма, педагогикалық жұмыс (мақала) туралы сыни пікір; мақаладағы автордың көзқарасын қысқаша баяндау және Рецензиаланатын дереккөздің үздік идеяларына кең ғылыми негізделген баға беру	Кіріспе - талдау тақырыбы, тақырыптың өзектілігі, мәтін құрылымы; негізгі бөлігі - зерттелетін мәселенің негізгі мәселелеріне және оның басты жағдайына да қатысты авторлық ұстанымды баяндау; рецензенттің зерттеу мәселесіне деген көзқарасының таныстыру; авторлық идеяларды, қорытындыларды және дәлелдемелерді сыни бағалау; қорытынды - рецензенттің қорытындылары, авторға тілектер. Автордың қалауы бойынша шолу құрылымы әр түрлі болуы мүмкін.

3-кестенің соңы

Оқу –зерттеу жұмыстарының түрлері	Компоненттері
Реферат- кітаптың, мақаланың немесе жалпы тақырыптағы бірнеше мақалалардың мазмұны, сондай-ақ осындай мазмұндағы баяндама	Жоспар— мазмұны; кіріспе — мәселені қою, тақырыпты таңдауды түсіндіру, оның маңыздылығы, өзектілігі, рефераттың мақсаты мен міндеттерін айқындау, пайдаланылған әдебиеттің қысқаша сипаттамасы; негізгі бөлігі — әр проблема рефераттың жеке бөлімдерінде қарастырылады және бір-бірінің логикалық жалғасы болып табылады; қорытынды — автор тұжырымы, жұмыс нәтижелерін қолдану саласы; әдебиет тізімі
Баяндама — зерттеу жұмыстарының дағдылары қалыптасуына ықпалдасатын, танымдық қызығушылығын кеңейтетін белгілі бір тақырыптағы жұртшылыққа арналған хабарлама	Жұмыс жоспары; алынған мәліметтерді жүйелендіру; тұжырымдар мен қорытындылар
Курстық жұмыс — білім үрдісінің, зерделенетін жеке бөлігін дербес теориялық немесе эксперименталды зерттеу оқу процесінің жекелеген бөліктерін тәуелсіз теориялық немесе эксперименттік зерттеу, зерделенетін мәселені шешудің жалпы тәсілдері; ғылыми -педагогикалық әдебиеттерді тәуелсіз аудару арқылы көздеріне аналитикалық шолу жасау	Мазмұны; кіріспе; негізгі бөлім; қорытынды; әдебиет тізімі; қосымша
Біліктілік (аттестация, диплом) жұмыс - ғылыми-зерттеу жұмысы, психология-педагогикалық ғылым салаларының теориясы, практикасы, әдістемесі саласындағы білімді кеңейту; зерттелетін мәселені шешудің нақты жолдарын әзірлеу	Мазмұны; кіріспе; негізгі бөлім; қорытынды; әдебиет тізімі; қосымша

Бірақ, жоспар зерделенетін материалдың нақты мазмұнын бермейді, ал тек қана оны беру сұлбасын ғана көрсететінін есчте сақтау қажет. Жоспар көмегімен әртүрлі жазбалар жасауға болады: хабарлама, баяндамалар, рефераттар дайындау. Бұдан басқа, ол өзін өзі бақылауды ұйымдастырады. Қағидаттарды құру жоспары мен оның түрлері 2 және 3 суретте ұсынылған.

Мәтінмен жұмыс кезінде жоспар құру келіс алгоритм бойынша жүзеге асырылады:

- толығымен мәтінді оқу;
- оны мағыналық бөлімдерге бөлу;
- бөлімдердің мазмұны (біріншіден бөлім мазмұнын көрсететін атаулары);
- құрылған жоспар бойынша мәтінді көрсету.

Үзінді-көшірмелер. Үзінді –көшірмені жасай отыра, келесі қағидаларды орындау қажет.

1. Мақала атауларын оқыңыз (параграфтың,тараудың), оны түсініңіз.
2. Мәтінді мұқият оқыңыз, оқу барысында негізгі ойларды қысқаша жазып отырыңыз.
3. Қысқа айтуға тырысыңыз.
4. Бір ойды екінші ойдан бөле біліңіз.
5. Жұмыс соңында барлық библиографиялық дереккөзді жазып алыңыз.

Анықтама. Студенттер дереккөзге сілтеме жасай отыра, статистикалық, терминологиялық, биографиялық, тарихи, өндірістік – технологиялық анықтама жасай алады.

2-сурет. Жоспар құру қағидаттары

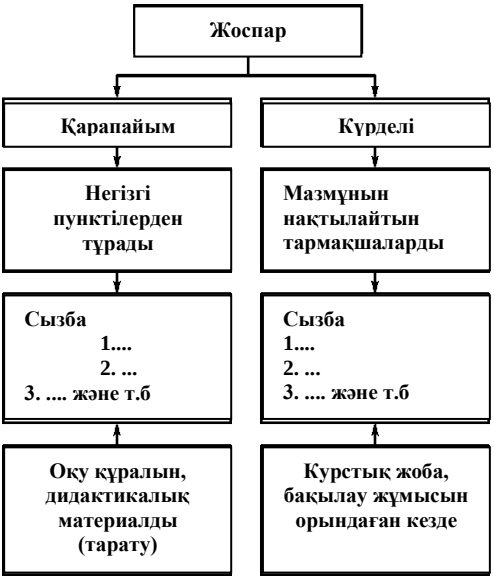

3- сурет. Жоспар түрлері

Әртүрлі анықтамаларды дайындау бойынша озық мақсатты көздей отырып, тапсырмалар берген дұрыс. Мысалы, оқытушы жаңа тақырыпты зерделеуден бұрын лекцияның нақты жағдайын көрнекі көрсететін анықтамалар дайындауды тапсырады.

Тезаурус. Тезаурус құру бойынша тапсырма оқылғанға байланысты беріледі, ол сондай-ақ, сыртқы кері байланысты жүзеге асыру үшін педагогикалық мақсатқа сай болады.

Сонымен, түсіндіру, әңгімелеу, лекция алдындағы базалық түсініктердің бірқатар санаттарын құра отыра, оқытушы жаңа материалмен танысу барысында әр студенттен оның меңгерілу деңгейін тексере алады. Ол үшін ол студенттердің назарын пысықталған түсініктерге аударады және олапрды ғана пайдалана отыра тезаурус құруға тапсырма береді. Осы базалаық түсініктің төңкерілген пирамидасы қалай, қандай реттілікте құрылуына байланысты, меңгеріп қабылдау деңгейі туралы қорытынды жасауға болады. Тезаурус жаңа ғана айтылып қабылданғанды бастапқы бекіту, әсіресе, сабақ аяқьалар алдында оқытушының 7-10 минут уақыты қалған жағдайда бастапқы бекіту үшін пайдаланылады. Бұл жағдайда тезаурус аталған түсініктер бойынша ғана емес, олардың барлық көлемі бойынша құрылады.

Сорбонниктер – студенттер қандай да бір тақырыпты, бөлімнің, параграфты өзіндігінен зерттеу барысында кездесетін жаңа ұғымдарды

қамтитын шағын карточкалар. Осы карточкалардың бір жағында (орфографиялық дұрыс жазылған, екпіні көрсетілген) түсініктер, ал екінші жағында – осы түсініктің мағынасын ашатын анықтамалар орналасады. Осылайша, әрбір студентте әрбір пән бойынша осындай сорбонник банктері құрылады, оларды практикалық сабақтарда, семинарларда жауап бергенде ғана емес, сынақ кезінде де қолдануға болады.

Тезистер. Тезистер:

- Оқылғанды қайталайды, қысқаша түрде қалыптастырады және бекітеді (немесе ауызша түсіндірілетінді);
- үнемі дәлелі болады;
- аргументті болжайды және мазмұнның түйінін анықтайды;
- материалды жалпылауға мүмкіндік береді;
- сыни талдау үшін мақала, баяндама, хабарламаларды пайдаланады.

Тезистің әр түрі болады. Құрылымы бойынша қарапайым, күрделі және негізгі тезистер (4,5-суреттер). Мазмұнына қарай олар бастапқы, түпнұсқалық ғылыми жұмыс немесе қосымша мәтін, аннотация, реферат, конспект сияқты болуы мүмкін.

Жоспардың әрбір тармағы тезис түрінде ресімделуі мүмкін.

Түпнұсақалық тезистер автор мақаласының, бачндамасының ықшамдалған көрінісі боолып табылады. Екінші тезистер басқа авторға тиесілі бастапқы мәтіндер негізінде құрылады. Тезистерде аталған таықырып қысқа және логикалық беріледі. Жеке бір аюзацты құрайтын әрбір тезис жеке бір шағын тақырыпты жариялайды. Егер жоспар тек қаралатын мәселелерді ғана атайтын болса, онда тезистер осы мәселелердің шешімін ашуы тиіс.

Тезистерде қатаң нормативтік мазмұнды композициялық құрылымдары бар, оларда:

- преамбула;
- негізгі тезистік жағдай;
- қорытынды тезис болады.

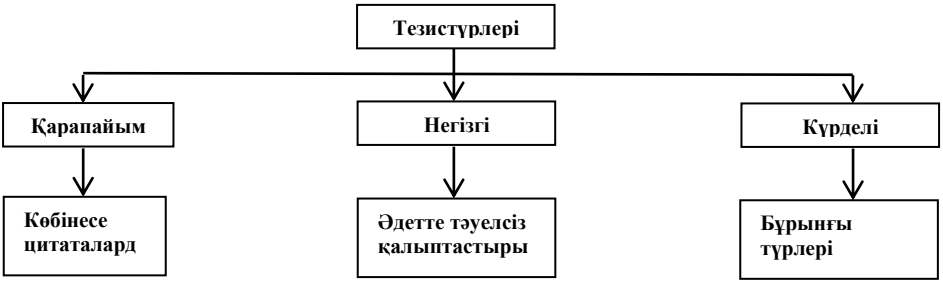
Тезистүрлері
Қарапайым
Негізгі
Күрделі
Көбінесе цитаталард
Әдетте тәуелсіз қалыптастыры
Бұрынғы түрлері

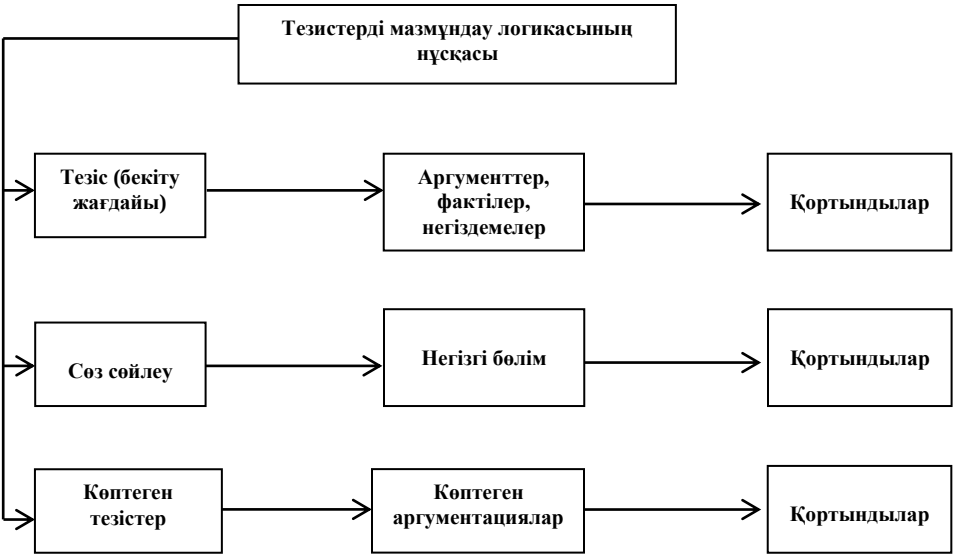
Тезистерді мазмұндау логикасының нұсқасы
Тезіс (бекіту жағдайы)
Аргументтер, фактілер, негіздемелер
Қортындылар
Сөз сөйлеу
Негізгі бөлім
Қортындылар
Көптеген тезістер
Көптеген аргументациялар
Қортындылар

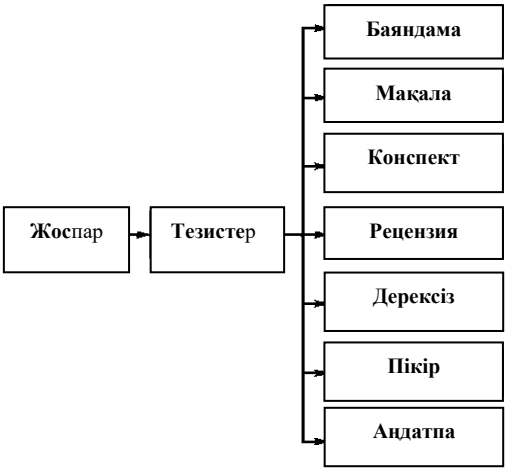

5 -сурет. Тезистер құрылымы

Тезистік мазмұндағы нақты логикалық бөлу формальді немесе графикалық сызылады.

Тезистер арасындағы логикалық қарым-қатынастың ресми формуласы келесі жолдармен ұсынылуы мүмкін:

- әрбір тезистің басында жаңа сөздерді қолдана отырып («біріншіден», «екіншіден»);
- оппозициялық сөздер көмегімен («сыртқы факторлар — ішкі себептер»);
- классификациялық сөздерді қолдана отырып
- «әрекет етістіктерінің өрісі»
- әрекет етістіктерінің жағдайы», «қозғалыс етістіктерінің өрісі».

Мазмұндау логикасын графикалық түрде көрсету әр тезисті нөмірлеу арқылы жүзеге асырылады.

Тезистерде, әдетте, қысқалыққа тырмысумен байланысты мысалдар, цитататалар болмайды.

Мазмұндау стиліне байланысты тезистердің екі түрі болады:

- етістікті қатардағы тезистер, оларда етістікті баяндауыштар қолданылады; олар конспект, ғылыми сипаттауға қарағанда қысқа;
- номинативті қатардағы тезистер (етістікті баяндауышы жоқ), бұл ғылыми ақпаратты бекітудің аса бір ықшам тәсілі болса да, өте сирек кездеседі.

А. Қашықтан оқыту — отандық білім берудің заманауи деңгейіндегі оқытудың перспективті нысандарының бірі.

Б. Соңғы жылдардағы статистикалық деректер .....көрінеді

В. Осылайша, 2008/2009 жылдардағы осы ТӨТК перспективті оқыту

Тезисті құр кезінде студентке келесі әрекеттер тәртібін ұсынуға болады.

1. Материалдың мазмұнымен танысыңыз, осы ретте қаріп таңдауына назар аударыңыз, бұл сізге жұмыс барысында көмектесуі мүмкін.

2. Мәтінді мағыналық блоктарға бөліңіз (жоспардың, стикердің немесе сыза отырып).

3. Әрбір бөлімнің басты мағынасын анықтаңыз (сызуға болады).

4. Бөлінігеннің мағынасын түсініңіз, өз сөзіңізбен құрыңыз немесе мәтінде осыған ұқсас ойды табыңыз.

5. Тезистерді нөмірлеңіз — бұл автор ойының логикасын сақтауға мүмкіндік береді.

6. Бір тезисті екіншісінен бөліңіз — бұл онымен жұмыс жасаудағы кейінгі жұмысты жеңілдетеді.

Тезистер келесі ауызша нысандардан басталуы мүмкін: «*белгілі болғандай*», «*.... атап өткен жөн*», *«Алайда»*, *«осы ретте маңызды...»*, *«....деп болжамдалады»*, *«мамандар өз міндеттеріне .... қояды»*.

Тезистердегі негізгі ақпарат келесі байланыстырғыш лексикалық құралдар арқылы бірігуі мүмкін: *«Сұрақ қояды»*, *«есептейді»*, *«салыстырады»*, *«мысал келтіреді»*, *«тізбектейді»*, *«сипаттайды»*, *«атап өтеді»*.

Тезистер нормативтік көзқарастан қарағанда ғылыми стильдің ең тұрақты жанрларының бірі болып табылады. Сондықтан тезисті құру барысында жанрлық анықтықты бұзу, жанрлық араластыру стилистикалық және коммункативтік нормаларды бұрмалау болып есептеледі. Тезистек кезінде студенттер жіберетін типтік қателер қатарында – тезистерді хабарлама, түйіндеме, реферат, аннотация, жоспар мәтінімен алмастыру, әртүрлі жанрдағы нысандардың аралысып кетуі кездеседі.

Тезистерге стилистикалық тазалық пен сөйлеу стилінің біртектілігі талаптары қойылады, оларда эмоциялық-экспрессивті анықтамалар, метафоралар және басқа да стильдерден басқа кірмелер рұқсат етілмейді.

«Алгоритмдерді оқу және олардың мәтінді түсінудегі рөлі» тақырыбындағы тезистен мысал келтіреміз.

Кез-келген мәтін автордың ойын білдіретін тілдің өрнегі.

Оқу алгоритмі мәтіннің негізгі фрагменттерін қабылдауда ой қызметінің реттілігін анықтайды.

3. Психологиялық көзқарас - адамның белгілі бір іс-әрекетке, белгілі бір процеске қатысу үшін белгілі бір ынталандыруға немесе белгілі бір жағдайға жауап беруге дайындығы.

4. Интегралды оқуға арналған алгоритмді пайдаланған кезде алгоритм блоктарына сәйкес ұтымды әрекеттердің белгілі бір дәйектілігін қамтамасыз ететін оқу дағдысы қалыптастырылады.

5. Психологтар түсінік деп қолда бар білімді пайдалана отырып, пән арасындағы логикалық байланыс орнатуды түсінеді.

Нормативтік құжаттарды зерделу.

Студенттерге нормативтік құжаттардың әртүрлі түрлерін дербес түрде

оқып үйрену үшін жоспар құру қажет (жұмыс алгоритмі). Бір мысал қарастырайық.

1-нұсқа. Жоғарыда келтірілген нормативтік құжаттың мазмұнын талдап, қысқаша аннотация (құжат картасы) жасаңыз.

- құжат мақсаты;
- құжаттың ерекшелігі және оның мазмұны;
- құжат тобы;
- құжатпен жұмыс істеу сипаты және ерекшелігі;
- құжаттың мазмұнында көрсетілгендей, мақсатқа қол жеткізу

құралдары.

2-н ұ с қ а .Құжаттар пакетінде қамтылған ақпаратпен танысыңыз және келесі тапсырмаларды орындаңыз:

- құжаттың осы түрін ресімдеу қабылданған стандарттарға және нормативтік талаптарға сәйкес келетіндігін анықтаңыз, егер олай болмаса, онда сәйкессіздіктің қандай екендігін көрсетіңіз;
- мазмұны және ресімдеу бойынша құжатқа қажетті түзетулер енгізіңіз;
- құжаттарды маңыздылығына, жеделдігіне қарай таратып, төмендегі

кестені толтырыңыз;

- құжатты талдаңыз, қажетті басқару шешімдерін тұжырымдаңыз.

Құжат №	Тапсырма №			
	а	б	в	г

Конспект:

- жоспарды, үзінді-көшірмесін және тезистерді біріктіруді болжайды;
- мазмұнының ішкі логикасын көрсетеді;
- негізгі тұжырымдар мен ережелерді, фактілерді, дәлелдемелерді, әдістерді қамтиды;
- құрастырушының материалға қатынасын көрсетеді;
- автордың (құрастырушы) ғана емес, сонымен бірге басқа оқырмандар да пайдалануы мүмкін.

Конспект жазудың негізгі талаптары: материалдарды таныстырудың жүйелі және логикалық сипаты, қысқалығы, сендіру және дәлелдемелер.

Конспект жасаған кезде, мәтіннің логикасына зиян келтіре отырып жүйелік ерекшелігін сақтауға тырысудан, артық дәйексөден, көп сөзден аулақ болу керек. Конспект түрлері 6-суретте ұсынылған.

К о н с п е к т і л е у д і ң ж а л п ы а л г о р и т м і

1. Мәтінді оқып, ондағы жаңа сөздер, түсініксіз жерлер, атаулар, күндерді белгілеңіз; мәтіндегі негізгі ойлардың тізімін жасаңыз және материалды мазмұндау логикасына сәйкес топтастыруға көмектесетін қарапайым жоспар жасаңыз.

6-сурет. Конспект түрлері

2. Жаңа түсініксіз сөздердің мағынасын сөздіктен қараңыз, дәптердің соңына дәптерге немесе сөздікке жазыңыз.

3. Мәтінді қайталап оқып, автордың негізгі ойларын бір уақытта жазыңыз. Жазба өз сөзімен жазылады.Қысқалыққа ұмтылу, мәтінді жазу қағидаларды қолдану маңызды.

4. Конспектіні оқып, оны аяқтаңыз.

Әртүрлі конспектілер жасау ерекшеліктеріне қысқаша тоқталайық

Жоспар-конспект — жоспар түріндегі оқылған немесе оқылғанның мазмұнын айту. Ол қысқа, қарапайы, тез жасалады және толтырылады. Жоспар-конспектінің артықшылығы: ол бізге басты нәрсені таңдауға, ойларды айқын және логикалық түрде айтуға үйретеді, біз оны зерттеген кезде –ақ материалды оқуға мүмкіндік береді. Мұның бәрі баяндаманың жылдам дайындығы, сөйлеген сөздері кезінде оны ауыстыра алмайтындай етеді. Алайда, біраз уақыттан кейін онымен жұмыс істеу өте қиын, себебі материалдың мазмұны есте сақталмайды.

Ж ұ м ы с к е з е ң д е р і .

1. Оқылған мәтінге жоспар құрыңыз немес дайынын пайдаланыңыз.

2. Жоспардың әрбір тармағын қысқаша және дәл анықтаңыз, жазбаның ақылға қонымды және тиімді түрін таңдаңыз.

3. Қорытындыны қалыптастырыңыз, жазыңыз.

Жоспар-конспектінің үлгісі.

«Талдағыштар» тақырыбына кіріспе

Жоспар.

1. «Талдағыштар» түсінігін анықтау.
2. Талдағыштардың эволюциясының сипаттамасы.
3. Организмді қоршаған ортаға бейімдеудегі таладығыштардың рөлі.
4. Талдағыштардың құрылымы: бөлімшелер, олардың орналасқан жері және функциялары.
5. Қорытынды.

1. *Талдағыштар* — барлық сыртқы және ішкі ортаның тітінкергіштерін қабылдауды қамтамасыз ететін және аса нәзік талдауды қамтамасыз ететін күрделі жүйке механизмдері.

2. Эволюция процесінде тітіркенгіштерді қабылдауға және белгілі бір физиологиялық реакцияға жауап беруге мүмкіндік беретін қарапайым сезімталдыққа ие сезім органдары бірте-бірте талдағыштарға айналды. Ең алдымен бұл организмдерде өздігінен қозғалу қабілетінің пайда болуы арқасында болды. Қозғалыс өмір жағдайларында жиі және елеулі өзгерістерге әкелді. Өліп қалмау үшін, дене барлық өзгерістерді ұстап, оларды дәл баптау үшін тез үйренуі керек болды.

- сезім органдарының дифференциациясы;
- олардың қызметін қозғалыстармен үйлестіру (мысалмен көрсету).

3. Талдағыштар арқасында ағза бас қыртысында тиісті сезімдерді тудыратын тітіркенгіштер түріндегі сыртқы және ішкі ортадағы жағдайлар мен өзгерістер туралы ақпаратты алады. Сезімдердің негізінде организмнің өмірдің осы нақты талаптарына бейімделуге мүмкіндік беретін белгілі бір жауапты рекакция қалыптасады (мысалмен көрсету).

4. Талдағыш негізгі үш бөлімнен тұрады:

- рецептордан;
- жүйке талшықтарынан;
- ҮЖҚ ортасы (үлкен жарты шардың қыртысы).

Рецептор тітіркенуді қабылдайды және оны жүйке импульсіне айналдырады. *Жүйке талшығы* нерв импульсінталдағыштың ортасына өткізеді. *Қыртыс бөлімі* жүйке импульсін сезімге айналдырады.

Қорытынды. Талдағыштардың арқасында жануарлар мен адамдар қоршаған ортаның пайдалы және зиянды әсерлерін айыра біледі. Бұл оған өмір жағдайына жақсы бейімделуге мүмкіндік береді. ЖЖҚ (жоғары жүйке қызметі) дамуына байланысты адамның талдағыштарының қызметі әлдеқайда күрделі болды, өйткені адамның барлық жүйке қызметінің негізінде мидың аналитикалық-синтетикалық жұмысы жатыр.

Жоспар-конспект кесте ретінде берілуі мүмкін. Мысалы:

1 - н ұ с қ а

Негізгі сұрақтар	Сұрақтарды ашу
1.Мағынасы, мазмұны және брендтің негізгі сипаттамалары. 2. «қажеттілік», «сұраныс», «ұсыныс» экономикалық санатпен брэнд қарым-қатынасы 3.Технологиялар. 4. Бренд активтерін және басқа да басқару	Бренд - өздерінің жеке қасиеттерін бейнелейтін, клиенттердің назарын аударатын, фирма имиджін, беделін қалыптастыратын, тауарды нарықта жылжытуға ықпалдасатын фирма немесе тауар атрибуттары. Ресейлік авторлары брендті танымал тауар белгісі ретінде түсіндіреді. Бренд символы: - тауарлардың мазмұнын неғұрлым дәл және толық көрсетуі; - тұтынушының осы брендтің ерекше екендігіне сенімділігін қалыптастыруға тиіс. Бренд символының бірегейлігі брендті қалыптастырудағы басты талап болып табылады

2 - н ұ с қ а

Негізгі сөздер	Мәні, негізгі ойы	Негізгі ойды ашу	Қорытынды, мәселелер, жеке қатынастар

Өздік жұмысқа арналған тапсырма келесідей түрде жасалуы мүмкін.

1- н ұ с қ а . Оқулықта (оқулықта немесе басалымында) ұсынылған мәтінді мұқият оқып шығыңыз. Оны конспект түрінде ұсыныңыз.Оның негізінде тезис және жоспар құрыңыз.

2 - н ұ с қ а . Оқулықта немесе басалымда ұсынылған мәтінді мұқият оқып шығыңыз. Оқытушы ұсынған жоспарды пайдалана отырып, оны коспектілеңіз. Жоспар-конспект ресімдеңіз.

3 - н ұ с қ а . Оқулықта немесе басалымда ұсынылған мәтінді мұқият оқып шығыңыз. Оны тақырыптық шолу конспект түрін қолдана отырып, конспектілеңіз (бірнеше дереккөзді пайдалана отырып, нақты тақырыпты ашады).

Дәйексөз цитаталары - дәйексөздерден жасалған конспект. Ол автордың мәлімдемелерінен, ол айтқан фактілерден тұрады. Бұл конспектілердің көбі бастапқы дереккөзбен жұмыс істеу үшін қолданылады. Студент бірнеше рет жүгіне алады. Бірақ ол белсенді интеллектуалды қызметке ықпал етпейді, сондықтан, әдетте, тек зерттеу

тақырыбына мысал ретінде қызмет етеді. Бірақ ол белсенді зияткерлік ой қызметіне ықпал етпейді, сондықтан, әдетте, тек зерделеу тақырыбына көрнекілік ретінде қызмет етеді.

Ж ұ м ы с к е з е ң д е р і .

1. Мәтінді оқып, оның негізгі мазмұнын, негізгі ойларын белгілеп, конспектіге енгізілетін дәйексөздерді белгілеңіз.

2. Дәйексөздерді қысқарту қағидаларын қолданып, оларды дәптерге жазыңыз. Жазу нысаны әртүрлі болуы мүмкін, мысалы:

- дәйексөз —қорытынды;
- негізгі сұрақтар; дәйексөздер —дәлелдер; қорытындылар.

3. Жазылған мәтінді оқып, оны түпнұсқамен салыстыру.

4. Жалпы қорытынды жасау.

Тірек конспектісі - мәтіннің құрамында тірек сигналдар, сөздер, шартты белгілер, суреттер түрінде көрсетілетін ақпараттың көрінісі болып табылады.

Ол қысқа, негізгі нәрсені таңдауды үйретеді, себеп-салдарлық байланыстарды бейнелейді, логикалық ойлауды және ақпаратты модельдеу дағдысын дамытады.

Сынақ, емтиханға материалды қайталау кезінде теңдесі жоқ.

Ж ұ м ы с к е з е ң д е р і .

1. Мәтінді мұқият оқып шығыңыз.
2. Оны мағыналық бөліктерге бөліңіз — блоктарға.
3. Әр бөлікке сұрақ қойыңыз.
4. Тірек сигналдармен қойылған сұрақтарға жауап беріңіз, оларды логикалық сызба түрінде орналастырыңыз.

Төменде «Бала тұтас педагогикалық үдерістің пәні мен объектісі» тақырыбындағы сызбаның негізгі конспект-сызбасының үлгісі келтірілген (7-сурет).

Еркін түйіндеме - үзінділер, дәйексөздер мен тезистердің үйлесімі.

Ол құру кезінде студенттің маңызды күш-жігерін талап етеді, өйткені ол жазбалардың барлық түрлерін: жоспарлар, рефераттар, мәлімдемелерді белсенді пайдалану мүмкіндігін талап етеді. Алайда, конспектілердің осы түрі көбінесе оқу материалын берік меңгерілуіне ықпал етеді.

Ж ұ м ы с к е з е ң д е р і .

1. Қолданыстағы дереккөздерді қолдана отырып, қызығушылық тудыратын тақырып бойынша материалды таңдап, оны оқып, терең түсініп алыңыз.

2. Негізгі ойлардың, дәйексөздердің қажетті үзінділерін жасаңыз, тезистер жасаңыз.

3. Дайындалған материалдың негізінде тақырып бойынша негізгі мәлімдемелерді құрастырыңыз.

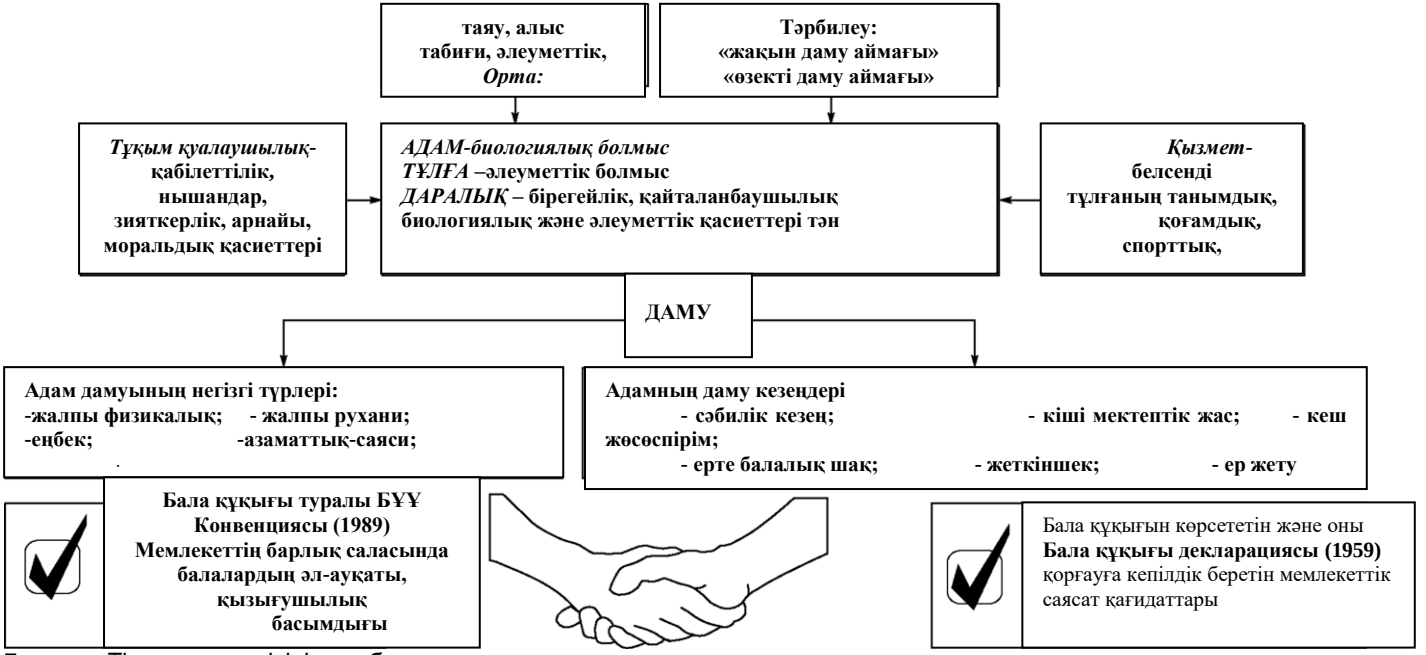

7 -сурет. Тірек конспектісінің сызбасы

Тақырыптық конспект —қойылған сұрақтың жауабы немесе белгілі бір тақырып бойынша оқу материалының қысқаша конспектісі. Ол шолу және хронологиялық болуы мүмкін; бір мәселе бойынша әртүрлі көзқарастарды талдауды, қолда бар білімді және жеке тәжірибені тартуды үйретеді; баяндамамен, хабарламамен, рефератпен жұмыс істеу барысында қолданылады.

Ж ұ м ы с к е з е ң і .

1. Бірнеше дереккөзді оқып, оларды нақты тақырып немесе хронология бойынша материалдарды таңдаңыз. Оқылған материалды жоспар түрінде ойша ресімдеңіз.

2. Осы жоспарды пайдалана отырып, түсінген материалды қысқаша, өз сөзіңізбен мазмұндаңыз. Төменде тақырыптық конспект үлгісі келтірілген.

«Талдағыштар» тақырыбына кіріспе

Сыртқы ортаға әсер етпей, тірі организм өмір сүре алмайды. Сонымен қатар, қоршаған ортаға ағзаға бір мезгілде көптеген факторлар әсер етеді - ағзаға қолайлы және қолайлы емес. Өзін-өзі сақтау және айналадағы ортаға ең жақсы бейімделу мақсатында, ағза денеге әсер ететін факторларды тез және ұқыпты түрде тану керек.Осы мақсатта тірі организмдердегі эволюция процесінде арнайы сезу органдары — анализаторлар біртіндеп дами бастады.

И.П.Павлов осы клеткалардың өзін қосқандағы ми қыртысының клеткаларына қоздырудан туындайтын импульстарды жүргізу мен тітіркенуді түйсінуге қатысатын барлық нейрондардың тұтас жиынтығын *анализатор* деп атады.

Анализаторлардың құрылымы мен қызметі өте күрделі. Әрбір анализатор:

- рецептордан (шеткі бөлімнен);
- афференттік немесе эфференттік талшықтардан (өткізгіш бөлімнен);
- КБП клеткаларынан (жүйке импульстерін талдайтын қабықты бөлімнен) тұрады.

Рецепторлар — бұл ақпаратты организмнің сыртына және ішіне жинайтын, оны жүйке импульстарына шифрлап тастайтын өзгеше барлаушы.

Өткізгіш бөлім — бұл шифрленген жедел хабарларды беретін байланыстырғыш.

Мидың қабықты бөлімі — жауапты әрекетті жоспарлау үшін қолданылатын және жеткізгіштің шифрын ашатын армия штабы.

Тар шеңберлі мамандықты игерген әрбір рецептор заттың жекелеген қасиеті туралы ақпаратты ғана миға жібереді, ол оны тұтасымен қабылдай алмайды. Заттың бейнесі мида көптеген рецепторлардың көрсеткіштері

негізінде қалыптасады.

Рецепторлар барлық органдарда бар, олар заттардың, құбылыстардың, оқиғалардың нағыз әртүрлі қасиеттерін қабылдайды.

Сыртқы рецепторлар сәулені, дыбысты, температураны, қысымды, кеңістіктегі дененің орнын, иісті, дәмді және т.б., ал ішкі рецепторлар — қанның қысымын, қанның РН, қарын-ішек жолы жағдайын, бұлшықет және т.б. жағдайын ажыратады.

Бірақ осы барлық тітіркенулердің нәтижесінде рецепторларда жаратылысы сол бір — электрлік жүйке импульстары туындайды.

Есту жүйкесіне баратын жүйке импульсы жаратылыста көру, дене түйсігі немесе иіс сезімі рецепторына баратын жүйке импульсынан ешқандай айырмашылығы жоқ. Бірақ түсінбестік болмайды, яғни тітіркендірудің әрқайсысы мидағы белгілі жолдары бойынша өз орталығына барады.

Рецепторлар қолданатын энергия түрлерінің әртүрлілігіне байланысты олардың құрылғылары бірдей емес. Рецепторлар қылшықтар, пластинкалар, шиыршықтар және т.б. түрінде жүйкенің соңында өте қарапайым тарамдар болуы мүмкін және барынша күрделісі — мамандандырылған клеткалар: көздің ішкі тор қабығы, есту клеткалары және т.б. органдардағы таяқшалар мен шыны сауыттар түрінде болуы мүмкін. Бұл рецептордың сәйкес тітіркендіргішке деген жоғары сезімталдығын қамтамасыз етеді.

Мысалы, ысылдағыш жылан температураның 0,001 °С-ге өзгергенін сезіп қояды.

Алайда, организмге тітіркендіргіштің әсерінен кейін барлық анализаторлардың дыбысына тән оның анализдері бірден басталады.

Алғашқы анализ дәлме-дәл анықталған тітіркендіргішге орай әрекет ететін рецепторлардың периферилерінде жүргізіледі. Екіншісі барынша күрделі анализ, ол жұлында жүзеге асырылады.

Барынша күрделі анализ мидың әртүрлі бөлімдерінде, әсіресе КБП аймағында жүргізіледі.

ОЖЖ-не барлық анализаторлар арқылы келіп түсетін сигналдардың организмдегі функцияларды реттеу үшін аса маңызы бар, яғни біріншіден, жаңа реакцияларды шақырады. Екіншіден, жүзеге асырылып жатқан реакцияларды түзетеді және үйлестіреді. Үшіншіден, күндер, айлар және жылдар өткеннен кейін келесі қызметке пайдаланылатын іздерді қалдырады.

Сонымен қатар, ОЖЖ-не келіп түсетін жүйке импульстары оның тонусын жоғары деңгейде қолдайды. Адамда тітіркену болмаған кезде назар салу, логикалық ойлау, ой есептерін орындау мүмкіндігі бұзылады, сондықтан онда галлюцинация, ұйқылы күй пайда болады. Сонымен, анализаторлар — бұл оның сыртқы және ішкі орта туралы организмінің ақпарат алатын негізгі органы, ол организмге ортаның өзгеріс жағдайына оңтайлы бейімделуге ОЖЖ арқылы жағдай жасайды.

Аңдатпа. Аңдатпа бастапқы құжатта берілген сұрақтарға жауап береді. Аңдатпа түрлері мен олардың құрылымы төменде берілген:

Сур. 8. Аңдатпа түрлері

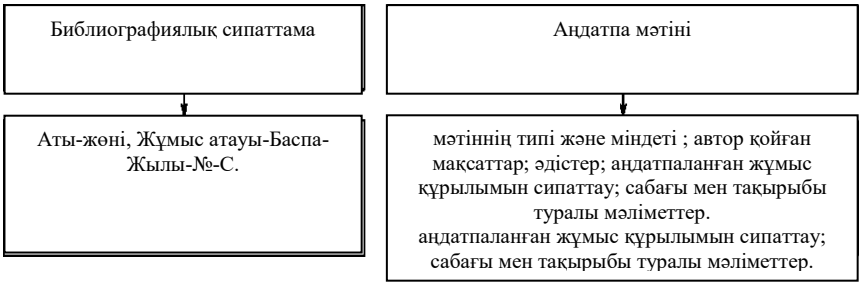

Сур. 9. Аңдатпа құрылымы

Аңдатпа құруға арналған негізгі талаптар мыналарға келіп тіреледі;

- аңдатпа композициясы ішкі қисындылықта болады,сондықтан да ол бастапқы мәтіннің композициясынан өзгерек болуы керек;
- мәліметтерді іріктеу, қорытындыларды тиянақтау және олардың орналасуы аңдатпаның мінезіне байланысты болады;
- аңдатпаның тілі қысқа да нұсқа,қарапайым және анық болуы керек

аңдатпа баптарға библиографикалық карточкамен рәсімделеді, азат

жолсыз беріледі

- орташа көлемі – 500 баспа белгісі

Аңдатпа екі міндетті бөлімнен тұрады;

- түпдеректің маңызды мінездемесі,автордың мақсаты;
- аңдатпалық мәтіннің хат-хабар алушыға нұсқауы аталған бөлімдерден

Басқа қосымша бөлімдері де болуы мүмкін:

- композиция, алғашқы мәтіннің құрылымы;
- түпдеректе келтірілген безендірілген материал.

Тізбектелген аңдатпаның мағыналы бөлімдері сөз клишелерінің көмегімен рәсімделген.

Мәтіннің мазмұнының мінездемесін бергенде мынандай сөз клишелері қолданылады: «Бапта(кітапта) қаралады»; «Кітапта баяндалған»; «Бап арналған»; «Сөз қалыптары бапта берілген»; «Жұмыстың негізіне баяндалған»; «Автор мынандай сұрақтарға тоқтаған»; «Автор мәселелерді қамтыған»; «Баптың мақсаты-көрсету»; «Автордың мақсаты-түсіндіру»; «Баптың мақсаты үйрену болып табылады»; «Автор талдауды өзінің мақсаты етіп қояды»

Жұмыстың композициялық мінездемесіне мынандай сөз клишелері қолданылады: «Кітап...бөлімнен(...бөлшектерден) тұрады»; «Баптар мынандай...бөлшектерге бөлінеді»; «Кітапта...бөлімдер бөлектелген».

Мәтіннің қолданылу мінездемесіне-мынандай: «Бап (кімге;біреуге ұсынылған) арналған»; «Жинақ бағытталған»; «Көпшілік оқырмандарға арналған»; «Студенттерге,аспиранттарға»; «Кітап қызықтырады».

Аңдатпаны құрған кездегі ең басты қателік – ақпараттың көптігі, ойлау қабілеттілігінің ұзақтығы. Пікіршінің басты ережесінің бірі - артықшылықтан аулақ болуы: кіріспе сөздер мен сөйлемдер, күрделі

Пікір және оны кері қайтарып алу. Пікір дегеніміз ғылыми,көркемділік,киноматографиялық және музыкалық туындыларды талдап оған баға беру.Пікірде шығарманың артықшылығы мен кемшілік тұстары көрсетіледі,бағасы беріліп, толық зерттеледі.

Қайтарып алу – ең бастысы оған ортақ баға беріп,шығармаға деген пікір мен әсердің толық зерттелмеуі

Пікір мен қайтарып алудың графикалық құрылымы төмендегідей:

- тақырыпты анықтау,оны зерттеу,тезис/межесін құру
- меже/тезис арқылы баптың бірінші нұсқасымен жұмыс жасау
- жұмысты аяқтау,зерттеу,жетілдіру,мәтінін түзету

КІРІСПЕ	**1. Заттың зерттелу** **2. Тақырыптың өзектілігі** **3. Мәтіннің құрылымы (қайтарып**
НЕГІЗГІ БӨЛІМ	**4.Қысқа мазмұны(қайтарып алу үшін,терең зерттемей)** **5.Ортақ баға** **6.Қателіктер кемшіліктер**
ҚОРЫТЫНДЫ	**7.Қорытындылау:ақырғы бағасы,авторға тілек.**

Баяндама. Баяндама ауызша және жазба түрде берілуі мүмкін.

Жазбаша баяндама – ауызша айтылған 5 не 15 беттік көлемде қандай да бір тақырыпқа арналған хабарламаның жазылуы.Мұндай баянадамада керексізі:

- Меже түрінде жұмыс құрылымын ерекшелеу;
- Ішкі мәтіннің тақырыпшасын ерекшелеу
- Мәтін жайында қолданған әдебиетке сілтеме жасау, дегенмен де ең соңында қолданылған дереккөздердің тізімін беру керек.

Баяндамаға дайындалу барысында мақсатқа лайықты мынандай жұмыс тәртібін сақтау керек:

1) тақырыпқа байланысты әдебиетті таңдау,оның мазмұнымен танысу;

2) бетбелгіні қолданып, өте керек жерлерін белгіле не болмаса көшірмесін жаса;

3) баяндаманың жоспарын жаса;

4)тақырыптық конспект пен жоспар құру үшін ұсынымдық негізде баяндама жазыңыз, аяғында беріліп отырған тақырып пен оның мазмұнына өзіңіздің көзқарасыңызды білдіріңіз;

5) мәтінді оқыңыз,оны редакциялаңыз

6) баяндаманы талапқа сай рәсімдеңіз

Реферат. «Реферат – ғылыми жұмыс мазмұнының,көркем әдебиеттің,баптардың,зерттеулердің,сол сияқты осы тектес баяндамалардың қысқаша баяндалуы».Біздің түсінігіміз бойынша реферат дегеніміз-дербес шығарма,осы тақырыптағы әдебиетті, оның негізгі проблематикасын білуге куәлендіруші.

Реферат осы мәселеге автордың көзқарасын ,теориялық білім негізінде өмір құбылыстарын ұғынуға іскерлігін бейнелейді.

Реферат бірнеше деректер не болмаса мәтін нәтижесінің интерпретпциялық формасы ретінде,ол,конспектіге қарағанда,автордың жаңа мәтіні болып табылады.

Бұл жағдайда жаңалық боп жаңа мазмұн,материалды жүйелеу,әрқилы

авторлық көзқарасты құрудағы автордың ерекше алатын орны көзделеді.

Осылайша,рефераттау қандай да бір сұрақтың,немесе бірнеше деректердің, жіктелу,қорыту,талдау және жинақталуларының баяндалуын болжайды.

Рефераттың өзіндік ерекшеліктері мынаған тұжырымдалған:

- онда кең көлемді дәлелдеме,салыстыру,пайымдау,бағалау жоқ;
- онда, қызықтыратын проблема бойынша мәтінде қандай жаңалық,өзгеріс бар екеніне, сұраққа жауап беру;

Ол қаралып отырған сұраққа автордың субьектипті көзқарасын бейнелейді,оған баға түйіндеме ретінде ең соңғы,ақырғы бөлшегінде берілуі мүмкін.

Рефераттың түрі мен құрылымы төмендегідей:

Кең көлемді мазмұндау – ақпараттық(рефераттар мен конспектілер)

- индикативтік(рефераттар мен түйіндемелер)!
- монографикалық
- шолулық
- ортақ(кең көлемді дәрісханаларға,мазмұнның мінездемесінің бүтіндігі)
- мамандырылған(мамандарға яғни,тек мамандық дәрісханаларына)
- Автореферат тар
- Автордың өзімен жазылған Реферат

Рефераттың түрлері:

Библиографикалық жазылуы:

Тегі,аты-жөні.Еңбектің аталуы.Шығарылу орны,баспасы.-С

Рефераттың мәтіні: -тақырыбы,мәселесі,заты,жұмыстың мақсаты мен мазмұны;зерттеу тәсілі;нақты қорытындысы;автордың шешімі; жұмыс нәтижесінің орындалатын аумағы.

Рефератқа мынандай т а л а п т а р қойылады:

Автордың көзқарасын дәл баяндау

Барлық реферантталып отырған көздеректің (конспектілік,үзіктік,талдамалық –реферанттың таңдауы бойынша) өте керек сәттерін баяндау;

Мазмұндаманың өзіндік стилін сақтау;

Қысқа да нұсқа,әдеби тілін сақтау;

Мазмұндаманың реттілік қисыны;

Көлемнің шектелуі (машинажазбалық мәтіннің 25 беттен аспауы);

Рефератты зерттеу барысында студенттер көбінесе рефераттың жоспарын құруда,жұмыстың мақсаты мен міндеттерін тұжырымдау барысында қиыншылық көреді екен,бұл деген оның құрылымының бұзылуына әкеп соғады деген сөз.

Реферат орындау жұмысы барысында оны төрт кезеңге бөлуге болады:

1)Кіріспе - тақырып таңдау,жоспармен,кіріспемен жұмыс істеу;

2)Негізгі - рефераттың мазмұны мен аяқталуымен жұмыс істеу;

3)Қорытынды - рефератты рәсімдеу;

4)Рефератты қорғау (емтихандарда,студенттік жиындарда);

Енгізу	**тақырып өзектілігін көрсету және жұмыста қойылған мақсаттарды ашу**
Алғысөз	дереккөз тақырыбын қысқаша айту; оны таңдағанды дәлелдеу; негізгі материалдарды, тақырыпты әзірлеу әдістерін көрсету; жұмыс мақсаты, оның рубрикациясы; автордың басымдығы және басқа.
Негізгі бөлім	**Барлық бар ереже; жұмыс мәнін ашу; жоспар бойынша параграфтарға, бөлімдерге және сұрақтарға бөлу; Түсіндірмелер: параграф немесе тарау мақсаттан басталады және қорытындымен аяқталады; зерттелетін проблеманың қысқаша тарихын көрсететін параграф (бөлім, бөлімше) тақырыптың бөлек сұрақтары бойынша қол жеткізілген нәтижелерді ұсынуға болады және әдебиетті шолу; сұлбалар, графиктер, кестелер, суреттер, фотосуреттер және т.б. берілуі мүмкін. Материал конспект, үзінді, аналитика түрінде айтылады – референт таңдауы бойынша.**
Қорытынды	**автор жасаған қорытынды; жалпы қорытынды, түйіндеме және айтылғанға түсіндірме.**
Әдебиет	**Ақпарат дереккөздерін алфавиттік тәртіпте жасау**
Қосымша (қажет емес бөлімі)	**кестелер, сұлбалар, графиктер, фото суреттер, макеттер және т.б.**

Рефератпен жұмыс зерттеу тақырыбын таңдаудан басталады.Автордың мәселеге мүдделілігі өткізілетін зерттеудің сапасын және тиісінше оның қорғаудағы жетісітігін анықтайды. Студент өз жұмысының мәселелер аясын тандаған кезде оқытушы ұсынған

тақырыптарды пайдалануға асықпауы керек. Ол өзінің зерттеу мәселелерін өз бетінше тұжырымдауға әрекет жасауы тиіс.

Реферат тақырыбын айқындау кезінде оның ақапараттық қамсыздығын ескеру керек. Ұсынылатын әдебиеттер тізімі, кітапхана каталогы, оқытушының және кітапханашының кеңесі осы мақсатта пайдаланылады.

Рефераттың тақырыбын таңдағаннан және әдебиеттерді зерделегеннен кейін жұмыстың мақсаты мен міндетін тұжырымдау және рефераттың жоспарын құру қажет.

М а қ с а т – бұл алдын-ала көрінетін нәтиженің саналы бейнесі. Мақсатты тұжырымдау тек адам қызметіне ғана тән. Жұмыс барысында мақсат тұжырымдамасы өзгеруі мүмкін, зерттеу барысында оған сүйену үшін оны басында таңбалау қажет. Студент, жұмыстың одан арғы мақсатын анықтай отырып, параллельді түрде жоспар құруды ойластырады. Бұған қоса жұмыстың мақсаты мен жоспарын айқын байланыстыру қажет.

Мақсатты тұжырымдаудың екі нұсқасын ұсынуға болады.

1. Мақсатты етістіктің көмегімен тұжырымдау: «зерттеу», «үйрену», «талдау», «жүйеге келтіру», «баяндау», «мазмұндау» (ұсыныстар, мәлімдемелер), «құру», «қарау», «жинақтау» және т.б.

2. Мақсатты сұрақтардың көмегімен тұжырымдау. Мысалы, рефераттың мақсаты «Қазіргі уақытта педагогикалық ғылымда оқыту әдісінің қандай сыныптамалары бар?» сұрағына жауап беру болып табылады.

Сатылар мақсатқа қол жеткізу - мақсат тапсырмаларға бөлінеді.

Реферат жоспарын жасаған кезде жұмысты әдебиетті зерделеу кезеңінен бастау қажет. Жоспар – ол ереженің рефератта ораналасатын тәртіптегі нақты және қысқа тізбесі, тақырыпты ашу кезеңі.

Жоспардың алғашқы басылған түрі жұмыс барысында толықтырылады және өзгереді. Жоспардың екі негізгі түрі бар: жай және күрделі (толық). Жай жоспарда реферат мазмұны параграфтарға, ал күрделі жоспар тараулар мен параграфтарға бөлінеді.

Студент алдында: реферат жоспарын қалай сауатты құру? Сияқты сұрау жиі тұрады. Нақты тәсілі жоқ, оқушының жұмыс барысында неменеге көңіл аударатындығы, екпінді қалай қоятындығы, жұмыстың тақырыбы мен мақсатын қалай құрастырғандығына баса назар аударылады.

К і р і с п е — рефераттың құрамды және негізгі бөлігінің бірі. Кіріспені жааған кезде ммазмұндамалар мен шығармалар жазған кезде алған дағдыларға сүйену қажет. Реферат кіріспесінің көлемі әдетте 1—2 машинамен басылған парақтарды құрайды. Рефераттың осы бөлігімен жұмысты мынадай тәсілмен құру қажет.

1. Алғысөз жазыңыз — ол 1—2 кіріспе абзац. Кіріспенің айқын, назар аударылатын, мәселелі болғаны дұрыс. Мысалы, қандайда бір анықтамадан бастауға болады: «Саяси қатынас – ол...».

2. Таңдалған тақырыптың өзектілігін дәлелдеңі, яғни «Неге рефераттың осы тақырыбын таңдадым, ол мені несімен қызықтырды?» сияқты сұрақтарға жауап беріңіз. Реферат тақырыбын қазіргі заманмен, алдағы кәсіби қызметпен байланыстыруға болады және қажет.

3. Рефераттың мақсаты мен міндетін қалыптастырыңыз.

4. Мәселе бойынша әдебиеттер мен дереккөздерге қысқаша шолу жасаңыз.Кіріспенің осы бөлігімен жұмыс істегенде автордың негізгі дереккөздері мен әдебиеттерін сипаттау, оның пайдалылығын, қолжетімділігін бағалау, осы кітаптарға қатысты өз ойыңызды айту қажет.

5. Мәселенің тарихын сипаттап беріңіз – зерттеліп жатқан мәселе бойынша ғылымда пайда болған және студентке белгілі болған ұсынымдар аясына қысқаша сипаттама беріңіз.Адамның пайда болуының көптеген нұсқалары мен теориялары бар, мысалы, діни, еңбек, ауытқушылық, ғарыштық және т.б. Немесе адамзат қоғамының және т.б. қалыптасу кезеңдері туралы мәселе бойынша бірыңғай көзқарас жоқ және болмайды.

6. Қорытынды жасаңыз - кіріспе бойынша жұмысты аяқтаған кезде жасалуы керек қорыту. Мәселен, қандай кедергілер кездесіп жатқанын (кітапханадан қажетті кітапты таппадыңыз) немесе оқырманды кейінірек рефератта жазылатын туралы қысқаша айтыңыз немесе жеке гипотезаңызды, теорияңызды ұсыныңыз.

Р е ф е р а т т ы ң м а з м ұ н ы тақырыпқа сәйкес келуі керек, оны толығымен жариялау керек. Барлық пайымдауларды дәйектеу керек. Реферат автордың баяндалғанға жеке қарым-қатынасын көрсетеді. Мазмұндаманың айқын, қарапайым, дәл және бір мезгілде анық көрсетуге тырысу керек. Материалды ұсынған кезде, мына жалпы қабылданған ережелерді сақтау қажет.

1. Жекеше түрдің бірінші жағына баяндау өткізу ұсынылмайды. Мұндай мәлімдемелерді жақсыз түрде білдірген дұрыс. Мысалы, «Менің жүргізген экспериментім» сөзінің орнына «Жүргізілген эксперимент» деп жазған дұрыс.

2. Мәтінде тектерін еске түсірген кезде, тегінің алдына аты-жөнінің бірінші әріптерін қою қажет.

3. Әрбір тарау (параграф) жаңа беттен басталады.

4. Әртүрлі көзқарастарды және ғылыми ұстанымдарды, дәйексөздерді, әдебиеттерден үзінділерді сипаттаған кезде, бірқатар талаптарды сақтау қажет:

- Дәйексөз дереккөзімен дәлелденуі және тырнақшаның ішіне алынуы қажет.
- Дәйексөз толық болуы тиіс. Дәйексөздегі көп нүктемен белгіленетін сөздерді, сөйлемдерді өткізіп жіберуге болады. Көп нүкте дәйексөздің кез келген жеріне қойылады. Өткізілген мәтіннің алдында немесе одан кейін тұрған тыныс белгісі сақталмайды.
- Әр дәйексөзге дерексөз сілтемесі болуы керек.

- Тікелей сілтеме жасауға рұқсат етіледі, яғни басқа авторлардың ойларын өз сөзінмен қайта айту. Бұл жағдайда да дреккөзге сілтеме жасау қажет.
- Дәйексөз артық болмауы тиіс, бұл тәуелсіз жұмыс әсерін қалдырады.
- Дәйексөзге немесе автордың кейбір ойларына деген өз көзқарасынды білдіру қажет болса, леп белгісі немесе сұрақ белгісінен кейін жақшаға алып жазу ұсынылады.
- Дәйексөз дереккөздеріне сілтемелер әр түрлі жолдармен жасалуы мүмкін.

Сілтемені мәтінде беруге болады.

Мысалы:

«Балалар білім беру мекемелерінде білім беру-тәрбие процесін жаңғырту оны демократияландыру және ізгілендіру болып табылады» (В.Н. Васильев Балабақша мен мектептің сабақтастығы .- М.: Пламя, 1993. - 29 б.)

Әдеби дереккөзге сілтеме жолма-жол болуы мүмкін.

Мысалы:

«Балалар білім беру мекемелерінде білім беру-тәрбие процесін жаңғырту оны демократияландыру және ізгілендіру болып табылады»8.

Бұл жағдайда сілтемелер беттің соңында алфавиттік тәртіппен емес, дәйексөз бірізділігімен орналасқанын есте сақтау қажет. Сілтемелердің нөмірленуі жұмыстың бүкіл кезеңінде немесе әр бет үшін тәуелсіз орындауға болады. Егер бір бетте бір жұмысқа бірнеше сілтеме берілсе, қайталанған сілтемелермен бірге «Сол жерде» сөздері пайдаланылады және дәйексөз келтірілген бет нөмірін қояды.

Мысалы: «Сол жерде. — 35 б.».

Әдебиеттің жалпы тізіміне сілтеме жасалуы мүмкін.

Мысалы:

«Балалар білім беру мекемелерінде білім беру-тәрбие процесін жаңғырту оны демократияландыру және ізгілендіру болып табылады» [4. — 26].

Бұл мысалдағы бірінші сан жалпы әдебиеттер тізіміндегі бастапқы нөмірді көрсетеді, екіншісі - бет нөмірі.

- Егер сілтемеде көп томдық шығармадан дәйек келтірілсе, онда кітап нөмірінен кейін рим саныментом нөмірі, содан кейін беттің нөмірін көрсетеді.

---

[8] *Васильев В.Н.* Бала бақша мен мектептің атын өзгерту — М.: Пламя, 1993. — 29 б..

- Егер жұмыстың авторы (реферат, курстық немесе дипломдық жоба) дәйексөзге бірнеше сөздерді бөліп көрсетсе, онда оған түсінік беру қажет. Жақша ішінде түсіндірме және студенттің аты-жөні көрсетіледі.

Мысалы:
(біздің сиректету. — П.И.) немесе (мен сызып қойдым. — П.И.).

- Студенттің аты-жөндері дәйексөзге түсініктеме енгізілген жағдайда да қойылады. Мысалы:

«Оның (Л.С.Выготского. — П.И.) психологиялық зерттеулерінде көптеген педагогикалық сұрақтарға жауап таба аласыз».

- Пайдаланылатын әдебиет туралы ақпарат көбінесе жақшаларда олар айтылған сөздерден кейін беріледі.

Пайдаланылған әдебиетке сілтемелерді ресімдеу мысалдарын келтірейік.

Әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі билеу орталығының деректері бойынша РАО-ның мазмұны мен әдістері институты бастауыш және орта кәсіптік білім жүйесіне кіретіндердің 15-20% -на дейін таңдалған мамандық үшін жарамсыз; 20 - 25% оқушылар кәсібін алмай, оқуларын тоқтатады; түлектердің 30% -ы мамандық бойынша жұмыс істемейді (Чистякова С.Н., 2002).

Орта кәсіптік білім беру сапасының мәселесі бойынша көптеген жұмыстар (О.Е. Гребенюк, Г.И. Ибрагимов, Г.В. Мухаметзянова, А.А. Скамницкий және басқалар) мамандар даярлаудың сапасын бағалаудың дәстүрлі тәсілімен бір параметрде дәлелденді - білім мен дағдылардың деңгейі қазіргі заман талаптарына сәйкес келмейді.

Г.И. Ибрагимовтың айтуынша, әлеуметтік және кәсіби мансаптағы жетістіктерге «қызыл дипломмен» бітірген түлектер емес, белсенділік танытқан әртүрлі: қоғамдық, мәдени, коммуникативтік, ғылыми және т.б. қызметтерде өздерін көрсеткен студенттер жетеді. [97].

5. Кестелерге сілтеме жасағанда, жақшада кестенің немесе суреттің нөмірі көрсетіледі (2-кесте немесе 2-сурет); қысқартылған «қара» сөзі пайдаланылмайды.

6. Реферат (курстық немесе дипломдық жұмыстар) жазған кезде, мынадай: «клишеленген» тіркестерін мен сөз тіркестерін пайдалану ұсынылады: «Мәселені авторлар зерттеген», «жұмыста ... қаралады», «Кіріспеде... көрсетіледі», «Автор.... деп есептейді», «Бірінші тарауда сұраққа назар аударылады», «Мәселе туралы айтқанда автор.... атап өтеді», «Сондай-ақ .... назар аударылады», «Осылайша, автор....деген қорытындыға келеді», «Жұмыста рөлі (мәні) қаралады», «Автор идеяларды (айқындамаларды) ұстанады», «Қажеттілік баса айтылады», «Соңында, автор қорытындылайды»

7. Мәтін жазу кезінде сөз тіркестерінің басындағы кіріспе сөздерді теріс пайдаланудың қажеті жоқ («атап өту керек», «атап өту қажет»); ұзақ сөйлемдерді болдырмау ұсынылады, себебі олар мәтінді түсінуді қиындатады.

8. Мәтінде қандай да бір аударымдар болса, келесі талаптар сақталуы тиіс.

- Жеке сөздерді немесе қарапайым фразаларды қамтитын тіркеулер үтірмен бөлінген мәтінмен іріктеуде жазылады.
- Күрделі фразалардан жасалған тіркеулер жаңа жолдан жазылады, абзац шегінісі жасалады, біріншісі екіншісінен нүктелі үтірмен бөлніип, кіші әріппен басталады.
- Нөмірленген тіркеулердің алдынан негізгі фразаларды « -дан; -ден; -нан; -нен; -тан; -тен», «-ға; -ге; -қа; -ке», «онда», «-дай; -дей; -тай; -тей» сияқтыларға аяқтауға болмайды.

9. Қысқартулар тек «т.б.», «с.с», «басқалар», «өзгелер» сөздері үшін ғана рұқсат етілген, сіз « », «осылайша», «деп аталатын», «мысалы», «теңдеу», «жаттығу» сияқты сөздерді қысқартуға болмайды.

Сөздерді ерікті түрде біріктіру арқылы қысқартулар жасай алмайсыз («арнайы жаттығулар», «арнайы оқыту» және т.б.). Бастапқы әріптерден жасалған күрделі термин сөздердің қысқартулары кіші әріппен және нүктелермен жазылады. Мысалы: «тиімділік коэффициенті» - т.к. . Жалпы атаулардың қысқартулары бірге жазылады. Мысалы: ЖОО. Мемлекеттердің қысқартылған атаулары нүктесіз және тырнақшасыз бас әріптермен бірге жазылады. Мысалы: АҚШ, ТМД және т.б.

Нөмірін, градусын, параграфын, пайызын және с.с. білдіретін белгілер сөздермен жазылуы тиіс. Бірақ олар сандар алдында тұрса, олар белгілермен белгіленеді. Мысалы: «он үшінші нөмір немесе 13-нөмір»; «Жиырма пайыз немесе 20%»; «§1».

Сандар үшін метрикалық шараларды қысқарту стандарттарға сәйкес жасалады. Мысалы: «мм», «см», «мм рт. ст.».

Формулалар жолдың ортасына орналастырылады, содан кейін олар «қайда» деген сөзді және жаңа жолдан бастап таңбалар тізімін жазады. Мысалы:

Бұлшық ет күшін есептеу формуласы

$$F= mq,$$

онда:

F— күш;

m— кір салмағы (кг);

q— ауырлық күшін жеделдету.

Қ о р ы т ы н д ы реферат тың тәуелсіз бөлігі болып табылады. Бұл жұмыстың мазмұнын қысқаша айту болмауы тиіс. Қорытынды құрамында:

■ қысылған нысандағы негізгі тұжырымдама;

■ оқу процесінде туындаған мәселелерді шешудің толықтығы мен тереңдігін бағалау.

Қорытынды көлемі А—4 форматтағы 1—2 машинамен басылған парақ.

Қосымша қорытындыдан кейін орналастырылады, онда рефераттың негізгі мәтінін толықтыратын материалдар бар.

Ол: кестелер, сұлбалар, дереккөз фрагменттері, иллюстрациялар, фотоматериалдар, терминдер сөздігі, афоризмдер, сөздер, суреттер және т.б. болуы мүмкін

Рәсімдеу мысалдары.

1-қосымша. Қазіргі заманғы саяси терминдер. Сөздіктер.
2-қосымша. Мұғалім қызметінің құрылымы. Сұлба.
3-қосымша. Ресейдегі азаматтық соғыс. Оқиғалар хронологиясы.

Реферат мәтінінде ескертулер жасауға болады: «(1-қосымшаны қараңыз,21б)».

Қосымша қажетті, бірақ рефераттың міндетті элементі емес.

Рефераттың соңында ә д е б и е т т е р т і з і м і орналастырылады. Оны алфавит бойынша жасайды және нөмірлендіріледі.

Кітап туралы мәлімдеме келесі тәртіпте беріледі:

1) автор (тегі, аты-жөні);
2) жұмыс атауы;
3) шығыс деректері (баспа, баспахана орны және басылу жылы).

Мысалы:

Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Адам дамуының психологиясы. — М.: Мектеп баспасы, 2000. — 415 б.

Егер жинақта, журналда немесе газетте басылған болса, онда автордан кейін басылымның атауы көрсетіледі:

1) жинақтың, журналдың, газеттің атааулы;
2) басылу орны мен жылы (жинақ үшін);
3) журналдың жылы, нөмірі немесе газеттің шыққан жылы, беті.

Мысалы:

Семушина Л.Г. Орта кәсіптік білімі бар маманның жеке басын қалыптастыру және оларды мемлекеттік білім беру стандарттарында жүзеге асыру мәселелері// Кәсіби білімі мен маманның тұлғасын қалыптастыру: ғылыми әдіс. компиляция. - М., 2002. - 39-49 бет.

Пленко О.Ю. Фашизм феномені: Түсіндірудің кейбір аспектілері // Мектептегі әлеуметтік зерттеулер. - 1999 ж. - №1. - 10-16 б.

Библиографиялық сипаттамада авторлардың тектерін, сондай-ақ кітаптар мен мақалалардың атауын қысқартуға жол берілмейді.

Тек қала атаулары қысқартылды: Мәскеу (М), Санкт-Петербург (СПб), Ростов-на-Дону (Ростов н/Д). Қалған қалалардың атаулары қысқартусыз жазылады.

Егер кітап екі қалада қатар жарияланса, олардың атауы (М - СПб) сызықша арқылы жазылады.

Рефератты ресімдеуге қойылатын талаптар.

1. Жұмыстың мәтіні анық парақтың бір жағында (А-4 форматында) жазылады. Сол жақтан кең жиек қалдырады, беттер нөмірленеді. Материалды мазмұндаған кезде бөліктерді (абзацты) анық белгілеу, тараулар мен параграфтар жаңа парақтан басталуы қажет, сөздерді қысқартудан аулақ болуыңыз керек.

2. Егер жұмыс компьютерге енгізілсе, келесі ережелерді сақтау қажет (жоғарыда көрсетілгендерге қосымша):

- Мәтін 12 қаріппен теріледі;
- Тақырып 14 қаріппен теріледі және қалың қаріппен көрсетіледі.
- жол аралығы - бір жарым;
- тармақтар арасындағы интервалға рұқсат етіледі;
- абзацтардағы шегу - 1-2 см;
- сол жақ жиегі - 2,5 см, оң жағы - кемінде 10 мм, жоғарғы - кемінде 15 мм, төменгі - 20 мм кем емес;
- бет нөмірлеу – төменнен оң жақтан;
- реферат көлемі - 25 бетке дейін.

3. Жұмыстың құрылымдық бөліктерінің атаулары олардың тақырыптары болып табылады және олардың ортасында орналасады. Тармақтар мен тармақшалардың тақырыптары абзацтың шегінісінен басталады. Тақырыптардың астын сызбайды. Тақырыптардың соңында нүкте қойылмайды. Егер атау екі сөйлемді қамтыса, олар нүктемен бөлінеді. Екінші сөйлемнің соңында нүкте қойылмайды. Тақырыптарда сөздерді тасымалдауға жол берілмейді, орындай алмайды.

4. Мәтіннің парақтары араб сандарымен нөмірленеді, мәтіннің барлық мәтіні бойынша нөмірлеу сақталады.

5. Суреттер (сызбалар, графиктер, кестелер, диаграммалар, суреттер, карталар) бірінші рет айтылған мәтіннен кейін немесе келесі бетте көрсетіледі. Барлық суреттерге сілтемелер болуы керек. Әрбір суреттің астында тұрған атауы болуы керек. Суреттердің астында түсіндірме деректері бар (сурет асты мәтіні).

Сурет түсіндірме деректерінен кейін «Сурет» сөзімен көрсетіледі.

Суреттер жұмыстың барлық шегінде реттік нөмірлеу арқылы араб сандарымен нөмірленеді. Егер рефератта бір сурет болса, ол нөмірленбейді

және оның астында «сурет» сөзі жазылмайды.

6. Сандық материал кестелер түрінде жасалады. Кестелер жұмыста бірінші рет айтылған мәтіннен кейін немесе келесі бетте көрсетілгеннен кейін орналастырылады. Барлық кестелерге мәтінде сілтеме жасау керек. Кестелер жұмыстың барлық шегінде реттік нөмірлеу арқылы араб сандарымен нөмірленеді. Нөмір жоғарғы оң жақ бұрышында «Кесте» деген сөзден кейін оның атауының үстіне орналастырылады. Егер жұмыста бір кесте болса, ол нөмірленбейді және «Кесте» сөзі жазылмайды.

Кестенің тақырыбы кестенің үстінде ортасынан орналасады.

Кесте бағандарының тақырыптары бас әріптермен басталады, ал тақырыпша кіші әріппен басталады. Кестенің басын диагональды бөлуге жол берілмейді. Кестенің жолдарының биіктігі кем дегенде 8 мм болуы керек.

7. Негізгі бетінде білім беру мекемесі, бөлімшесі, студенттік білім алу курсы туралы ақпарат, реферат орындалған оқу пәннің атауы көрсетілуі тиіс.

Рефераттардың сапасы, әдетте, келесі өлшемдерге сәйкес бағаланады:

1. Реферат мәтіннің жаңалығы:

- зерттеу тақырыбының өзектілігі;
- жаңашылдық пен тәуелсіздік мәселені қалыптастыруда, белгілі бір мәселенің жаңа аспектісін қалыптастыруда, жаңа байланыстар орнату (пәнаралық, пән ішілік, интегративтік);
- авторлық ұстанымның болуы, бағалау мен шешімдердің тәуелсіздігі;
- мәтіннің стилдік бірлігі, жанрлық ерекшеліктердің бірлігі.

2. Тақырыптың ашылу дәрежесі:

- жоспардың реферат тақырыбына сәйкестігі;
- тақырып мазмұны мен реферат жоспарының сәйкестігі;
- тақырыптың негізгі тұжырымдамаларының толықтығы мен тереңдігін;
- материалдармен жұмыс істеу әдістерінің және тәсілдерінің жарамдылығы;
- зерттеу, сынау әдебиеттерімен жұмыс істеу мүмкіндігі;
- материалдарды жүйелеу және құрылымдау мүмкіндігі;
- қорытындылай білу, қорытынды жасау, әртүрлі көзқарастарды бір мәселе бойынша салыстыру.

3. Дереккөздерді таңдау негіздемесі:

- мәселе бойынша жұмысты толық пайдалану;
- ең танымал зерттелердің, жаңа оқу-ғылыми басылымдарды, заманауи статистикалық деректерді тарту.

4. Ресімдеуге қойылатын талаптардың сақтау:

- сауаттылықты және мазмұндау мәдениетін бағалау, термологияны меңгеру;
- ресімдеу мәдениеті және реферат көлеміне қойылатын талаптар.

Рефераттарды тексеру және бағалау кезінде студенттердің мынадай типтік қателіктеріне назар аудару қажет:

- мәтіндерді түсінбей және өздерін бағаламай механикалық көшіру. Мәтінді көшірмеу керек, оны мазмұндау керек;
- тақырыптан және жоспардан ауытқу;
- бір мәселені екіншісіне, фрагменттен фрагментке күрт ауысу;
- сұрақтарды мазмұндағанда, аргументтерге, белгілі бір ережелердің дәлеліне аз көңіл бөліну;
- оқылған әдебиетке сын көзбен қарамау, кез келген пайымдауды шын деп қабылдау;
- дәйексөздер тырнақшаға алынбайды;
- мазмұндаманың дерексіздігі: студент өзінің жеке өмірлік тәжірибесін, оқу орнының бейнесін, өзінің мамандығын нашар байланыстырады;
- оқушы өз пікірін сирек айтады;
- кіріспенің, шын мәнінде, қорытындыдан айырмашылығы жоқ.

Р е ф е р а т т ы қ о р ғ а у т ә р т і б і .

1. Жұмыстың міндеттерін, оның маңыздылығын, алынған нәтижелерді, сипаттайтын қысқаша хабарлама, қорытынды мен ұсыныстар.
2. Сұрақтарға жауап
3. Жұмыстың орындалу барысы туралы жетекші-кеңесшінің пікірі.

Барлық жауап үшін, рефератты қорғау кезінде шамамен 15-20 минут беріледі. Студентке жауап беру кезінде төмендегі ұсыныстарды сақтау ұсынылады.

1. Жауап дайындағанда, сіздің жауабыңыздың сызбасы көрсетілетін материалды мүмкіндігінше есте сақтаңыз. Материалды толығымен түсіну үшін маңызды болып табылатын басты нәрсені бөліп көрсету керек, әйтпесе мәселенің мәнін көрсетпей, барлық 15-20 минут бойы жай сөйлеуіңіз мүмкін, әсіресе мысалдар мен иллюстрацияларды қатаң таңдау керек.

2. Кіріспе өте қысқа болуы керек - 1 - 2 тіркесі (егер сіз осы мәселенің

маңыздылығы мен күрделілігіне назар аударғыңыз келсе, онда ол күрделі және маңызды екенін айтпаңыз, бірақ оның күрделілігі мен маңыздылығын көрсетіңіз).

3. Алдымен сұрақты ашып көрсетудегі өз сызбаңызды көрсетіңіз, содан кейін ғана оны толығымен түсіндіруге болады.

4. Дәл осы бөлімді білмейтін өте қабілетті және жақсы дайындалған адамға материалды түсіндіріп жатқаныңызды және осы бөлімнің маңыздылығын мен оның дамуына қызығушылығын дәлелдеу керек екенін елестете отырып айту оңай болады.

5. Терминдердің дұрыстығына және олардың түсіндірулерінің дұрыстығына қатаң қадағалаңыз.

6. Қарқынды жылдамдату арқылы көп нәрсе айтуға тырыспаңыз, бірақ мазаламаңыз.

7. Қажетсіз толқуыңызды көрсетпеңіз, аяушылық күтпеңіз.

8. Мұғалімнің барлық сұрақтарына, оның кішкентай болса да ескертулеріне ерекше назар аударыңыз. Бұл жаңа, қосымша материалдарды есте сақтауға көмектеседі. Оның қолдауын пайдаланыңыз. Мұғалімді ешқашан үзбеңіз!

9. Қосымша сұрақтардан қорықпаңыз - көбінесе мұғалім оларды сізге көмектесудің немесе уақытты үнемдеудің бір жолы ретінде пайдаланады. Егер сізді бөліп жіберсе, ал бағалау кезінде материалдың маңызды бөлігінде болмағандығынды алға тартса, ызаландырмаңыз, бірақ бұл бөлікті сізді бөліп жібергеннен кейін біраз уақыт өткен соң өз жауабыңыздың жоспарын көрсетіңіз.

10. Қосымша сұраққа жауап бермес бұрын, алдымен оны дұрыс түсінуіңіз керек. Мұны істеу үшін кішкене ойлану керек, кейде қайтадан сұрау, нақтылау қажет: сұрақты дұрыс түсіндіңіз бе? Жауап айтарда айтуға болатын нәрселердің барлығын талғамай айта бермей, ойлаудың экономикасы қағидатын сақтау керек.

11. Жауап беруге дайын болмасаңыз да, мейірімді және әдепті болыңыз (бұл оқытушының емес, сіздің кінәңіз және сол емтиханды сіз сол оқытушыға қайта тапсырасыз).

12. Емтихандарды тапсыру кезеңінде спорттық жарыстардағыдай жеңіске деген шыдамдылық пен ерік қажет. Сәтсіздік жағдайында батылдық жоғалтпаңыз, жеңіске ұмтылыңыз!

2.2. СТУДЕНТТЕРДІҢ СӨЗ СӨЙЛЕУ НЫСАНДАРМЕН ЖҰМЫСЫ

Көпшілік алдында сөз сөйлеу, ғылыми жұмыстың нәтижесін көпшілік алдында қорғау — жоғары ілтипатты талап ететін зерттеу процесінің белгілі кезеңдерінің бірі (8 — 9-қосымшалар).

Аудитория алдында сөз сөйлеуші аудиторияның жағдайы, оның көңіл күйі туралы, оған және оның хабарлап жатқан ақпаратына қатысты ақпаратты үнемі алады. Ол осы ақпаратты үнемі «тексеріп шығуы» және қажет болған жағдайда өзінің сөйлейтін сөзіне түзету енгізуі қажет. Алайда аудиторияның «оқуы» және келіп түскен сигналдарды дұрыс түсінуі үшін байқағыштық пен кейбір практикалық дағдылар қажет.

Шешенге назар аударылғаны туралы мыналар растайды:

- тыңдаушылардың назары шешенге бағытталады;
- тыңдаушылардың корпусы шешеннің жағына еңкейеді;
- тыңдаушы шешенге жақын болуы үшін орындықтың шетіне қарай жылжиды;
- тыңдаушы басын иеді (И.Л. Стернин бойынша).

Шешенге назар аудармау туралы, тыңдаушының қанағаттанбағаны туралы мынадай фактілер айтады:

- тыңдаушының назары басқа жаққа бағытталған;
- тыңдаушының денесі қобалжулы, мүсіні тік, аяқтары түйіскен және еденде тұр (мұндай күй назардың алдамшы екенін жиі білдіреді);
- тыңдаушы басын тік ұстайды, омыртқа жотасы тіктелген;
- тыңдаушы мынадай қозғалыстар жасайды: басы тіктеледі, иықтары көтеріледі, сосын түсіріледі, көзқарасы жан-жақты кезе бастайды; тыңдаушының денесі шыға беріске қарай «жылжиды»;
- тыңдаушының аяқтары алға қарай созылған және айқастырылған, денесі артқа қарай шалқайған, басы алға қарай түсірілген (бәрінен бұрын риза болмағанын білдіреді);
- тыңдаушы басын алақанымен таянып алады;
- тыңдаушы қаламсаптың қалпақшасымен шертеді, аяқтарымен, саусақтарымен бірдемені тықылдатады;
- тыңдаушы қағазға бірдеменің суретін салады;
- тесіле қарау (назар аудару имитациясы);
- тыңдаушы қолын құлағына (ерніне) тигізеді және оны төмен түсіреді (жасырған ықыласы туындайды, бөлінеді) және басқа. (И.Л.Стернин бойынша).

Шамамен 10— 15 минуттан тұратын назар аудару кезеңі бар екенін ескеру қажет. Осы мерзім өткеннен кейін назар аудару төмендейді, сосын ол тағы осындай уақыт аралығында қалпына келеді, ал үшінші он бес минуттан кейін нақты түрде төмендейді. Жоғарыда айтылғандардан бастап сөз сөйлеуді назардың ең аз кезеңі, яғни 10—15 минуттан арттырмаған жақсы. Он минуттық сөз сөйлеу өте ерекше, өйткені ол аудиторияның назар аударуымен тұтас қамтылған және кейбір назар аударудың артықшылығы болады.

Егер біз заманауи жедел радиожәне тележаңалықтардың, әлемнің ақпараттық агенттіктері жүргізетін ақпараттық хабарлардың ұзақтығына назар аударсақ, онда олар қағидадағы сияқты 10 минутта аяқтайды. Сондықтан, сөз сөйлеудің қысқалығы — аудитория назарының кепілі.

Назар аударуды қолдаудың тәсілдері бар.

1. *Аудиторияға шешендік мәселе*. Шешендік мәселе ең күшті және тиімді шешендік фигура, диалогизациялық тәсілдердің бірі болып саналады. Шешендік мәселелер естігенде жақсы қабылданады (өзгелер сияқты және кез келген мәселелер), сондықтан олар назар аударуды қолдаудың тиімді құралы болып табылады.

2. *Аванстау*. Аванстауда маңызды немесе қызықты пікірді, идеяны, тыңдаушыларды сөзсіз қызықтыратын кейбір жай-жапсарларын хабарлаудың әдейі ұзаққа созылғаны байқалады. Мұндай жағдайда шешен сол немесе өзге де фактілер туралы хабарлайды: «Бұл туралы сөз кейін айтылады».

3. *Тақырыпты көрсету*. Зерттеу тақырыбын (образ) көрсете отырып, тыңдаушылардың қабылдауын жандандыруға болады.

4. *Өлкенің заңы*. Бұл заң соңы мен басы ортасына қарағанда жақсы қабылданатынын және есте сақталатынын білдіреді. Сөйлеген сөздің ортасында сәтсіздік болмауы үшін сөзді барынша әртүрлі, барынша әсерлі және т.б. жасау қажет.

5. *Сөз сөйлеудегі басты ойды жеткізе білу*. Сөз сөйлеуде басты ойды ауызша тұжырымдауды сөз сөйлеушінің өзі сияқты аудитория да жасауы қажет. Басты ойды әрқашан жеке ұсыныс түрінде қалыптастырған жақсы. Көптеген сөз сөйлеулерді басты ойдан бастау керек емес, ол сөздің ортасында және соңында айтылуы қажет. Басты ойды әртүрлі ауызша формада қайталау өте тиімді.

6. *Регламентті сақтау*. Тыңдаушылардың төзбеушілігін күшейтетін заң бар, ол былай қалыптастырылады: сөз сөйлеуші ұзақ сөйлеген сайын тыңдаушылардың үлкен мұқиятсыздығы мен төзімсіздігін тудырады. Баяндамашы қалай қызықты болса да, оған тыңдаушылар қалай орналасса да, ол барынша ұзақ сөйлеген сайын оны аз тыңдайды және ол өзінің сөзін ұзаққа созғаны туралы көп ойлайды және оған жылдам аяқтау қажет.

Сөз сөйлеу кезінде сөздің техникасы аса маңызды. Ауызша сөз — сөз сөйлеушінің эмоциясының айнасы: тыңдаушылар екпіні арқылы

сөйлеушінің баяндаған тақырыбына деген шын көзқарасын біледі. Сөздің күші дауыстың күшінде болмайды, ал оның сезімінде сақталған қарқынында.

Сөйлеуде басты рөлді *тыныс* алу атқарады. Дұрыс тыныстау — дауысты ретке келтірудің негізі. Ол дауысқа қолдау көрсетеді, ойды жеткізеді. Күйзелу адамды әлсіретеді және оны жинақтап ойлау мен әрекет ету қабілетінен айырады. Нәтижесінде — сөз бір сарынды, солғын, ақырын шығады. Күйзеліс бұлшықеттің ширығуы мен тыныс алудың тоқтауына әкеліп соғады, дауысты өзгертеді немесе блокадалайды. Егер тыныс алу тынышсыз болса, онда ой да шым-шытырық және бейберекет болады. Керісінше, егер тыныс алу біркелкі және тыныш болса, онда ойлар мақсатқа лайық болады. Тоқталған тыныс алу дауысты күшінен, сенімділігінен, көркемдігінен айырады. Ақыл-ойдың негізіне жету тыныштық пен көңіл аударған жағдайда ашылады. Презентацияның алдында бірнеше рет терең демалу сізге көзделген мақсатта тыныштану мен жинақталуға көмектеседі. Сонымен қатар, анық пікірді, дұрыс тыныс алуды қамтамасыз ету ауаның дауыс желбезегіне енуін қамтамасыз етеді, бұл нақты және анық сөйлеуге мүмкіндік береді, сондай-ақ күйгелектікті азайтады. Көкеттік тыныс алу дауыс күшін ұлғайтады. Бақылаңыз, дем алу кезінде иықтың құлаққа дейін көтерілмеуі қажет.

Артикуляция сөздегі эмоционалдық және интеллектуалдық баланс қамтамасыз етеді. Жақсы артикуляцияланған сөз тыңдауға мәжбүрлейді. Тәжірибесіз шешендерде үлкен қарқындылық сияқты мұндай қателіктер жиі кездеседі.

Үлкен қарқындылық сөйлемшенің мағынасын көмескілендіріп жібереді, іс-әрекетті келешегінен айырады. Екпін біреу ғана (етістік, аудару, салыстыру). Басты ойды тақырыптың ішінде ұстау мен бөлуді үйреніңіздер. Сонда кез келген көлемдегі сөздің бағыттылығы, келешегі болады, онда мағына пайда болады.

Сөз естілу үшін барынша қатты, бірақ айқайсыз және ақырусыз болуы керек.

Айтылу түсінікті, айқын, сенімді (сөздің соңын «жұтып қою»-сыз) болуы қажет. Екпінді дұрыс қойылғаны дұрыс.

Сөйлеу екпіні — ақпараттың ерекше аймақтарында ақырын, орташа — негізгі баяндау, жылдам — қосымша ақпаратты баяндау кезінде.

Сөйлеу ырғағы сіздің сөздеріңіздің ықпалына тең. Егер сөзде ырғақ болмаса, онда сөз күнделікті болып қалады. Сөйлеушінің сөзді жылдамдатуы немесе бәсеңдетуі көпшіліктің назарын аударады, бірақ жылдамдықты өзгерту сөз сөйлеудің логикалық құрылымын ақтауы қажет. Айтылған сөздің маңыздылығы дауыс қаттылығын ұлғайту, дауыс қаттылығын төмендету, сөзді бәсеңдетуде көрсетіледі.

Дауыс ырғағы мысқылдау және қорлау түрлерінсіз сарынды, байсалды, дәлелді, мәнерлі болуы қажет.

Кідіріс айтылғанның маңыздылығына ерекше көңіл аударады, сөз сөйлеуші мен тыңдаушыларға айтылғандарды түсінуге мүмкіндік береді, тыныс белгілерінің функцияларын орындайды. Негізгі тармақтармен арадағы кідіріс және аудиториямен сыртқы байланыс туралы ұмытуға болмайды. Өз сөзіңізді аздаған үзінділерге бөліңіз және сөздің жатықтығын қадағалаңыз. Кідіріс — ойдың жалғасы, ол әрқашан әрекет етуде: бұл әрекет пен сөздерді іздеу, ойдың жалғасы, жаңа идеялардың тууы және т.б.

Сөз төрағаға (жүргізушіге) және комиссия мүшелеріне емес, егер олар баяндамашының бір бүйірінде немесе артында болса, негізгі аудитория жаққа бағытталуы керек. Сөздік орамдар мен ғылыми сөздердің түрлері, ауызша сөз сөйлеу құрылымдарының мысалдары 8,9-қосымшаларда көрсетілген.

Сөз сөйлеу кезінде қозғалыстарға аса көңіл бөлу керек. Сөз сөйлеген кездегі әрбір қадам — бұл әрекет. Аз қозғалған сайын сізді қабылдау жеңіл болады. Аудиторияға арқаңызбен бұрылмауға тырысыңыз. Барлық бұрылулар, айналулар, ракурстарды ауыстыру, орын ауыстыруларды сізді аудитория барынша алдыңғы жақтан дұрыс көретіндей етіп жасау керек.

Өте белсене қолды сермет сөйлеуге жол бермеңіз — бұл сіздің сөзіңізді қабылдаудан аудиторияны алаңдатады.

Дене қимылдары нақты болуы керек және сізге аса маңызды бірдемені көрсету қажет болған кезде ғана пайдалана аласыз.

Сөз сөйлеушінің сыртқы түріне қойылатын талаптар.

Киімі — таза, сәнді, әдемі, жайлы, шұбар, тыныс алуға және қозғалуға тар болмауы қажет. Шашы — жинақы. Мимикасы — аудиторияға қатысты сенімділік пен жылы шырай. Тұлғасы — жинақы: арқасы — тік, иықтары — кең. Қозғалысы — еркін, сенімді, салмақты, агрессивті емес.

Сөз сөйлеу кезінде әртүрлі демонстрациялық материалдар пайдаланылады.

1.*Құралдар, үлгілер, конструкциялар және басқа көрнекі құралдар*. Көрнекі құралдар тыңдаушылармен жемісті іс-әрекеттің тиімді құралы қызметін атқарады. Нақты заттарды көрсету назарды аударады, жаңа ақпараттарды жедел түсіну мен меңгеруге мүмкіндік туғызады. Баяндамашыға көрнекі заттарды орналастыру үшін орынды (қажет болған жағдайда дайындау) алдын ала қарастыру қажет. Жұмысты көрсету немесе тәжірибер жүргізу кезінде техника қауіпсіздігін, сондай-ақ орынның тазалығы мен пайдаланылған заттардың қорғалуын сақтау керек.

2. *Слайдтар, кино- және бейнероликтер, компьютерлік презентациялар*. Бейне материалдар заманауи көрнекі құралдар және қатысушылардың ақпаратты қабылдауы үшін тиімді болып табылады. Баяндамашыға бейне материалдарды көрсетудің техникалық және ұйымдастырушылық құралдарды (қажет болған жағдайда дайындау және

тексеру) алдын ала қарастыру қажет.

3. *Плакаттар, схемалар, сызбалар, кестелер, графиктер, суреттер және басқа қағаз тасымалдағышта рәсімделген материалдар*. Қағаз материал тасымалдау, көрсету, бекіту және босату кезінде қатысушылар мен баяндамашыға түсіну үшін қолайлы болуы керек. Плакаттардың суреттері мен мәтіндері үлкейтілген масштабта жасалуы қажет. Баяндамашыға тек плакаттарды көрсету үшін емес, оларды жедел бекіту және алдағы уақытта босату құралдары үшін орынды (қажет болған жағдайда дайындау) алдын ала қарастыру қажет. Сол немесе өзге плакатқа сілтеме жасау кезінде қарапайым және/немесе лазерлі көрсеткішті пайдалану ұсынылады.

Мүмкіндік болса баяндамашы плакаттар, схемалар және т.б. шағын форматты көшірмелерінің қажетті санын алдын ала дайындайды және оларды сөз сөйлегенге дейін қатысушыларға таратады (мұндай таратылатын материал хэндауттар деп аталады).

4. *Тақтадағы жазулар (флипчарт).* Тақтадағы жазулар (флипчарт) ауызша сөз сөйлеудің сапасын артырады, сондықтан жазуға уақытша шығынды есепке алу, сондай-ақ оны орындаудың анықтығы мен ұқыптылығын қадағалау қажет.

Негізгі сөз сөйлеуден кейін барлық қатысушылардың қатысуға құқығы бар, баяндама тақырыбы бойынша пікірталас басталады.Баяндамашыға ауызша түрде зерттеу жүргізілген тақырыпқа сәйкес және мазмұны мен түрі бойынша әртүрлі: нақтылау, тексеру, дамыту және басқа кез келген сұрақтар қойылуы мүмкін. Баяндамашы мұндай әртүрлі сұрақтарға бәрінен бұрын психологиялық дайын болуы керек.

Жауап беру кезінде сұрақ қоюшы адамға әдептілік көрсетуі қажет. Сұраққа жауап бермес бұрын сөйлеушіні мұқият тыңдау және қажет болған жағдайда сұрақты нақтылау және жазып алу қажет. Барлық сұрақтарды тыңдап алып, сосын оларға жауап бергенше, қойылған сұраққа бірден жауап беру ұсынылады. Баяндамашы сұраққа қысқа, нақты және жақсы дәлелденген жауаптың маңызсыз қосымша сұрақтарды болдырмауы мүмкін екенін ескеруі тиіс.

Жауап берген кезде зерттеу жұмысының мәтініне сілтеме жасауға болады. Бұл жауапқа барынша сенімділік береді және жүргізілген зерттеу нәтижесінің дұрыстығын бір мезгілде айқындауға мүмкіндік береді.

Баяндамашының қатысушылардың және сұрақ қоюшы тұлғалардың атына ризашылығын білдіруі, зерттеушінің көпшілік алдында сөз сөйлеуі туралы жалпы оң пікір туғызады.

Жаңадан бастаған, тәжірибесіз зерттеушілер сұрақтан қорқады, кей уақытта тыңдаушылар сұрақ қоймаған жағдайда өзінің сөйлеген сөзін сәттілік деп есептейді. Бұл - қателік. Сұрақтан қорықпау керек, сіздің сөз сөйлеу әрекетіңізді күшейту мақсатында аудиторияның сұрақ қоюына жағдай жасау және өршіту қажет.

Сұрақтарға берілетін жауаптардың негізгі принциптерін қарастырамыз.

1. Сіз сұрақты түсіндім деп ойлаңыз. Логикалық құрылымға байланысты сұрақтарды— нақтылаушы және толықтырушы деп екі түрге бөледі. Нақтылаушы (жабық) сұрақтар оларды пайымдауда білдірілген шындық немесе жалған екенін анықтауға арналған сұрақтар. Жабық сұрақтардан тұратын сөйлемдерде олардың грамматикалық белгісі болып табылатын «ба,бе,па, пе, ма,ме,» шылаулары қолданылады. Толықтырушы (ашық) сұрақтар тыңдаушыны қызықтыратын оқиғаларға, құбылыстарға, заттарға қатысты жаңа мағлұматты түсіндіруге байланысты. Мұндай сұрақтардың грамматикалық белгісі сұраулы сөйлемдер болып табылады: «кім», «не», «қайда», «қашан», «қалай», «неге» және басқалар.

Нақтылаушы және толықтырушы сұрақтар құрамына қарай қарапайым және күрделі болады. Қарапайым сұрақтар бөлінбейді, олар өзіне басқа сұрақтарды қоспайды. Күрделі сұрақтарды бірнеше қарапайым сұрақтарға бөлуге болады. Егер күрделі сұрақтарды қарапайым сұрақтарға бөлетін болсақ, оған жауап беру оңай болады.

Сұрақтар сипатына қарай бейтарап, тілектес және тілектес емес, дұшпандық және арандатушылық болады. Сондықтан сұрақтың тұжырымдалуы, дауыстың ырғағы бойынша мінезінің тактикасын дұрыс қалыптастыру үшін сұрақтың сипатын анықтау қажет.

Бейтарап және тілектес сұрақтарға, сол немесе өзге де айтылған жағдайларды айқын түсіндіруге барынша тырысып, асықпай жауап беру керек. Егер сұрақ анық, мүлдем сауатты қалыптастырылмаса да комиссия мүшелеріне барынша көп назар аудару және құрмет көрсету маңызды. Ашулы және такаппарлық үн жарамайды. Тілектес емес сұраққа жауап берген кезде олардың арандатушылық мәнісін анықтау, оппоненттің позициясын тауып және лайықты тойтарыс беру керек.

2. Барлық сұрақтарға жауап беріңіз. Барлық сұрақтарға ақырын жауап беру міндетті емес. «Мен сізді түсіндім, мен сізге кейінірек жауап беремін» немесе «Бұның біздің тақырыпқа мүлдем қатысы жоқ, бірақ мен сұраққа әңгіменің соңына қарай жауап беруге тырысамын» деп жауапты кейінге қалдыруға болады. Кез келген сұрақ заңды және жауап беруді талап етеді - өзіңнің сұраққа деген такаппарлық көзқарасыңды көрсетуге, сұрақтың байыпсыздығы немесе орынсыздығын көрсетуге болмайды.

3. Бәріне бірдей құрметпен жауап беріңіз. Сөз сөйлеуші кез келген сұрақ қоюшыға назар аударып, ізет білдіру, оның сұрағын заңды, орынды, назар аударуға лайықты деп тану керек. Егер тыңдаушы сұрақты өзіне көңіл аудару үшін немесе өзі үшін бірнәрсені түсіндіру үшін қойса да, әрбір сұрақты мұқият тыңдау қажет. Сұраққа жауап беріп тұрып комиссия мүшесіне қарап: «Сіз мен дұрыс түсінбедіңіз» деп сөйлеуге болмайды. «Мүмкін мен орынсыз айтқан шығармын» немесе «Мен өз ойымды жықсы жеткізе алмадым» және басқа деп айту керек.

4. Қысқа жауап беріңіз. Жауапты тағы бір сөз сөйлеу сияқты етуге болмайды. Кез келген сұраққа жауап 1 — 5 минуттан аспауы қажет.

2.3. POWER POINT КӨМЕГІМЕН ҒЫЛЫМИ ЖҰМЫСТЫҢ КОМПЬЮТЕРЛІК ПРЕЗЕНТАЦИЯСЫН ЖАСАУ БОЙЫНША ҰСЫНЫС

Курстық және дипломдық жұмыстарды қорғау кезінде, ғылыми конференцияларда баяндама жасаған кезде PowerPoint программасында орындалған презентациялар жиі пайдаланылады. Олар ойдағыдай өтуі үшін сіз оны PowerPoint-те қалай ұсынасыз, соған дейін хабарлама дайындаңыз:

- сіз ұсынғыңыз келген көзқарасты, идеяларды, қорытындыларды ойланыңыз;
- нобайларын жасаңыз («жабысқақ қағаздар» әдісі);
- қабырғада қағаздан жолақтар орналастырыңыз;
- нобайларды орналастыру логикасын және тәртібін тексеріңіз;
- нобайларды санаттар бойынша бөліңіз;
- әрбір слайд үшін ақпаратты алыңыз (15 — 20 слайд, слайдтағы мәтін 40 сөзден аспайды), слайдтардың графикалық бейнесіндегі цифрлар санын және фразаның ұзындығын шектеңіз (қысқартылған тіл аудиторияның негізгі сөздерді бір нүктеге топтауға мүмкіндік береді), кейбір сөздердің астын сызыңыздар, бөліп жазыңыздар (негізгі сөздер), ақпараттың бір бөлігін графикалық етіп ресімдеңіздер (гистограммалар, диаграммалар);
- түсі назар аударуы, көңіл көтеруі, оң пікір тудыруы мүмкін екенін есте сақтаңыз.

Компьютерлік презентация дәстүрлі қағазды плакат алдында бірқатар артықшылық береді. Программаны толық пайдалану үшін компьютерлік презентацияны дайындауда оның барлық ерекшеліктерін жақсы білу қажет (10-қосымша).

Компьютерлік презентация жасау кезіндегі негізгі принциптер қысқа айтушылық, айқындылық, орындылық, ұстамдылық, көрнекілік (негізгі сәттерді атап айту), есте сақтаушылық (эффектілерді дұрыс пайдалану) болып табылады (1-қосымша).

Компьютерлік презентацияны тақырыптық слайдтан бастау және қорытынды слайдпен аяқтау қажет. Тақырыбында жұмыстың атауы мен авторы жазылады. Барлық слайдта қысқаша атауын орналастыруға кеңес береміз. Слайдтарды нөмірлеу және олардың презентацияда қанша екенін көрсету қажет. Кәсіби компьютерлік презентацияны дайындау үшін шаблондарды пайдалану ұсынылады.

Шаблондардың дизайндарына назар аудару керек. Көрнекі шаблондарға әуес болмаңыз, слайдта ақпарат фонға қарама-қарсы болуы қажет. Нашар кескін кезінде фонды түрлендіру мүмкіндігі болуы үшін екі-үш әртүрлі фондық безендіруді таңдаңыз.

Анимацияның әсерлерін теріс пайдаланбаңыз. Анимацияның әсерлерінің үйлесімді бағыты бірінші кезекте слайдтың тақырыбы, сосын — абзацтар бойынша мәтіні болып табылады. Сондықтан егер бірнеше слайдтарда бір атау болса, онда атауы үнемі экранда қалуы керек.

Динамикалық анимация сіз ұсынған жаңа құрылымда сөз сөйлеу процесінде бар құрылымның логикалық трансформациясы болса ғана тиімді. Мәтін әріп немесе сөздер бойынша көрінген кезде анимацияны бағыттау аудиторияның келеңсіз реакциясын тудыруы мүмкін, алайда сөзді бір мезгілге тыңдау мен зерттеу материалын көрнекі түрде көрсету шеберлігін егжей-тегжейлі түсіну өте қиын. Презентацияның слайдтарын көркені қабылдау 2-ден 5 секундқа дейінгі уақытты алады, сол кезде анимацияның кейбір түрлерінің ұзақтығы 20 секундтан асуы мүмкін.

Сіздің презентацияның уақытша режимін белгілеңіз. («Слайдтар көрсету» — «Уақытты белгілеу режимі») мәзірін қолдана отырып, әрбір слайдқа қанша минут қажет екенін біліңіз. Баяндама кезінде асықпау және міңгірлемеу өте маңызды. Егер сіз слайдтың мәтінін оқысаңыз, онда бұл сіз материалдан хабардар емес деген сигнал болуы мүмкін. Егер сіз абыржып қалсаңыз немесе толқып кетсеңіз, онда презентация мәтіні сіздің құтқарушыңыз болады. Баяндама бойынша әрбір слайдқа («Түрі» — «беттің белгісі») белгілерін дайындаған дұрыс. Оларды («Басу» — «белгілерді басып шығару») басып шығарыңыз және дайындық кезінде, ең болмағанда презентацияда пайдаланыңыз. Кейбір негізгі слайдтарды тарату материалдары ретінде басып шығаруға болады.

Интерактивті материалдарды пайдаланыңыз. Өз презентацияңызды басқару үшін (алға-артқа) деген интерактивті батырманы немесе ең болмағанда («PageDown» — «PageUp» пернелері) пернетақтасын қолданыңыз. Бұл әсіресе сізден нақты слайдты қайта көрсетуді сұраған кезде, сұрақтарға жауап беру кезінде қажет болуы мүмкін. Өз баяндамаңыздың уақыт интервалын автоматты түрде қадағалаңыз.

Көпшілік алдында сөз сөйлеуде, оның аудиториямен байланыс орнататын қабілетіне ықпал ететін және оны қолдайтын сөйлеушінің барлық мінездерінің жиынтығы белгілі болатын студенттің коммуникациялық жағдайы үлкен рөл атқарады. Аудиториямен оңтайлы өзара әрекет етуге мүмкіндік беретін қажетті коммуникациялық жағдайды қалыптастыру кезінде:

- тек презентация туралы ойлау;
- тыңдаушыларға көңіл аудару;
- тыңдаушылардың реакциясын бақылау;
- сол сәтте сіздің сөзіңіз бен аудиторияның назарынан басқа, өте ерекше және маңызды ештеңе жоқ екеніне өзіңізді сендіру;
- сөйлеу әрекетіңізге барлық физикалық және моралдық күшіңізді салу;

- бастауға жігерлі көңіл күйді болу, аудиторияны өзіне қарату;
- көпшілік алдында сөз сөйлеу — бұл сіздің мақсатқа жету үшін ойыңызды жүзеге асыруға байланысты кәсіби әрекетіңіз екенін түсіну қажет.

Осының бәрі сөйлеушінің ішкі жағдайын жасайтын түр әлпеті, мимикасы, көзқарасы, тұрған тұрысы, келбеті, дене қозғалысынан көрініс табады. Мұндай ақпарат аудиторияға пайымсыз деңгейде болып есептеледі. Осыдан сөйлейтін сөздің алғашқы сөзі басталмай-ақ сәтсіздікке ұшырағанын білуге болады. Өзіңді әлсіз, жасық, немқұрайды, ынтасыз сезінсең аудиторияға кіруге және сөйлеуді бастауға болмайды. Мұның бәрін аудитория бірден (басында мән бермесе де) сезеді және оның реакциясы жағымсыз, енжар болады.

Аудиториямен байланыс туралы сөздің мәтінің дайындаған кезде есте сақтау керек. Мыналарға қатысты арнайы сөйлеу әрекеттері бар: жүгіну, сәлемдесу, қошемет сөз айту және қоштасу. Осы әрекеттердің әрқайсынан бірнеше нұсқасын таңдап алу және оларды интонациялық қатынаста, стильдік қатынаста жақсы игеру керек. Жүгінуді сөз сөйлеудің орта кезінде қолдану қажет, олар тыңдаушылардың назар аударуын жақсартады.

Байланысқа қолдау көрсету кезінде метамәтіндік конструкциялар өте маңызды рөл атқарады. Метамәтін — бұл мәтін туралы мәтін. Онда сөйлем құрау туралы айтылады. Жақсы шешен сөз сөйлеудің барлық бөлігінде метамәтіндік конструкцияларды: «Сіздердің назарларыңызды мынаған аударғым келді»; «Тағы да қайталаймыз»; «Енді мынадай сұраққа ауысамыз»; «Біріншіден»; «Екіншіден»; «Қорыта келе айтқым келгені» және т.б. айтады.

Ауызекі тіл қайтымсыз болғандықтан сөйлеуші оны тыңдаушылардың бірден жеңіл қабылдауын үнемі ойлауы керек. Сөз сөйлеушінің міндеті — сөзді қабылдау кезінде мейлінше қысқарту. Сондықтан бәрінен бұрын мәтіннің кейбір параметрі болуы керек.

4-кесте. Ғылими еңбекті көпшілік алдында қорғаудың үлгі жоспары

Сөз сөйлеудің құрамдас бөлігі	Сөздік ресімдеу
Сәлем беру	«Қайырлы күн», «Құрметті төраға», «Құрметті комиссия мүшелері және қатысушылар»!
Зерттеу тақырыбының атауы	«Назарыңызға .... тақырыбындағы хабарламаны ұсынуға рұқсат беріңіз»; «Тақырыбым ... »
Сөз сөйлеу мақсаты	«Сөз сөйлеу мақсаты - ... саласында зерттелген тақырып бойынша жаңа ақпарат беру»
Зерттеу өзектілігі (зерттеу тақырыбын тандауды дәлелдеу)	«Зерттеу өзектілігі және тақырыбын тандау келесі факторлармен анықталады: біріншіден, . екіншіден, . үшіншіден, .»
Зерттеу мақсаты және оған жету амалдары	«Өткізілген зерттеу мақсаты — ...»; «Зерттеудің негізгі мақсаттары және оларды шешу амалдары: 1. ... 2. ... 3. ...»
Зерттеу барысында аланған нәтижелер	«Зерттеу барысында келесі жаңа теориялық және (немесе) тәжірибелік нәтижелер алынды. 1.Келесі сипаттағы білім алынды: . 2.Жаңа гипотезалар мен идеялар ұсынылды: . 3.Жаңа модельдер, бағдарламалар жасалды: ... 4.Жаңа проблемалар (міндеттер) анықталды»
Қорытынды	Өткізілген зерттеу және алынған нәтижелер негізінде келесі қорытындыны жасауға болады: 1. ... 2. . 3. .
Өткізілген зерттеу перспективасы	«Осы тақырыпта келесі бағыттардағы даму перспективалары бар.»

4-кестенің аяқталуы

Сөз сөйлеудің құрамдас бөлігі	Сөздік ресімдеу
Көңіл бөлгені үшін алғыс айту	«Сөзіме көңіл бөлгеніңіз үшін алғыс айтамын»

Баяндама тақырыбы бойынша пікірталас

Сұрақтар жауаптары	«Сұрақ қойғаныңыз үшін рақмет»: а) «Менің жауабым — ...»; б) «Сұрағыңызға жауап ретінде ..... айтуға болады»; в) «Өкінішке орай, қойылған сұрақты қарастыру зерттеу мәніне кірмегендіктен жауабым жоқ»; г) «Қойылған сұрақ жете түсіндіруді талап етеді, егер қосымша уақыт берілсе, оған жауап беруге дайынмын және т.с.с.
Зерттеу тақырыбы бойынша қойылған сұрақтар және танытқан қызығушылық үшін алғыс айту	« Зерттеу тақырыбы бойынша қойылған сұрақтар және танытқан қызығушылығыңыз үшін алғыс айтамын. Рақмет.»

Жай сөйлемдер және күрделі сөйлемдердің бөліктері аса ұзын болмау қажет. Жедел жадының деңгейі 5─7 сөзден тұратын сөздер тізбегімен шектелген.

Ғылыми еңбекті көпшілік алдында қорғаудың үлгі жоспары 4-кестеде ұсынылған.

ҚОРЫТЫНДЫ

Студенттер ғылыми-зерттеу жұмысын оқу сабақтарының әр алуан түрлерін, аудиториядан тыс тәрбие жұмысын, қоғамдық қызметті, студенттік өзін-өзі басқару, мәдени-ағарту, спорттық және өзге де жұмысты өзіне алатын, кәсіби оқу орындарының барлық оқу-тәрбие процесінің мәнмәтінінде қарастыру пайдалы. Осы қызмет түрлерінің әрқайсысы жоғары білікті мамандарды дайындаудың бірыңғай шешімін өзінің құралдары және әдістерімен шешеді.

Оқу және ғылыми-зерттеу жұмыстарының тақырыптары мен сапасын қою, ұйымдастыру, әр алуандығы ора кәсіби оқу орындарында бірдей емес. Тіптен жақсы білім беру мекемелеріндегі студенттік үйірмелер мен ұйымдардың қызметі оқу-тәрбие жұмыстарының деңгейі тұтасымен алғанда кей кездері артта қалады. Студенттер мамандарды дайындау сапасына кері айтылатын ғылыми үйірмелер мен ұйымдар жұмысына аз белсенділікпен араласады.

Студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың негізгі ғылыми ережесі мен біздің құралда жазылған мәліметтер студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін дамытудың жеке бағдарламасын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Аталған оқу-әдістемелік құралдарда болашақ мамандарды оқыту мен тәрбиелеудегі ғылыми-зерттеу жұмыстарының рөлі қарастырылған. Студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыруға әр алуан тәсілдер көрсетілген. Дәрістік және тәжірибелік сабақтардың жеке нұсқаларын дайындау кезінде қолданылуы мүмкін ОНИС курсының кейбір дәрістерінің пәрменді конспектісі келтірілген. Ұсынылған материалдар оқытушылар мен студенттерге ғылыми жұмысты дұрыс ұйымдастыру және оны жоғары деңгейде орындауға көмектеседі деп үміттенеміз.

Қосымшалар

«Студенттер оқу-зерттеу жұмысының негіздері (СОЗЖН) курсы бойынша тәжірибелік материалдар

1-ҚОСЫМША

Титулдық парақты толтыру үлгісі

Ресей Федерациясының Білім және ғылым министрлігі

Оқу орнының атауы

Оқудың проблемалық-іздестіру әдістерін қолдану негізінде студенттердің оқу жұмысын қалыптастыру

Күндізгі бөлімі ... курсының
(Н33А) студенті
Ольга Александровна Юшинаның

Ғылыми жетекші:
педагогикалық ғылымдар кандидаты,
доцент Ирина Петровна Михайлова

Мәскеу

2010

2-ҚОСЫМША

БІТІРУ АТТЕСТАЦИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ҮЛГІЛІК ҚҰРЫЛЫМЫ

Қайсыбір зерттеу, соның ішінде аттестациялық жұмысының құрылымын мазмұны қамтып көрсетеді. Төменде бітіру аттестациялық жұмысы мазмұнының үлгісі көрсетілген.

МАЗМҰНЫ

Кіріспе 3

1-тарау. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттегі оқу жұмысының проблемасы.....9

1.1. Оқу жұмысымен қалыптастырылған мәні және өлшемшарты.....9

1.2. Студенттер оқу жұмысының психологиялық ерекшеліктері.....16

1.3. Студенттер оқу жұмысын қалыптастыру шарттары.....23

2-тарау. Студенттер оқу жұмысын қалыптастырудағы проблемалық-іздестіру әдістерін қолдану..... 30

2.1. Оқудың заманауи тәжірибесіндегі өзекті әдістердің орны және мағынасы....30

2.2. Тәжірибе-эксперименттік жұмысында оқудың проблемалық, іздестіру әдістерін қолдану.....37

2.3. Тәжірибе-эксперименттік жұмысының тиімділігін талдау.....44

Қорытынды 50

Қосымша 55

Әдебиет 58

4-ҚОСЫМША

БІТІРУ АТТЕСТАЦИЯЛЫҚ ЖҰМЫСҚА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАП ЖӘНЕ ОНЫ БАҒАЛАУДЫҢ ӨЛШЕМШАРТТАРЫ

Қорытынды аттестациялық жұмыс — бұл кәсіби немесе қосымша білім беретін оқу орнындағы оларға барлық оқыту кезеңі ішінде өткізілген студенттердің ғылыми-зерттеу қызметінің нәтижесі. Сондықтан аттестациялық жұмыстың тақырыбы тағылымдамадан өту мен педагогокалық қызмет барысында дами отырып, алғашқы көздерді конспектілеу, дайындау және басқалардан бастап өзіндік жұмыста өткен әр алуан түрлері процесінде «пісіп жетіледі». Бір жағынан қорытынды жұмыс атауының шамасы теорияның дәйекті өрістеуі мен тереңдеуін, ал басқа жағынан — нақтылықты, айқын анықтауды және эксперименттің мазмұнын талап етеді.

Тақырыпты таңдауда ерекше талап — оның маңыздылығы. Ол бір уақытта зерттеуші студенттің мүддесіне барынша сәйкес келуі қажет, яғни аттестациялық жұмыс — қара бастың қамы емес, болашақ маманның кәсіби түсінігі мен шығармашылық қабілетін дамытудың таптырмайтын құралы.

Таңдалған тақырыпқа сәйкес нақты жүргізу кезінде негізгі ғылыми позиция: нысан, пән, проблема, мақсат, гипотеза, міндеттер, әдістер, зерттеу кезеңдері қалыптастырылады, біліктілік жұмыстарының теориялық және практикалық маңыздылығы сипатталады.

Аттестациялық жұмыстың міндеттерін ойдағыдай шешу бәрінен бұрын құрылым мүмкіндік туғызады. Бірінші тарауда таңдалған проблемалардың теориялық негізі ашылады; екінші тарау оның тиімділігін алдағы уақытта талдай отырып, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстағы теориялық тұжырымдаманы іске асыруға арналады. Тұжырымдар мен ұсыныстар қорытындыда жазылады. Эксперимент барысында алынған зерттеу-тәжірибелік материал қосымша ретінде ресімделеді.

Негізгі мәтіннің шамамен алғандағы көлемі (қосымшаны қоса алғанда) машинкаға басылған 50—60 бетке есептелген.

Біліктілік жұмыстарын бағалау критерииі:

а) тақырыптардың ғылыми негізін ашу: тыңдаушы ұғымның мәнісін, олардың тігі және көлденеңі бойынша даму тарихын қарастырады, сондықтан білгірлігі мен ой-өрісі кеңдігін, ғылыми әдебиетпен жұмыс істей білуін көрсетеді. Басылымды талдай отырып, оқушы әртүрлі авторлардың көзқарасын салыстырады, пікірлерінің ұқсастығы мен айырмашылығына ерекше көңіл аударады, өз позициясын жасауға және оны жазбаша сөзде сауатты білдіруге тырысады;

б) тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың тиімділігі және оның нәтижелерін өлшеу әдістері критериилерінің сәйкестігі мен негізділігі: ғылыми көздер мен педагогикалық тәжірибені талдау негізінде таңдалған тақырып бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың тиімділігінің критерииі мен көрсеткіштері айқын және негізді тұжырымдалады, оның нәтижелерін тиісті өлшеу әдістері қарастырылады;

в) жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың сапасы: мақсатына және жұмыс гипотезасына сәйкес тәжірибелік-эксперименттік жұмысының мазмұны мен ұйымдастыруы ашылады. Сондықтан педагогикалық қызмет құралдарын , эксперименттің барлық бағыттарын қараудың толықтығы мен тереңдігін таңдауда шығармашылық бағытты, жаңалықты көрсету маңызды;

г) алынған нәтижелердің дәлелділігі мен анықтығы: тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелерін талдай отырып, тыңдаушы эксперименттік және бақылау объектілерінің алдын ала және қорытынды кесінділерінің көрсеткіштерін салыстыра білетінін көрсетеді, Мемлекеттік аттестациялық комиссияның зерттеу мәніндегі өзгерістер туралы деректерін дәлелді және көрнекі етіп көрсету;

д) аттестациялық жұмыстардың аяқталуы:

- аттестациялық жұмыс зерттеудің әрбір кезеңінен логикалық және ретті шығатын жалпы қорытындылар және ұсыныстармен аяқталады. Талдап қорыту, бастысын белгілеу, перспективаларын көре білу оқу мекемесін бітірушінің кемелденуі мен жауапкершілігін растайды;
- бітірушінің жұмысын ресімдеу эстетикалық және техникалық нормаларға сәйкес келуі керек.

«СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ-ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІНІҢ НЕГІЗДЕРІ» КУРСЫ БОЙЫНША ТЕСТІК ТАПСЫРМАЛАР

1. Бос орындарды толтырыңыз.
   Педагогика әдіснамасы — педагогикалық бастапқы тұрысы туралы... принциптер, білім алу тәсілдемесі және әдісі, сонымен қатар алынған білімді тәжірибеге ендіру жолдары туралы ... жүйе.
2. Методологиялық дәреже деңгейлерін логикалық тәртіпте қойыңыз:
   а) жалып ғылыми деңгей;
   б) технологиялық деңгеу;
   в) философиялық деңгей;
   г) нақтылы-ғылыми деңгей.
3. Дұрыс жауабын таңдаңыз.
   Педагогиканың методология функциялары болып табылады:
   а) нормативтік, реттеуші;
   б) теориялық, қолданбалы;
   в) теориялық-аналитикалық, нормативтік-қолданбалы.

4. Педагогикалық шындықты бейнелеудің қандай формасы келесі өзіндік ерекшелігіне ие: жинақталған тәжірибе ұғымда, теорияда, гипотезеда көрсетіледі; ғылым білімінің алғышарттары әзірленген; танымның арнайы әдістері мен құралдары қолданылады; ұғымдық-санатты аппарат қолданылады:
   а) көркемдік-бейнелі бейнелену;
   б) стихиялық-эмпирикалық таным;
   в) ғылыми таным?
5. Іргелі зерттеудің өзіндік ерекшеліктерінің бірі:
   а) педагогикалық процестердің заңдылығын ашу;
   б) бөлек теориялық және тәжірибелік есептерді шешу;
   в) бағдарламаларды, әдістемелік ұсыныстарды, оқу құралдарын әзірлеу және т.с.с.
6. Қолданбалы зерттеудің өзіндік ерекшеліктерінің бірі:
   а) педагогикалық процестердің заңдылығын ашу;
   б) бөлек теориялық және тәжірибелік есептерді шешу;
   в) бағдарламаларды, әдістемелік ұсыныстарды, оқу құралдарын әзірлеу және т.с.с.
7. Әзірленімнің өзіндік ерекшеліктерінің бірі:
   а) педагогикалық процестердің заңдылығын ашу;
   б) бөлек теориялық және тәжірибелік есептерді шешу;
   в) бағдарламаларды, әдістемелік ұсыныстарды, оқу құралдарын әзірлеу және т.с.с.

8. Іргелі зерттеулерді, қолданбалы зерттеулерді және әзірленімдерді топтастыру үшін негіздеме келесі болып табылады:
   а) әдіс;
   б) мақсат;
   в) процесс;
   г) нәтиже.

9. Теориялық және тәжірибелік зерттеулерді топтастыру үшін негіздеме келесі болып табылады:

а) әдіс;
б) мақсат;
в) процесс;
г) нәтиже.

10. Ғылыми зерттеуді ұйымдастыру принциптері:
    а) абстрактылыдан нақтылыға өрлеу;
    б) сұхбаткерлердің қажет санын таңдау;
    в) сұрақтар вариациясын ойлау;
    г) танымның эмпиритикалық деңгеінен теориялық деңгейіне ауысу.
11. Ғылыми зерттеу теориялық әдістерінің сипаттамасы:
    а) бақыланатын құбылыстарды тікелей зерделеу;
    б) жасырын заңдылықты табу;
    в) бастапқы фактілерді қою;
    г) бастапқы фактілерді түсіндіру.
12. Ғылыми зерттеу эмпиритикалық әдістерінің сипаттамасы:
    а) бақыланатын құбылыстарды тікелей зерделеу;
    б) жасырын заңдылықты табу;
    в) бастапқы фактілерді қою;
    г) бастапқы фактілерді түсіндіру.
13. Ғылыми зерттеудің әдісі ретінде қолданылатын экспериментте:
    а) бір әдіс;
    б) бірнеше әдіс;
    в) әдістер жүйесі бар.
14. Ғылыми зерттеудің әдісі ретінде қолданылатын бақылаудың басты ерекшеліктері:
    а) бақылау объектісін анықтау;
    б) бақылау хаттамасын жасау;
    в) сұрақтар вариациясын ойлау;
    г) қосымша қажетті аудио-визуал құралдарын анықтау;
    д) қосылған бақылауды жүргізу.
15. Сауалнама әдістері:
    а) бақылау, эксперимент, әңгімелесу;
    б) әңгімелесу, сұхбаттасу, эксперимент;
    в) сұхбаттасу, сауалнама жүргізу, әңгімелесу.
16. Ғылыми зерттеу логикасында және ұйымдастыруда:
    а) зерттеудің эмпиритикалық деңгейі теориялықтан кейін жүреді;
    б) зерттеудің теориялық деңгейі эмпиритикалықтан кейін жүреді;
    а) зерттеу деңгейлерін анықтау тәртібінің ерекше мәні жоқ.
17. Ғылыми-педагогикалық зерттеулердің негізгі әдістері қай топта көрсетілген

а) социометрикалық өлшемдер; талдау; синтез; индукция; шегерім; эксперимент;
б) жаңа материалды ұсыну; әңгімелер;
с) бақылау; эксперимент; әңгімелер; Студенттік жұмыстар мен құжаттарды оқу; математикалық әдістер;
d) тәжірибені жалпылау; сынақтар; зертханалық жұмыс; экскурсиялар; басқару; сауалнама; алгоритмдердің корреляциясы; симуляция;
д) дұрыс жауап жоқ.

18. Жоғарыда айтылған әңгімелердің қайсысы ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістемесіне жатқызылуы мүмкін:
а) кейбір математикалық тұжырымдамалар туралы білімдерін түсіндіруге бағытталған сабақта студенттермен әңгімелесу;
b) гуманистік мораль принциптері туралы студенттермен әңгімелесу;
в) мұғаліммен әңгімелесу, оның барысында студенттердің танымдық белсенділігін белсендіру әдістері пайдаланылады;
г) тәртіпті бұзған студентпен әңгімелесу;
д) ата-аналармен отбасындағы балаларды тәрбиелеу туралы әңгімелесу.

19. Теориялық зерттеулердің кем дегенде төрт әдісін атаңыз.

20. Эмпирикалық зерттеулердің кем дегенде төрт әдісін атаңыз.

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН БАҒАЛАУ

Зерттеу жұмыстарын бағалаудың алғышарттары

Р/с №	Алғышарттар	Бағалау (баллмен)
1	Жұмыс типі	1 — рефераттық жұмыс; 2 — жұмыс зерттеулік сипатына ие
2	Белгісіз нәтижелерді және ғылыми фактілерді пайдалану	1 — автор белгілі фактілерді пайдаланды; 2 — бірегей ғылыми фактілер пайдаланылды
3	Дәйексөздік әдибиеттің толықтығы, ғалымдарға сілтеме	1 — оқу материалы пайдаланылды; 2 — оқу материалынан басқа арнайы басылымдар пайдаланылды; 3 — бірегей әдебиет көздері пайдаланылды
4	Оқу бағдарламасынан тыс білімді пайдалану	1 — жұмыста оқу бағдарламасының білімі пайдаланылды; 2 — жұмысты орындау кезде оқушы қызығушылығы оқ бағдарламасынан тыс шығады
5	Алынған нәтижелердің жаңа деңгейі	1 — жұмыста белгіленген факт расталды; 2 — жұмыста жаңа деректер алынды
6	Зерттеу сапасы	1 — жұмыс нәтижесі студенттік конференцияда ұсынылуы мүмкін; 2 — жұмыс нәтижесі конференцияда және жаңа ережені растауға байланысты ұсынылуы мүмкін; 3 — нәтижелер бірегей және ғылыми
7	Тәжірибелік маңыздылық	1 — жұмыс оқу мақсатында пайдалануы мүмкін; 2 — жұмыс өз оқу орнында пайдаланылады; 3 — жұмыс бірнеше оқу орындарында пайдаланылады; 4 — жұмыс оқу емес ұйымдарға енгізіледі

Окончание

Р/с №	Алғышарттар	Бағалау (баллмен)
8	Жұмыс құрылымы: ендіру, міндеттерді қою, шешімі, қорытынды	1 — жұмыстағы құрылым нашар көрінеді; 2 — жұмыста бір немесе бірнеше негізгі бөлімдері жоқ; 3 — жұмыс құрылымдалған, жақсы ресімделген
9	Тәсілдеменің түпнұсқалығы	1 — дәстүрлі тақырып; 2 —жұмыс жаңа идеялар арасында жасалады;
10	Автордың арнайы және ғылыми аппаратты иелену	1 — автор бастапқы аппаратқа ие; 2 — жалпы ғылыми және арнайы терминдер пайдаланылады; 3 — арнайы аппаратқа ие болу көрсетілген
11	Жұмысты ресімдеу сапасы	1 — жұмыс ұқыпты жасалған, бірақ артышылықсыз, сипаттауы түсініксіз, сауатсыз; 2 — жұмыс ұқыпты жасалған, анық, бірізді, түсінікті, сауатты сипаттама; 3 — жұмыс тапқырлықпен ресімделген, жұмыс сипаттамасын арттыратын дәстүрлі емес құралдары қолданылған
БАРЛЫҒЫ		

Баяндаманы бағалау алғышарттары

Р/с №	Алғышарттар	Бағалау (баллмен)
1	Баяндама сапасы	1 — баяндамашы баяндаманы оқиды; 2 — баяндамашы айтады, бірақ жұмыс мәні түсіндірілмеген; 3 — баяндама анық жасалған; 4 — баяндамашы материалды жақсы айтып, көрнекі материалдарға ие;
2	Сұрақтар жауаптарының сапасы	1 — баяндамашы сұрақтарға анық жауап бере алмайды; 2 — баяндамашы көптеген сұрақтарға жауап бере алмайды; 3 — баяндамашы көптеген сұрақтарға жауап
3	Көрсету материалын пайдалану	1 — баяндамашы ұсынылған көрсету материалын пайдаланған жоқ; 2 — баяндамашы көрсету материалын толық көлемде пайдаланған жоқ; 3 — автор көрсету материалын ұсынып, жақсы хабарлар болды
4	Көрсету материалын ресімдеу	1 — көрсету материалы нашар ресімделген 2 — көрсету материалы жақсы ресімделген, бірақ дәлсіздіктері бар; 3 — көрсету материалына наразылық жоқ
5	Автордың арнайы және ғылыми аппаратты иелену	1 — автор бастапқы аппаратқа ие; 2 — жалпы ғылыми және арнайы терминдер пайдаланылады; 3 — арнайы аппаратқа ие болу көрсетілген
6	Баяндаманы жалпылайтын қорытындылар анықтылығы	1 — қорытынды бар, бірақ ол дәлелденбеген; 2 — қорытынды анық емес; 3 — қорытынды жұмысты толық сипаттайды
БАРЛЫҒЫ		

6-ҚОСЫМША

ОҚУ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ТАБЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ҮШІН СТУДЕНТТЕРГЕ АРНАЛҒАН ЖАДНАМА

«Ойларды дұрыс айтуға үйреніңіз» жаднамасы

1. Сауатты сөйлеу үшін оқуға және тыңдауға үйрену керек.
2. Оқып жатқанда, жазылғандардың мән-мағынасына кір келтіріп қана қоймай, тілдің көркемдік ерекшеліктерін көруге, естуге, түсінуге және есте сақтауға тырысыңыз.
3. Сөздердің белсенді қорын жинақтауға арнайы жұмыс көмектеседі: жаңа сөздерді жазу үшін сөздік ал, оларды есте сақтап, оқып үйрен, сөздерге антонимдер мен синонимдерді ал, ауыспалы мағынадағы сөздерді зерделе.
4. Сөз сөйлеушінің сөзін түсінуге, оның құрылысының жолдарын да ұмытпауға тырыс.
5. Әңгімеде паразит сөздердің жоқ екеніне көз жеткізіңіз, қажетсіз қайталануларға жол бермеңіз - бұл сөзді әлсіретеді.
6. Сөйлемдердің құрылысын қадағалаңыз, әсіресе күрделі құрылмалардан аулақ болыңыз.
7. Мәтінді дауыстап оқуды үйреніңіз, мәтіннің мағынасына кіріңіз, екпінді, паузаны, сөзге қандай ерекшелік берк керек екенін анықта.

Есте сақтау ережелері» жаднамасы

Оқу немесе тыңдау барысында материалды түсіну үшін материалды белсенді ақылмен өңдеу қажет. Бұл жағдайда есте сақтау материал бойынша осы белсенді жұмыс нәтижесі болады және есте сақтауға бағытталған ерекше күш-жігерсіз, қажет болмайды.

Есте сақтау ережесі.

1. Есте сақтауға көңіл аудар, бағыттал.
2. Ұсынылған материалдың негізгі мағынасын түсінуге тырысыңыз, әйтпесе логикалық жадыдан кем өнімді болып табылатын механикалық жады әркет етеді.
3. Материалдың құрылымына ерекше назар аударыңыз, оның мазмұнының дәйектілігі қалай пайда болғанын түсіндіріңіз.
4. Материалдың мағыналық күшті тармақтарын табыңыз, жоспар құрыңыз, осы тармақтарды жоспармен салыстырыңыз.
5. Негізге алынатын материалды иллюстрациялық бөліктен бөліп алыңыз, оны сізге есте сақтаудың қажеті жоқ.
6. Осыған дейін білгеніңізді және жаңадан білгеніңызді түсініп, жаңадан білгеніңізді бұрын білген заттармен салыстырыңыз.
7. Жаңа сөздерді, күндерді бірнеше рет қайталаңыз.
8. Қорытындылар мен заңдардың тиянақтамасын дауыстап айт.
9. Материалды Оқығаныңызды оймен елестете отырып, барлық жоспарға сәйкес көрсетіңіз.

«Тыңдау кезінде жазбаларды қалай жасауға болады» жаднамасы

1. Оқытушының алғашқы сөзінен материал жазуға кіріспеңіз, алдымен оның ой-пікірін аяғына дейін тыңдап, оны түсіну керек

2. Оқытушы бір ойын аяқтап, оған түсінік бере бастаған сәтте жазуды бастаңыз.

3. Материалды сөзбе-сө жазуға тырыспаңыз (сонымен бірге басты ой жоғалады, мұндай жазбаны сақтау қиын), екінші кезектегі сөздерді алып тастаңыз, онсыз негізгі мағынасы жоғалмайды.

4. Жылдам жазуға тырысыңыз (минутына 120 әріптен кем емес).

5. Егер дәрісте сіз бірдеңені түсінбейтін болсаңыз, дәптерде орын қалдырып, сабақтан кейін оқытушыдан сұрап алыңыз.

6. Конспект жазудың жалпы ережелерін қолданыңыз (шегіністерді ұстаңыз, таңдау жасаңыз және т.б.).

7. Сөздерді қысқартыңыз, олардың кейбіреуі белгішелермен белгілеңіз. Қысқартылғаннан кейін үйде жазуды аяқтау үшін орын қалдырыңыз.

8. Жақын күндері конспектінің мәтінің жөңдеңіз: стилін түзетіңіз, тыныс белгілерін қойыңыз, мәтінді аяқтаңыз, бастыларының астын сызыңыз және т.б.

«Жазбаға және мәтінді ресімдеуге қойылатын талаптар мен ұсыныстар» жаднамасы

Жазба жеңіл оқылуы тиіс.

1. Парақта барынша үлкен мәтін сыюы үшін ол ықшам, жұқа болуы керек.
2. Мәтінде айырмашылықтар мен шектеулер қолдану қажет:
   - астын сызу және сызып қою (тақырыптар, тақырыпшалар, мағыналық сөздердің, негізгі терминдердің, түсініктердің қорытындылары). Таңдау үшін 2-3 түстен аспайтын түстерді қолданыңыз;
   - шегіністер (жоспардың абзацтарын және тармақтарын белгілеу үшін);
   - аралық тармақтар (бір ойды екінші ойдан бөлу үшін);
   - қарапайым және өтпелі нөмірлеу;
   - жиектемелердің көмегімен мәтінді белгілеу (анықтамалар, формулалар, ережелер, заңдар).

Уақыт өте келе сіз өзіңіздің жеке жүйеңізді дамытасыз.

3.Мәтінді жазу кезінде: *жалпы қабылданған қысқартуларды* ҒТП — ғылыми-техникалық процесс;

ЭКГ — электрокардиограмма;

ҒЕҰ — ғылыми еңбек ұйымы және т.б.;

Қысқарту белгілерін:

(!) — маңызды орын, аса назар аудару қажет;

(?) — күдік, сену керек;

(+) — оң;

(-)— теріс;

> — үлкен, көбірек;

< — аз, азырақ;

- Т — өсуде;
- 0 — төмендеуде;

Сөздің дауысссыз дыбыстары ғана пайдаланылатын қысқартулар:

- ең алд. — ең алдымен;
- себ. — себебі;
- мүмк. — мүмкін;
- б.т. — болуы тиіс және т.б.;

аббревиатуралар, сөздің басында немесе басында және соңында ғана қолданылған кезде (әсіресе сөз жиі пайдаланылса)

- р-я — реакция;
- д-у — даму;
- мазм — мазмұны;
- ан-р — анализаторлар;
- эк. — экологиялық;
- а-м — адам және т.б.

пайдалану қажет.

4 Дәрісті дәптерге жазған кезде:

- парақтың сол жағында (кем дегенде 8 ұяшықты) қалдырыңыз. Олар күнді, негізгі, анықтамалық сөздерді, сигналдарды, қорытындыларды, қолданылған дереккөздерді, қосымша әдебиеттерді, сілтемелерді, ескертулерді және т.б. тиянақтауға арналған өрістер қалдыру.
- абзацтарда ой бөліктерін қатаң белгілеу
- беттерді нөмірлеу ұсынылады.

«Түсінікпен қалай жұмыс істеу керек» жаднамасы

Т ү с і н і к — ол тақырыптық мәселе бойынша логикалық тұрғыдан қалыптасқан идея.

Ә р е к е т т і ң ұ з а қ т ы ғ ы .

1.Осы тұжырымдаманы атаңыз, оның анықтамасын беріңіз.

2.Осыған ұқсас басқа тұжырымдамаларымен ерекшеленетін тұжырымдаманың жетекші қасиеттерін алып тастау.

3.Осы тұжырымдаманы нақтылаған мысал келтіріп, оны қолдану аясын табыңыз.

4.Оны осы тақырыптың және басқа да ұғымдармен байланыстыруға тырысыңыз.

5. Осы түсінікті қолдана отырып шағын әңгіме құрастыр.

«Теорияны қалай түсіндіру керек» жаднамасы

Теория ─ бұл оқыту, практикалық тәжірибені жинақтайтын және табиғаттың, қоғамның, ойлаудың заңдылықтарын бейнелейтін ғылыми принциптер, идеялар жүйесі.

І с - ә р е к е т т е р р е т т і л і г і .

1. Теорияны тиянақтау негізіне қандай фактілер мен бақылаулар себепші болғанын анықта.
2. Теорияның негізгі түсініктерін, ережелерін ата.

3. Осы теориямен түсіндірілетін құбылыстар ауқымын анықтаңыз.
4. Теорияның дұрыстығын дәлелдейтін эксперименттік және тәжірибелік деректерді бер.
5. Бұл теорияның практикалық қолданылу салаларын ата.

«Заңды қалай түсіндіруге болады» жаднамасы

Заң — объективті шындықтың кез-келген құбылысының байланысы мен өзара байланысы.

Іс-әрекеттер реттілігі.

1. Осы заң қандай құбылыстар немесе шамалар арасында байланыс орнататындығын анықта.
2. Заңды ашу жолдарын сипатта.
3. Заң тиянақтамасын келтір.
4. Заңды символикалық түрде немесе математикалық өрнекте жазуға тырыс.
5. Заңның болуын дәлелде.
6. Осы заңның практикалық қолданылу салаларын ата.

«Құбылыстарды қалай зерттеу керек» жаднамасы

Құбылыс - заттың бұл немесе басқаша анықталуы, оның бар болуының сыртқы формасы.

Іс-әрекеттер реттілігі.

1. Құбылыстың сыртқы белгілерін зертте.
2. Қандай жағдайларда пайда болатынын зертте.
3. Құбылыс мәнін және оның ағымы механизмін зертте.
4. Басқа құбылыстармен байланысын тап.
5. Сандық сиапттамасын суретте (қажет болған жағдайда).
6. Құбылыстың практикада қолданылуын қарастыр.

«Салыстыруды қалай жүргізу керек» жаднамасы

Салыстыру — ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау үшін жақын қою, салыстыру.

Салыстыру тәртібі.

1. «Бұл кім?», «Бұл не?» сұрақтарға жауап бер.
2. Екі нысанның немесе құбылыстың анықтамаларын салыстыр. Негізгі ұқсастықты тап.
3. Екі немесе бірнеше салыстырылатын заттарды бірдей белгілерімен салыстыр.
4. Объектілердің ұқсастығы мен айырмашылықтарының барлық белгілерін анықта.
5. Олардың ұқсастығы мен айырмашылықтарының себептерін тап және түсіндір.

«Талдауды қалай жүргізу керек» жаднамасы

Талдау - бұл заттың (феномен, процесс) ойша және нақты бөлшектеу процедурасы, сондай-ақ жеке бөліктердің, белгілердің, қасиеттердің белгіленуі.

Талдау тәртібі.

1. Объектіні, затты, құбылысты нақты функционалдық мәні бар белгілі бір құрама бөліктерге бөл.

2. Белгіленген бөліктерде сипаттамалық ерекшеліктерді, зерттелетін заттың тетіктерін анықтауға тырыс.

3. Мұндай бөліктерге (блоктарға) бөлудің себептері туралы ойла.

«Синтезді қалай өткізу керек» жаднамасы

Синтез —кейбір элементтерді, бөліктерді, белгілерді бір тұтасқа оймен қосу.

С и н т е з т ә р т і б і .

1. Синтезді мына сұраққа жауап табудан бастау керек: «Зерттелетін бөліктердің бір тұтасқа қосылуы ненің негізінде жасалады?».

2. Осы сұраққа жауап беру үшін зерттелетін құбылыстардың толық талдауын өткіз.

3. Құбылыстың кейбір бөлшектері арасындағы байланысты тап, оларды қос, алынған мәліметтерді жалпыла.

«Жалпылауды қалай өткізу керек» жаднамасы

Жалпылау — бұл ой процесі, ол берілген заттар мен құбылыстардағы ортақты табуға апарады.

Ж а л п ы л а у т ә р т і б і .

1. Қарастырылатын фактілерде немесе құбылыстарды ең маңызды сәттерді тап.
2. Олардың ұқсастығын анықта.
3. Олардың арасындағы байланысты тап.
4. Жалпы қорытынды жаса.

«Бақылауды қалай өткізу» жаднамасы

1. Бақылаудың мақсатын түсіну.

2. Бақылаудың мәнін түсіну.

3. Байқаудың жоспарын әзірлеу.

4. Бақыланатын құбылыстардың жазу нысанын анықтау.

5. Объективтілігін арттыру үшін байқауды 2-3 рет қайтала.

6. Бақыланатын құбылыстарды сипаттау кезінде оларды қалай және қандай жағдайда, уақытта өткеніне назар аудар.

7. Құбылыстарды сипаттаудың мақсаты - олардың белгілерін нақты және толық көрсететінін есте сақта.

8. Бақылаудың нәтижелерін сипаттағанда, жаңадан ашылған нәрселерге және бұрын белгілі болған нәрселерге назар аудар.

9. Алынған нәтижелерді жазбаша есеп түрінде немесе графикалық түрде (суреттер, диаграммалар түрінде) ресімде.

Байқау және эксперимент жүргізудің жобалық жоспары

Эксперимент - бұл ғылыми тәжірибе, бірдеңе жасауға тырысу, бірдеңе істеу. Эксперимент алгоритмі.

1. Эксперимент жүргізудің, байқаудың мақсаттарын қалыптастыру:
   - ықтимал нәтижелер туралы болжам жаса, гипотезаны қалыптастыр;
   - байқау үшін таңдалған нысанның басқа зерттелген объектілермен байланысын анықта.
2. Экспериментті жүргізуді (бақылау) жоспарлау:
   - эксперимент үшін қандай материалдар, шарттар қажет екенін анықта;
   - оның мінез-құлқының схемасын оймен құр;
   - нәтижелерді белгілеудің оңтайлы әдісін таңда.
3. Экспериментті (байқауды) жүргізу:
   - эксперименттің барлық кезеңдерін дәйекті түрде жүзеге асыр;
   - қажетті өлшемдерді, эскиздерді жаса, нәтижелерді жазып ал;
   - алынған нәтижелердің дұрыстығын тексер.
4. Алынған нәтижелерді өңдеу:
   - алынған нәтижені алға қойылған гипотезамен салыстыр;
   - қорытындыны тұжырымда;
   - бұл эксперимент нені дәлелдегенін түсіндір, зерттелген құбылыстармен, теориялармен, заңдармен байланыстыр.

ШАҒЫН ЗЕРТТЕУЛЕР МЕН АТТЕСТАЦИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ БОЛЖАЛДЫ ТАҚЫРЫПТАРЫ

1. Педагогиканың теориясы мен заманауи мектептің тәжірибесіндегі мұғалімнің шығармашылық әлеуеті мәселесі (факультет мамандығын ескере отырып).
2. А.М. Макаренко мен В.А. Сухомлинскийдің еңбектеріндегі гуманизм педагогикасы (салыстырмалы түрде).
3. Ю.А. Коменскийдің педагогикалық идеяларын Ресейде таратылуы.
4. Оқу-тәрбие жұмысында оқушыларға жеке көзқарас.
5. Оқу процесінде балалардың шығармашылық ойлауын белсендіру.
6. Оқуды компьютерлеудің педагогикалық негіздері.
7. Мектеп оқушыларын экологиялық, өнегелік және эстетикалық тәрбиелеудің өзара байланысы.
8. Өзіндік жұмыс - оқу процесінде оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту факторы ретінде танылады.
9. Дидактикалық ойын - балаларды сабақтарда белсендіру тәсілдерінің бір түрі ретінде танылады (факультет кәсіптігіне сәйкес).
10. Тәртіптілік - тәрбиеленушінің өнегелік қасиеті (А.С. Макаренконың тәртіп туралы идяеларын талдау).
11. Үздіксіз білім беру - жеке тұлға дамуының әлеуметтік негізделген қажеттілігі.
12. Педагогиканың және қазіргі қоғамның тарихындағы «еркін білім» теориясы мен практикасы.
13. Қосымша білім беру мекемелерінде оқушыларды еңбекке баулу.
14. әлеуметтік педагогта оқушылардың жеке дамуындағы диагностикалық дағдыларды қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері.

15. Балалардың суреттерін зерттеуге өнегелік және эстетикалық көзқарас.
16. Кәмелетке толмағандарды әлеуметтік қорғаудың педагогикалық және психологиялық қамтамасыз ету проблемасы.
17. Еуропа және АҚШ елдерінде мектеп оқушыларының технологиялық білімі.
18. Ресей мектебі оқушыларының ата-аналарының отбасылық өмірінің ерекшеліктері мен психологиялық-педагогикалық мәдениеті.
19. Оқушыларда кәсіби таңдауға дайындықты қалыптастырудың педагогикалық негіздері.
20. Болашақ мұғалімнің жалпы педагогикалық және әдістемелік дайындығы (факультет профиліне) арасындағы байланыс.
21. Жоғары мектеп оқушыларында педагогикалық мамандыққа деген қызығушылықты дамыту.
22. Өндірістік-педагогикалық колледж оқушыларының өз бетімен білім алуын және өзін-өзі тәрбиелеуін педагогикалық басқару.
23. Табысты кәсіпкерліктің психологиялық-педагогикалық факторлары.
24. Заманауи мектептің менеджерінің рөліндегі мұғалімнің инновациялық әлеуетін дамыту мүмкіндіктері.
25. Әлеуметтік жұмыс менеджментінің оқу-практикалық жүйесі.
26. Кәсіпкердің жеке тұлғасының экономикалық және педагогикалық мәдениетінің өзара байланысы.
27. Технология сабақтарында оқушының жеке ерекшелігін дамытуға бағытталған жеке көзқарас.
28. Оқушыларды шығармашылық еңбеккке дайындаудың психологиялық-педагогикалық негіздері.
29. Оқытушылардың шығармашылық жетістіктерін дамыту үшін ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттар (факултет профилі бойынша).
30. Жеке тұлғаны қалыптастырудағы педагогикалық және психологиялық тәсілдер.
31. Өнер арқылы мектеп оқушыларын эстетикалық тәрбиелеу. 32. Экологиялық білім беру мен тәрбиелеудің пәнаралық сипаты.
33. Отандық және шетелдік педагогикадағы адамгершілік идеяларды дамыту.
34. Бала - әлеуметтік педагогиканы зерттеу объектісі.
35. Әлеуметтік тәрбиенің мәні және оның сипаттамасы.
36. Панасыздық - әлеуметтік және педагогикалық проблема.
37. Педагогтың отбасымен жұмысының педагогикалық негіздері.
38. Оқытушының дарынды балалармен жұмысының ерекшеліктері.
39. Оқытушының акцентуациясы бар балалармен жұмыс істеу ерекшеліктері.
40. Жасөспірімдер мінезі акцентуациясының түрлері және оларды түзету жолдары.
41. Әлеуметтік педагогтың отбасымен тұрғылықты жердегі жұмысы.
42. Мектептегі әлеуметтік-педагогикалық диагностика: ұғым, міндеттер, өткізу проблемалары.
43. Мектепке бейімсіздену және оларды жеңу мүмкіндіктері.
44. Баланың мектепке бейімсіздену себептерін жеңудегі педагогтың және отбасының өзара әрекеттесуі.
45. Әлеуметтік педагогтың көпбалалы отбасыларымен жұмысы.
46. Балалардың алкоголизмі заманауи қоғамның ауруына жатады. Балалардың алкогольдік тәуелділігін жою жолдары.
47. Есірткі заттарды қолданатын балалармен жұмыс жасайтын педогогтың

психологиялық-педагогикалық негіздері.
48. Девиантты балалармен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық негіздері.
49. Қосымша білім беру мекемелеріндегі әлеуметтік педагогтың қызметі.
50. Балалар мен жасөспірімдердің агрессиялығын жеңудің психологиялық-педагогикалық жолдары.
51. Бастауыш сынып оқушыларының агрессиялық мінез-құлқын болдырмау және түзету.
52. Жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлқын түзету.
53. Ертегі терапиясы - балалардың қорқыныштарын жеңу құралы ретінде.
54. Әлеуметтік педагогтың мүгедек баласы бар отбасымен жұмыс істеу ерекшеліктері.
55. Жас ұрпақты әлеуметтендірудегі бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі.
56. Теледидар балаларды және жасөспірімдерді әлеуметтік тәрбиелеу факторы.
57. Компьютерлік ойындар, оқушылардың әлеуметтенуіндегі рөлі.
58. Балалар жезөкшелігінің проблемалары және жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балаларды оңалту.
59. Түзету сыныптарында балаларды тәрбиелеу және тәрбиелеудің әлеуметтік-педагогикалық негіздері .
60. Отандық педагогика тарихындағы отбасы мен баланы әлеуметтік қорғау.
61. Қазіргі Ресейдегі балалықты әлеуметтік қорғауды ұйымдастыру.
62. Ежелгі славяндар арасында жетім балаларға қамқорлық жасау.
63. Францияда (немесе басқа елде студенттің таңдауы бойынша) балалықты әлеуметтік қорғау.
64. Дарынды балаларды бейімдеу мәселелері.
65. Психологиялық-педагогикалық проблема – үлгермейтін балалар.
66. Девиантты балалармен жұмыс жасауда ынталандыру мен жазалауды қолдану мүмкіндігі.
67. Қиын қыздар мен оларды тәрбиелеудегі ерекшеліктер
68. Қоршаған ортаның баланы әлеуметтендіруге әсері.
69. Әлеуметтік педагогтың жұмысында халық педагогикасының әдістері мен құралдарын қолдану мүмкіндігі.
70. Әлеуметтік жетімдік - әлеуметтік және педагогикалық проблема.
71. Қарттармен әлеуметтік жұмыс.
72. Қазіргі заманғы көпбалалы отбасының мәселелері және оларды жеңу.
73. Көші-қон - әлеуметтік проблема.
74. Қаңғыбастық -қазіргі қоғамның әлеуметтік проблемасы.
75. Жасөспірімдердің кәсіби бағдарындағы әлеуметтік педагогтың жұмысы.
76. Балалардағы жаман әдеттердің алдын алу.
77. Әлеуметтік педагогтың теориясы мен практикасындағы зорлықсыздық педагогикасы.
78. Балалар сауықтыру лагеріндегі әлеуметтік педагогтың жұмысы.
79. Балалар қоғамдық бірлестіктері.
80. Бейресми жастар бірлестіктері және олардың жасөспірімдерді әлеуметтендірудегі рөлі.
81. Діни білімнің адамның әлеуметтенуіне әсері.
82. Жетім балаларға арналған мекемелерде әлеуметтік педагогтың жұмыс ерекшеліктері.

Окончание

83. Мүмкіндігі шектеулі балалармен әлеуметтік педагогтың жұмыс жасау ерекшеліктері.
84. Балалық шақтағы баланың тұлғасын қалыптастыру және қылмыстың алдын-алу шарты.
85. Жеке тұлғаның әлеуметтену процесінде мемлекеттік тілдің рөлі.
86. Балалардағы жаман әдеттердің алдын-алу.

ҒЫЛЫМИ СӨЗ СӨЙЛЕУДІҢ АЙНАЛЫМДАРЫ

Термин	Анықтамасы
Проблема	Ғылыми, іргелі, маңызды, шұғыл, маңызды, негізгі, жетекші, өткір, жеке, жаһандық, ойдан шығарылған, шешілмейтін
Сұрақ	Негізгі, іргелі, теориялық, практикалық, жалпы, нақты, маңызды, түбегейлі, күрделі, даулы, заңды
Мақсат	Маңызды, негізгі, негізгі, ғылыми, практикалық, нақты, нақты, шынайы, көрсетілген
Міндет	Бірінші, ең жақын, соңғы, жеткізілген, жоспарланған, іргелі, түйінді, нақты, нақты, анық
Бағыт	Негізгі, маңызды, шешуші, негізгі, бас, маңызды, дұрыс, қате, таңдалған, жоспарланған, көрсетілген
Зерделеу	Нақты, эксперименттік, теориялық, практикалық, салыстырмалы, тәжірибелік, тікелей, арнайы, ұзақ, тұрақты, жүйелі, кейінгі, терең, қарқынды, терең, жан-жақты, егжей-тегжейлі, мұқият
Зерттеу	Ғылыми, объективті, теориялық, эксперименталды, тәжірибелік, тәжірибелік, жалпы, нақты, классикалық, іргелі, жан-жақты, жүйелі, кең, терең, өзекті, егжей-тегжейлі, маңызды, күрделі, күрделі, бағалы
Жолы (оқу)	Қарапайым, күрделі, дұрыс емес, дұрыс, ұтымды, оңтайлы; тәжірибелі жолмен; мұқият талдау, ұзақ зерделеу, жан-ажықты бақылау арқылы
Қадағалау	Ғылыми, объективті, арнайы, көрнекі, дәл, мұқият, көп, көп мәртелі, тұрақты, маңызды, терең, кейінгі, тікелей, қарапайым, күрделі, деректер, көрсетілгендер, келтірілгендер

Термин	Анықтама
Эксперимент	ұқсас, тексермелі, жаңа, маңызды, қызықты, керемет, сенімді, бірегей, табысты, жоспарланған, ойластырылған, өткізген
Талдау	Ғылыми, объективті, нақты, жүргізілген, жан-жақты, толық, жеткілікті, толық, салыстырмалы, мұқият, дәл, терең
Материал	Ғылыми, тәжірибелік, анықтамалық, статистикалық, нақты, жиналған, жүйелендірілген, алынған, қол жетімді, пайдаланылған, үлкен, бай, кең, әртүрлі, жеткілікті, сенімді, орынсыз
Деректер	Тәжірибелі, жанама, нақты, есептелген, сандық, заманауи, соңғы, алдыңғы, дәл, тексерілген, толық, толық, қосымша, алынған, түпнұсқа, құнды, сенімді
Факт	Нағыз, нақты, белгілі, сенімді, қайтарымсыз, анықталмаған, талассыз, айқын, сенімді
Ақпарат	Толық, нақты, дәл, жинақталған, маңызды, бағалы, қажетті, алынған, қолданыстағы, жеткілікті, жаңа, ағымдағы

АУЫЗША СӨЗ СӨЙЛЕУ ЖӘНЕ СӨЗ СӨЙЛЕУДІҢ ҒЫЛЫМИ СТИЛІ ауызша сөйлеу құрылымы

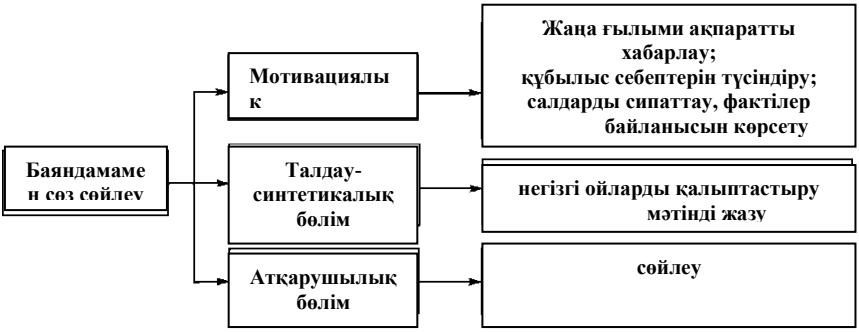

Сөйлеудің ғылыми стиль типі

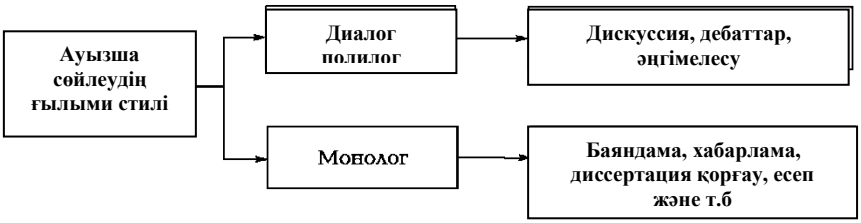

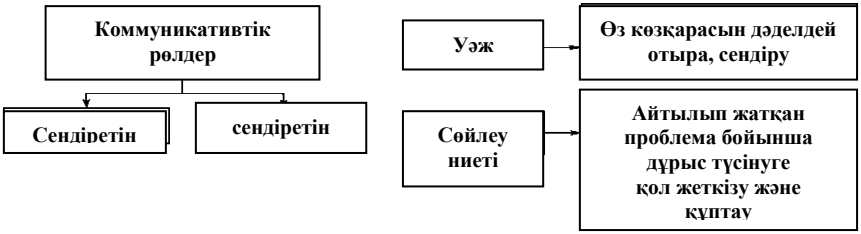

Окончание

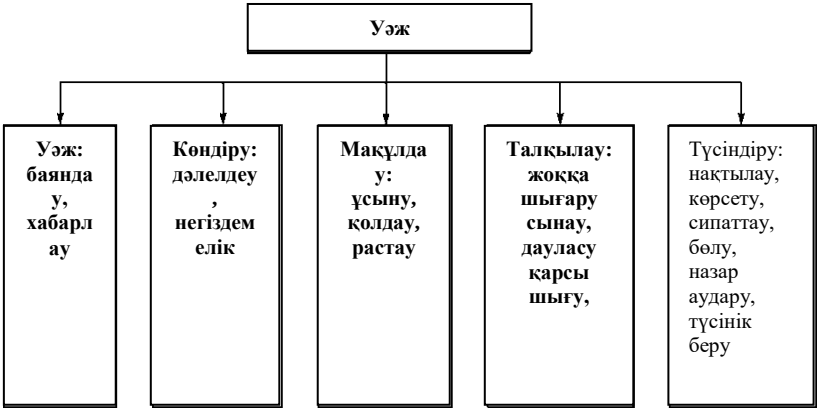
Уәж
Уәж: баяндау, хабарлау
Көндіру: дәлелдеу, негіздемелік
Мақұлдау: ұсыну, қолдау, растау
Талқылау: жоққа шығару сынау, дауласу қарсы шығу,
Түсіндіру: нақтылау, көрсету, сипаттау, бөлу, назар аудару, түсінік беру

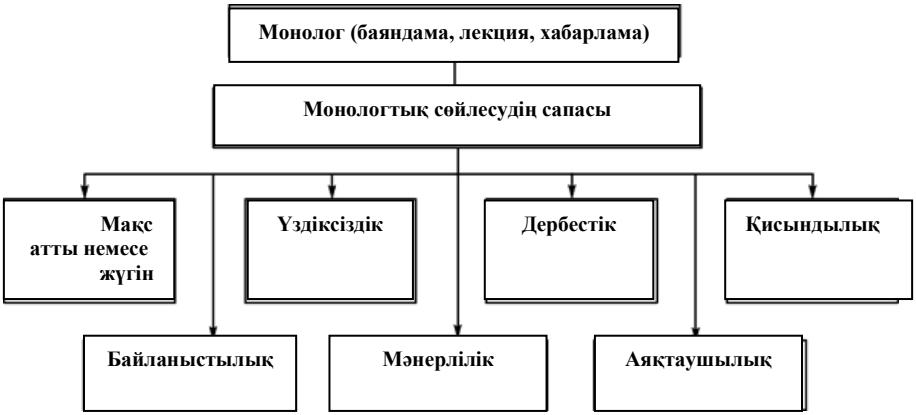
Монолог (баяндама, лекция, хабарлама)
Монологтық сөйлесудің сапасы
Мақсатты немесе жүгін
Үздіксіздік
Дербестік
Қисындылық
Байланыстылық
Мәнерлілік
Аяқтаушылық

Мазмұндау тәсілі бойынша монологтық сөйлеу типтері
Ғылыми сипаттама
Ғылыми хабарлама – әңгімелеу

ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУДІҢ ТҰСАУКЕСЕР ҚАҒИДАСЫ (Р. КЛАЙЭМ ЖӘНЕ И. ЛУДИН БОЙЫНША)

Компьютерлік тұсаукесерге дайындылығын «тексеру»

Сіздің тұсаукесеріңіздің слайды келесі талаптарға сай екеніне көз жеткізіңіз:

- Бірыңғай стильде болу;
- Қиын қабылданатын ақпараттар – формула, есеп, кесте, сурет, сұлба және т.б. болуы;
- Көп бос орынның болуы және біркелкі болмауы;
- Визуалды қолдау беретін және айқындылық енгізетін графиктер/диаграммалар;
- Бәрі оқи алатындай барынша ірі басылуы;
- Бетте тоғыз элементтен көп болмауы (7 + 2 қағидасы);
- Иерархияны көрсететін шегінісімен тізімнің болуы.
- Слайд пайдаланған кезде:
- Керек болғанда ғана слайдты көрінетін жерде қалдырыңыз;
- Слайдта ұсынылғанның бәрін оқымаңыз;
- Маңызды сәттердің астын сызу үшін түс, шрифт пайдаланыңыз.

Хэндаут пайдалану қағидасы

Егер сіз хэндаут таратсаңыз:

- Онда жазылғанның бәрін оқымаңыз;
- Оларды жеткілікті санмен қамтамасыз етіңіз (қатысушылардың әр қайсысына);
- Оларды анық, қысқа және түсінікті етіп жасаңыз;
- Хэндаут мазмұны мен сөз сөйлейтін мәтіннің қайшы келмеуіне жол бермеңіз;
- мүмкіндігінше хэндаутты тындармандарға қалдырыңыз.

Демонстрациялық оқу құралын пайдалану қағидасы

Демонстрациялық оқу құралын пайдалана отырып:

- бәрінің оларды көргенін қадағалаңыз;
- олар қажет кезде ғана оларды көрінетін жерде ұстаңыз;
- оларды кезекпен көрсетіңіз;
- сөз сөйлер алдында оларды дайындаңыз;
- оқу құралына емес, тындармандарға қарап сөйлеңіз.

Жаман әдеттермен күрес

Келесі жаман әдеттерден аулақ болыңыз:

- сөз арасына «э-э», «м-м», «яғни» қосып сөйлеуден;
- қолында қалам және қарындаш айналдырудан;
- қолды қалтаға салып тұрудан;
- қалтадан ұсақ-түйектерді іздеу;
- кафедраны ұстап тұру немесе оған сүйеніп тұру;
- алға-артқа жүру;

  үнемі шашын сипалай беру; қобалжып жөтелу; көрсеткішті сілтей беруден.

Окончание

Қорқынышпен күрес

Аудитория алдында қорқынышпен келесідей күресуге болады:

- қобалжудың күшеюін қозғалысқа бағыттаңыз;
- қобалжудың күшеюін дауыс модуляциясына бағыттаңыз;
- сөз сөйлер алдында жақсылап ұйықтап алыңыз;
- өз тындармандарыңыз туралы көп біліңіз;
- сөз сөйлер алдында тындармандармен сөйлесіңіз;
- өз қорқынышыңызды табиғи нәрсе ретінде қабылдаңыз;
- сөз сөйлер алдында терең демалыңыз;
- өз аудиторияңызды бір адам ретінде қараңыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

Ануфриев А. Ф. Научное исследование. Курсовые, дипломные и диссертационные работы. — М., 2007.

Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. — СПб., 2002.

Андреев Г. И., Смирнов С.А., Тихомиров В. А. Основы научной работы и оформление результатов научной деятельности: учеб. пособие. — М., 2004.

Асмолов А. Г. Психология личности. — М., 1990.

Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования: учеб. пособие. — К., 2004.

Бережнова Е.В., Краевский В. В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов : учеб. пособие.— 7-е изд., испр. и доп. — М., 2012.

Бойко Т. С., *Рожков Ю.В.* Научные работы: учеб.-метод. пособие. — Хабаровск, 2009.

Брызгалова С. И. Введение в научно-педагогическое исследование: учеб. пособие. — Калининград, 2001.

Вайдорф-Сысоева М. Е. Технология исполнения и оформления научно-исследовательской работы: учеб.-метод. пособие. — М., 2006.

Введенская Л. А., *Павлова Л. Г.* Риторика и культура речи / Л. А. Введенская, Л. Г. Павлова. — Ростов н/Д, 2005.

Гафитулин М.С. Публичное выступление на конференции // www.intelgame.ru/word/pril3.

Исследовательская деятельность студентов: учеб. пособие / авт.-сост. Т. П.Сальникова. — М., 2005.

Загвязинский В. И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. — 2-е изд. — М., 2005.

Казарцева О. М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: учеб. пособие. — М., 2000.

Клайэм Р., *Лудин И.* Встать и выступить. Высокое искусство презентации / пер. с англ. М. Ю. Смолина. — СПб., 2002.

Краевский В. В. Методология педагогического исследования: пособие для студ. и

асп. гуманитар. ун-тов.— СПб., 2001.

Кожина М.Н. Стилистика русского языка: учебник. — М., 1993.

Кузнецов И. Н. Энциклопедия студента / сост. И.Н. Кузнецов. — Минск, 2004.

Кузнецов И. Н. Научное исследование. Методика проведения и оформление: учеб. пособие. — М., 2006.

Лаврененко Л.Я., Лаврененко М.М., Радзивилова Г. А., Толкачева О. А. Научно-исследовательская работа студентов: метод. рекомендации. — М., 2006.

Лудченко А. А., Лудченко Я. А., Примак Т. А. Основы научных исследований: учеб. пособие. — К., 2001.

Методы дипломных исследований: метод. пособие / под ред. Ф. С. Веселкова. — СПб., 1997.

Новиков А.М. Методология образования. — М., 2002.

Меретукова З. К. Методология научного исследования и образования : учеб. пособие.— Майкоп, 2003.

Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. — М., 2009.

Огурцов А.Н. Основы научных исследований: учеб.-метод. пособие. — Харьков, 2008.

Основы научной речи: учеб. пособие / Н. А. Буре, М. В. Быстрых, С. А. Вишнякова и др.; под ред. В. В. Химика, Л. Б. Волковой. — СПб., 2003.

Пешина Э.В., Кузьмин Е.А. Методические рекомендации по организации научно-исследовательской работы студентов: учеб.-метод. пособие. — Екатеринбург, 2010.

Пивоев В. М. Методология и методика научного исследования: учеб.по- собие. — Петрозаводск, 2006.

Психология: словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М.Г. Ярошев- ского. — 2-е изд., испр. и доп. — М., 1990.

Ребрик С. Презентация: 10 уроков. — М., 2004.

Сабитов Р.А. Основы научных исследований: учеб. пособие. — Челябинск, 2002.

Скаткин М. Н. Введение в научное исследование по педагогике. — М., 1988.

Скок Г. Б. Как проанализировать собственную педагогическую деятельность: учеб. пособие. — М., 2001.

Сластёнин В. А. Концептуальные основы реализации воспитательного потенциала содержания непрерывного педагогического образования. — М., 2002.

Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология развития человека. — М., 2000.

Солимар Л. Как писать научные статьи // http://www.ibmh.msk.su/vivovoco/W/PAPERS/SClLANCi/JOKE/JOKE2.HTM;

Соловьева Н. Н. Основы организации учебно-научной работы студента: учеб.-метод. пособие для самостоятельной работы студентов. — М., 2003.

Сопер П.А. Основы искусства речи. — М., 1992.

Стернин И. А. Практическая риторика: учеб. пособие. — М., 2003.

Сысоева М. Е. Организация научно-исследовательской работы студентов: программно-метод. пособие. — М., 2000.

Хофф Р. Я вижу вас голыми: Как подготовиться к презентации и с блеском ее провести / пер. с англ. А.Д. Иорданского. — М., 2001.

Мазмұны

Алғы сөз 3

1тарау. Студенттердің ғылыми-зерттеулерінің негіздерін зерделеудің мазмұны және оны ұйымдастыру (СҒЗН).....5

1.1. Ғылыми негіздерді зерттеу және ұйымдастыруды ұйымдастыру студенттік зерттеулер (ONIS)..... 5
1.2. Дәрістердің тірек конспектілерінің үлгілері 12
1.2.1."Студенттердің оқу-зерттеу қызметінің негіздері (СОЗҚН)" курсына кіріспе" тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі 12
1.2.2. Зерттеудің қызмет түрі ретіндегі ұғымы мен мәні" тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі.....15
1.2.3. «Ғылыми зерттеулердің гносеологиялық негіздері» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі.....20
1.2.4. «Ғылыми зерттеулердегі жүйелік тәсілдеме» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі 24
1.2.5. «Зерттеу әдістері мен құралдары» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі 26
1.2.6. «Эмпирикалық зерттеу әдістері» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі 29
1.2.7. «Педагогикалық эксперименттің зерттеу әдісі ретіндегі ерекшеліктері» тақырыбы бойынша дәрістің тірек конспектісі 33
1.2.8. «Білім беру мекемесіндегі эксперименталды қызметті ұйымдастыру және басқару» тақырыбындағы дәрістің тірек конспектісі 53
1.2.9. «Педагогикалық тәжірибені зерделеу және талдап-қорытындылау» тақырыбындағы дәрістің тірек конспектісі.....62
1.2.10. «Педагогикалық қызметті диагностикалау және талдау әдістері» тақырыбындағы дәрістің тірек конспектісі 68
1.3. Студенттің өзіндік жұмысын ұйымдастыру және өзін-өзі ұйымдастыруы..... 73

2-тарау. Зерттеу жұмыстарын өзін-өзі ұйымдастыру бойынша студенттерге арналған ұсыныстар..... 83
2.1. Студенттердің ақпарат көздерімен өздік жұмысын ұйымдастыру..... 83
2.2. Студенттердің сөз сөйлеу нысандармен жұмысы 117
2.3. POWER POINT көмегімен ғылыми жұмыстың компьютерлік презентациясын жасау бойынша ұсыныс 123

Қорытынды 129

Қосымшалар. «Студенттердің оқу-зерттеу қызметінің негіздері (СОЗҚН)» курсы бойынша практикалық материалдар.....130
Қосымша 1. Титулдық парақты толтыру үлгісі.....130
2-қосымша. Бітіру аттестациялық жұмыстың үлгілік құрылымы.....131
3-қосымша. Бітіру аттестациялық жұмысқа қойылатын талап және оны бағалаудың өлшемшарттары.....132
4-қосымша. «Студенттердің оқу-зерттеу қызметінің негіздері» курсы бойынша тестік тапсырмалар.....134
5 қосымша. Зерттеу жұмыстарын бағалау..... 137

6-қосымша. Оқу-зерттеу жұмыстарын табысты ұйымдастыру үшін студенттерге арналған жаднама.....140
7-қосымша. Шағын зерттеулер мен аттестациялық жұмыстардың болжалды тақырыптары 146
8-қосымша. Ғылыми сөз сөйлеудің айналымдары.....149
9-қосымша Ауызша сөз сөйлеу және сөз сөйлеудің ғылыми стилі.....151
10-қосымша. Ғылыми зерттеудің тұсаукесер қағидасы (Р. Клайэм және И. Лудин бойынша).....153
Глоссарий……..155
Әдебиет……..157

Окончание

Оқу басылымы

Пастухова Ирина Павловна, Тарасова Наталья Владимировна

Студенттердің оқу-зерттеу қызметінің негіздері

Оқу құралы

157

Редактор *Ж.Ж. Сыдықова* .Техникалық редактор *О.Н. Крайнова.*
Компьютерде беттеген: *Л.М. Беляева.* Корректор *Э.Г. Юрга*

№ 104115044 басылым. 27.11.2013басуға қол қойылды. Формат 60 х 90/16. Гарнитура «Балтика». Офсетті басу. № 1офсетті қағаз. Басу қызметіп 10,0. Тираж 1 000 дана. № тапсырыс
«Академия» баспа орталығы» ЖШҚ. www.academia-moscow.ru129085,
Мәскеу, Мир даңғылы, 101В, бет. 1.
Тел./факс: (495) 648-0507, 616-00-29.
05.04.2013№ РОСС RU. АЕ51. Н16476 санитарлық-эпидемиологиялық қорытынды
«Саратов полиграфкомбинаты» ААҚ баспамен ұсынылған электронды
тасымалдағышпен басылған, в www.sarpk.ru410004, Саратов қаласы,
Чернышевский, 59 көшесі.